

№№ VXX და VXXX 1904 წ.

Handwritten notes in Georgian script, including the word 'საქართველო' (Georgia).

მეცნიერება

(წელიწადი გამოცემა)

ბზილისი

სტამბა ა. ქუთათელაძისა, ნიკ. ქ., № 21.

1904 წ.

შ ი ნ ა ა რ ს ი № № 7—8-ისა:

83.

1. † სურათი სტეფანე კონსტანტინეს ძის ზუბალაშვილისა.
2. სიტყვა, თქმული ივანე როსტომაშვილის-მიერ ს. კ.-
ძის ზუბალაშვილის დასაფლავების დროს.
3. თვით-ნასწავლები ჩვენში და რუსეთში 488
4. სწავლა აღზრდის რეფორმატორნი, ა. ტატუნაშვი-
ლისა 504
5. დედები შესანიშნავ კაცთა, ვ. მალაქიაშვილისა 517
6. აღზ და, ქეშმარიტების მოყვარესი 524
7. ჯორდანო ბრუნო, ს. ქვარიანისა 525
8. სოკრათი და მისი ფილოსოფია, ი. როსტომაშვილისა. 540
9. ხუცურის სწავლება, თ. ქინწიძისა 565
10. ახალი მიმართულება სამკურნალო მეცნიერებაში;
ხორკის კამა შხამია ადამიანებისათვის, ი. როსტო-
მაშვილისა 567
11. ჩვენი მწერლები და მწერლობა, დიზრაელისა 585
12. სურათები ჯავახთ ცხოვრებადამ, კ. გვარამაძისა. 599
13. ქართველ ყმაწვილებს, ლექსი, ს. ა—სა 511
14. ბერიკაცის წერილები *** 613
15. განცხადებანი.

„მოგზაურის“ ამ წიგნთან ხელის-მომწერლებს გვზავნებათ:

- 1) სამეურნეო-საოჯახო ნარკვევი, 97—128 გვ.
- 2) სამკურნალო-საჰიგიენო ნარკვევი, 97—128 გვ. და
- 3) წიგნაქსი (კატალოგი) ქართველთა შორის წიგნების
გაჩვენებელის „კავშირისა“, 1—16 გვ.

ივლისი და აგვისტო, № № VII და VIII, 1904 წ.

მოგზაური

1904 წელს შუანალი

„მოგზაური“

6969

გამოვა იმავე პროგრამით, ე. ი. ჟურნალში დაიბეჭდება ზე-დაგოგაუკი, სამეურნეო, სამკურნალო, სამეცნიერო და ისტორიულ-გეოგრაფიული წერილები. რედაქცია სთხოვს მასწავლებლებს, მეურნეებს, მკურნალებს და სამეცნიერო საგნების მიმდევართ მოაწოდონ მას ყოველგვარი წერილები მოხსენებულ საგნებიდან. 1904 წელს ხელის-მომწერნი, ჟურნალს გარდა, მიიღებენ ხუთს პრემიას: 1) ნიკოლოზ ბარათაშვილის დიდს სურათს; 2) სურათებიანს დამატებას, ე. ი. თექვსმეტ-თექვსმეტს სურათს ჟურნალის ყოველ წიგნთან; 3) ვახუშტის „სრულიად საქართველოს გეოგრაფიას“, მის საკუთარ ხელ-ნაწერიდან მ. გ. ჯანაშვილის რედაქციით დაბეჭდილს 4) სამეურნეო-საოჯახო ნარკვევს და 5) სამკურნალო-საჰიგიენო ნარკვევს.

ფასა ჟურნალისა იგივე 5 მანეთია, ხოლო ბარათაშვილის დიდი სურათის დაგზავნისათვის უნდა დაგმატოს ერთი აბაზი. პირველი და მეორე პრემიები მარტო იმათ გაეგზავნებათ, ვინც მოხსენებულს ხუთს მანეთს და ერთს აბაზს ერთად შემოიტანს.

ადრესი ფოსტით:

Тифлисъ, Редакціи „МОГЗАУРИ“ (Межевая улица, № 72).

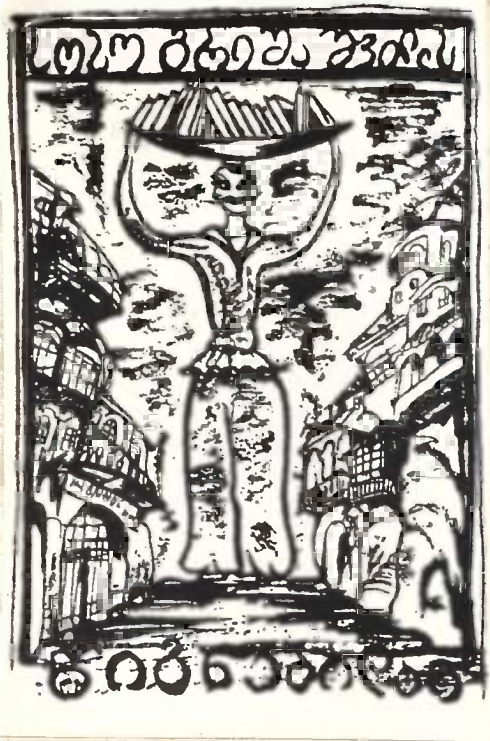
რედაქტორ-გამომცემელი ი. პ. როსტომაშვილი.

თ ბ ი ლ ის ი

სტამბა ა. ქუთათელაძისა, ნიკოლოზის ქუჩა, № 21.

1904

Дозволено Цензурою, Тифлисъ 26-го Іюня 1904 г.

საქართველოში დაბადებული პირების თვითწიგნის მფლობელი
ქ. გ. მჭედის ძეგლითა და მისი შვილები და მისი შვილები და მისი შვილები

დაბადდა 1860 წელს, გარდაიცვალა 14 იანვარს
დასახლდა 1904 წ. დასახლდა 1904 წ.

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი,

დაიბადა 1860 წელს, გარდაიცვალა 14 იანვარს
დასახლდა 1904 წ. დასახლდა 1904 წ.

დასახლდა 1904 წ. დასახლდა 1904 წ.

დიდა სამწუხარო ამბავი მოგვითხროს ტელეგრაფში:
„ზარაზში 14 ენკენისთვის გარდაიცვალა სტეფანე კ.პე
ზუბალაშვილი“.

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი იყო უდიდესი ქველ-მომქმედი ჩვენს საუკუნეში. თამამად შეიძლება ვთქვათ, რომ განსვენებულს ბადალი არა ჰყავდა ჩვენში ამ მხრით და თვით მისი ქველ-მოქმედებაც სულ განსხვავებული იყო სხვა ამგვარ ქველ-მოქმედებათაგან. ზოგიერთ შეძლებულს ჰგონია, რომ კაცმა ქველ-მოქმედება მარტოოდენ საზოგადო საქმეში უნდა გამოიჩინოს, რომ კერძო პირის დახმარება იმდენად მნიშვნელოვანი არ არის, რომ, პირიქით, შეიძლება კიდევაც ავცანცლოთ მას რამე, ოღონდ საზოგადო საქმეს მოვახმაროთ; მაგრამ ასეთი ქველ-მოქმედება ქველ-მოქმედება აღარ არის, რადგანაც აშენებულია მოყვასის ცარცვაზედ. სულ წინააღმდეგის შეხედულებისა იყო განსვენებული სტეფანე: ქველ-მოქმედება მისი არ არჩევდა კერძო და საზოგადო საქმესა, კერძო პირსა თუ საზოგადო დაწესებულებასა; იგი ერთგვარად ეხმარებოდა ორივეს და ამით, თქმა არ უნდა, ერთგვარადვე ხელს უწყობდა ხალხის საერთო სიკეთეს, რადგანაც დარწმუნებული იყო, რომ კერძო პირის კეთილ-მდგომარეობის გაუკეთება იგივე საზოგადოებისა და ხალხის კეთილ-მდგომარეობის გაუმჯობესებაა. ერთი სიტყვით, სტეფანეს ქველ-მოქმედება იყო ნამდვილი ქრისტიანული ქველ-მომქმედება და, ვგონებთ, კიდევაც მისი ასეთი თვისების ქველ-მოქმედება იყო მიზეზი იმისა, რომ მისმა უდროვოდ გარდაცვალებამ ასე დიდად დაამგლოვიარა მთლათ ჩვენი მხარე.

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი მამუ-

ლით თბილისელი იყო. დაიბადა 1860 წელს. დაამთავრა სწავლა აქაურს პირველს გიმნაზიაში თუ არა, მამა მისმა მაშინვე ბაქოში წაიყვანა იგი და ჩააბათვისს სანავთო საქმეებში. მას აქეთ განსვენებული აღარ მოჰშორებია ამ საქმეს და ისე ჩინებულათა ცაწარმოვა და მოაწყო იგი, რომ დიდი შეძლება შეიძინა. ცოლ-შვილი არა ჰყვანდა, თუმცა დედას ძლიერ ჰსურვებია მისი დაცოლშვილიანება. თითონვე იტყოდა ხოლმე:— „სანამ დრო მქონდა, სხვადასხვა გარემოებამ შემიშალა ხელიო, და მერე, რაკი დედაც გარდამეცვალა (1896 წ.), მეც სრულიად დავუტყვევზრუნვა ამაზედ და დავრჩი მარტო-ხელიო“.

ხასიათით განსვენებული დიდად კაცთ-მოყვარე და სათნოიანი იყო, ბევრს კეთილს საქმეს აკეთებდა, დიდს მადლსა სთესავდა, მაგრამ სულ ჩუმად. იგი, მაგალითად, დიდს დახმარებას აძლევდა ჩვენს ჟურნალს და ქართულ სახალხო-საყმაწვილო წიგნების გამოცემის საქმეს, მაგრამ მარად იმას იხვეწებოდა, ნუ გამამუღავენებთო, სანთელ-საკმელი თაბის გზას არ დაჰკარგავსო... დაკარგვა ასეთის ადამიანისა მით უფრო სამძიმოა ჩვენის ქვეყნისათვის, რომ იგი იყო ერთადერთი ქველ-მომქმედი, რომელიც უხვს დახმარებას აძლევდა ჩვენს მწერლობა-მწიგნობრობას და არც სხვადასხვა საზოგადო და კერძო საქმეებს სტოვებდა. უყურადღებოთ. საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი, სასიქადულო მამულიშვილო და სამაგალითო კაცო!...

ნო!“ რას ნიშნავს ესა? ყველა გაჩუმდა, არ იცოდნენ რა ეთქვათ. სოკრატმა განაგრძო:

— რა ძნელია მაგის პასუხი მითხარით, ვის რა გინდათ, რა გენატრებათ? ახლა კი ყველა ალაპარაკდა და ერთმა ახლო მდგომმა უთხრა:—მე ბევრი რამ მენატრება, მაგრამ ყველაზედ უფრო სიმდიდრე მინდა, თუ სიმდიდრე შექნება, ყველაფერიც მექნებაო.

— არა, მე რო მკითხოთ, ხელის-უფლება ყველას მირჩევნიაო. ხელის-უფლება თუ მექნება, სიმდიდრეც მექნებაო, —სთქვა მეორემ.

— მე კი უფრო იმას ვირჩევდი, რომ გაუქირვებლად ვცხოვრობდე და შემეძლოს მეცნიერებათა ტრფობაო, —სთქვა მესამემ.

— მე კი მარტო ის მინდა, რომ ქებული და დიდებული ვიყო და ყველა პატივსა მცემდესო, —სთქვა მეოთხემ.

— ეს რა ამბავია, —მიჰმართა ხალხს სოკრატმა:—კითხვა ერთი იყო და პასუხი კი სულ სხვადასხვა ნაირი; ცხადია, რომ ჩვენ ჩვენი თავი ვერ გვიცვნია, არ ვიცით, ვის რა გვინდა, თორემ ყველანი ხომ ერთს ვიტყოდით. ყველაზე ახლო კი ჩემს კითხვაზე და ყველაზედ მართალიც მეოთხისაა, რომელმაც სთქვა: „მე კი მარტო ის მინდა, რომ ქებული და დიდებული ვიყო და ყველა პატივსა მცემდესო, რადგანაც ესევე ყველასა გვსურს. შენ გწადიან, რომ მე შენ პატივსა გცემდე, მეც მოწადინებული ვარ, რომ შენც პატივსა მცემდე მე. მაგრამ, საქმე იმაშია, რით ვაიძულოთ, რომ ყველანი პატივსა გვცემდნენ? რითა და კეთილი საქმითა, კეთილი მოქმედებითა, რადგანაც მხოლოდ კეთილმა საქმემ იცის პატივისცემის აღძვრა აღამიანში, —დააბოლოოვო სოკრატმა.

ჩვენ კვლავ მოვედით ჩვენს ძვირფას სტეფანესთან. ამან ზედ-მიწევნით „იცნა თავი თვისი“, იცნა, რომ იგი განხორ-

ციელებული კეთილი ანგელოზი უნდა იყოს ყოველთა დაფრლომითა, გაქირვებულთა და სწორედ ასეც იქცეოდა...

ამერიკის გამოჩენილი ფსიხოლოგი ჯემსი ამბობს: ჰენიოსობა უსაზღვრო, მოუღალავი ყურადღება არისო! და მართლაც: იმ დროს, როდესაც ჩვეულებრივი ადამიანი არავითარ ყურადღებას არ აქცევს ამა თუ იმ მოვლენას, ჰენიოსი ყველაფერს გაფაციცებით აღევნებს თვალ-ყურსა, ყველაფერს აპყრობს თვისს ყურადღებასა.

ჩვენი საყვარელი სტეფანეც ასეთის იშვიათის ყურადღების პატრონი იყო: იგი გაფაციცებით აღევნებდა თვალ-ყურს ჩვენი ქვეყნის მაჯის-ცემასა, მის ჭირსა და ლხინსა; მწუხარებდა, როცა ჭირისუფლად გვხვდავდა და ხარებდა, როცა სიხარულს შეგვამჩნევდა; ხარებდა და ამ თავისს თანაზიარობას ჩვენთან იგი ხშირად უხვის შემოწირულებით აგვირგვინებდა. ამის მაგალითები ყველას თვალწინა გვაქვს: გაიხსენეთ მისი უხვი დახმარებანი ჩვენი ღარიბი ჟურნალ-გაზეთებისა და მწიგნობრობისა, გაიხსენეთ სათავად-აზნაურო სკოლის შენობისა, სახალხო სახლისა, ბათუმის ეკლესიისა და წერა-კითხვის საზოგადოებისათვის მისი სწორეთ რომ მეთური შემოწირულებანი, გაიხსენეთ მისი სხვა ათასი კეთილ-მოქმედებანიც და მიბრძანეთ — რის ნაყოფი იყო ყველა ეს, თუ არ განსვენებულის იშვიათის გულისა, მის გამთბარის ნიჭიერებისა, ყურადღებისა... დიახ, იშვიათის ნიჭისა და გულის პატრონი, იშვიათი მოტრფიალე ჩვენის ქვეყნისა დავკარგეთ დღეს ჩვენ და კიდევაც ეს არის მიზეზი, რომ ასე საგრძნობლად დამგლოვიარდა მთელი ჩვენი მხარე!

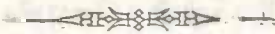
სტაქანი რომ გაიბზარება, მას ვეღარაფერი ძალა და ხელოვნება ისე ვეღარ გაამთელებს, რომ ბზარი არ უჩანდეს; მაგრამ ტყუილად არ ეძახიან ადამიანსა. ყოვლად შემძლებელის ღვთის ნაკეთსა!

სტაქნის ბზარის სრულიად გამთელება თუ არ შეუძლიან, ის ხომ შეუძლიან, რომ სტაქანი ხელ-ახლად გააკეთოს!?

ის ბეჯითად მოაგროვებს გატეხილის სტაქნის ყოველს ნაწილსა, გადაადნობს, გადაახლისებს მათ და სრულიად ახალს და უფრო უკეთესს სტაქანს გააკეთებს, რომელსაც აღარავითარი ბზარი და ბრწყალიც არ ექნება... ასევეა დღეს ჩვენი ქვეყანა. დღეს იგი იგივე გატეხილი სტაქანია; ბევრს ჰგონია, რომ მისი გამრთელება, ისე, რომ განატეხი არ უჩანდეს, ყოვლად შეუძლებელია; მაგრამ ჩვენ არც გვინდა ისეთი გამრთელება, რომ ბზარს მარტო დამალავდეს: ჩვენ გვინდა მისი სრულიად ახალ ქვეყნად, ახალ სპეტაკ ხალხად გარდაქმნა, და, როგორც გატეხილის სტაქნის ნაწილების გადადუღებით და გადახალისებით სრულიად ახლის სტაქნის გაკეთება შეგვიძლიან, სწორედ ასევე ახლის სწავლით, ახლის საქმით, ჩვენ სრულიად უზადო ხალხის შექმნაც შეგვიძლიან. ბევრი გზა მიდის ამ სასწაულისაკენ, მაგრამ უმთავრესი კი მწერლობა და მწიგნობრობაა. ეს ძალა უკვე უეჭვოა და გვრწამს, რომ ახლო მომავალში მწერლობა და მწიგნობრობა ნამდვილს სასწაულებს მოახდენენ ყველგან. განსვენებულის სტეფანეს გამოსვლით საზოგადო მოღვაწეობის ასპარეზზედ, მოულოდნელად სრულიად ახალი ხანა, ახალი ერა დაუდგა ჩვენს მწერლობას და მწიგნობრობას! მას სავსებით ჰქონდა შეგნებული — რა არის სახალხო წიგნი, რა არის ჰკვიანურად დაწერილი შაურიანი წიგნაკი, რომელიც ორი და სამი ათასობით იფინება ხალხში და დღეს-ხვალიობით აწვეთებს მის გულში საუკეთესო ცოდნასა და იდეალებსა... დიახ, შეგნებული ჰქონდა ყველა ეს და აკი სრულიად მოულოდნელად აამდინარა კიდევ ჩვენში სახალხო იაფ-ფასიანი წიგნების გამოცემის საქმე... მართალია წინათაც იყო ჩვენში ცოტ-ცოტა ცდა — შეექმნათ ეს ყოვლად შემძლებელი ძალა ხალხის ამაღლებისა; ამის მაგალითი თვით თქვენი უმორჩილესი მონა გახლავართ: მეც პირველმა, მეორემ თუ მესამემ ვცადე ამ საქმისათვის მტკიცე საძირკველი ჩამეყარა ამ ათიოდე წლის წინათ; ახალი მიმართულების წიგნების გამოცემა დავიწყე, მაგრამ სა-

ქმემ ფეხი ვერ მოიკიდა, რადგანაც... რა გითხრათ... თვითონაც კარგათ მიხვდებით... ჩვენ ლარიზნი ვიყავით და ის რამდენიმე ათი თუმანი, რომელიც ჩვენ ასეთის დიადის საქმის დასაწყობად გვქონდა, ათიოდევე წიგნის გამოცემით დაგვეშარიტა და საქმე შეგვიდგა... მაგრამ მხოლოდ შედგა, არ კი მოკვდა... საძირკველი ჩაყრილი იყო, მხოლოდ კედლებს ველარ ვაშენებდით... შენი დიადი დამსახურება ხალხის წინაშე, ჩვენო უდროვოდ დაკარგულო სტეფანე, აი აქ არის: შენ შეგვაძლებინე ამ საძირკველზედ კედლების აშენების განგრძობა. გამხნევებულნი შენით ჩვენ კვლავ დავიწყეთ მთელი ათი წლის განმავლობაში მიძინებული საქმე და ბედმა თუმცა არ გვაცალა საქმის სრულიად დაგვირგვინება, ფონს მაინც ხომ გავვიყვანე!? არ დამავიწყდება შენი ციური სიტყვები: „როცა კი დაგჭირდეთ, ნუ დამზოგავთო, ახლო ვიყო — პირადად მითხარითო, შორს ვიყო — წერილით მაცნობეთო, მე მზათა ვარ ვემსახურო მაგ საქმესაო.“ ეს ისეთი სიტყვებია, რომ არა თუ ჩემისთანა მოუსვენარს კაცს, სულ უსაქმურსაც აალებინებდა წერაქვს ხელში... ეჰ, საყვარელო სტეფანე კონსტანტინეს ძეგ! მე რომ შენზედ ვილაპარაკო, მთელს საათებს და დღეებს ვილაპარაკებ, იმდენად ღირსშესანიშნავი პიროვნება ბრძანდები ჩვენთვის, მაგრამ რა ვქნა, რომ ხელები გულზედ დაგიკრეფია, თვალები დაგიხშვია და ბაგენი დაგიღუმნია!.. სჯობს მეც დავდუმდე, მაგრამ ორი სიტყვაც: სასოკვეთებას მაინც ნუ მივსცემთ თავსა; სტეფანემ აქაც უნუგეშოთ არ დაგვტოვა: მან დაგვიტოვა საწინმძღვროდ საქმენი სამაგალითონი და მემკვიდრედ ძმები, სრულიად თანაზიარნი მისნი, შვილები იმავე დედ-მამისა, რომლებმაც გამოზარდეს. თვით სტეფანე. იმედი ვიქონიოთ, რომ ესენი არ შეგვაშინევენებენ დღეს ჩვენს თავზე მოვლენილს მწუხარებას... მშვიდობით საყვარელო სტეფანე, საუკუნოთ იყოს ხსენება შენი ხალხის მადლიანს ხსოვნაში!..

სახალხო მოღვაწენი

ანუ

თვით-ნასწავლები

ჩვენში და რუსეთში.

გეცოდინებათ, რომ ჩვენში და რუსეთში ათობით და ასობით მოიპოვება ისეთი სოფლები, სადაც სკოლები სრულიად არ არსებობს და, მაშასადამე, სოფლელი ხალხი ვერც წერა-კითხვას ისწავლის ძალიანაც რომ უნდოდეს. ასეთს შემთხვევაში სწავლის მსურველს რჩება ერთი გზა: თითონ ისწავლოს და ყველაფერი თითონ შეიგნოს. მე ბევრი მინახავს და ალბათ თქვენც იცნობთ ბევრსა, რომლებსაც თვალითაც არ უნახავთ სკოლა, მაგრამ მაინც, თავის-თავად ისე კარგათ უსწავლიათ წერა-კითხვა, რომ განტქმული მწერლის სახელიც კი დაუმსახურებიათ ხალხში. ასეთებია მაგალითად, ყველასაგან კარგად ცნობილი იოსებ დავითაშვილი, ზაქარია ჭიჭინაძე, მიხეილ გორდაძე, გიგო ხეჩუაშვილი, იოსებ იმედაშვილი, სოსიკო მერკვილაძე, ვასო თუმანიშვილი, და სხვანი. აი, ასეთ თვით-ნასწავლებზედ მინდა მოგითხრათ დღეს ცოტა რამ საგულისხმო, რომ ეგება შენც, ჩემო მდაბიო მკითხველო, ქვეაში დაგიჯდეს იმათი მაგალითი და არა თუ თითონაც ეცადო მიჰბაძე მათ, არამედ სხვებსაც წაუკითხო ეს წიგნი და მით ისინიც წაახალისო თვით-სწავლანზედ. დავიწყოთ რუსეთის თვით-ნასწავლებიდან.

ვიატსკის გუბერნიაში, სოფელ მერზლიაკოვში, სცხოვრობს გლეხი ოსიპ ჩუბრაკოვი. პატარაობაში ჩუბრაკოვს ძალიან უნდოდა სკოლაში მიბარება, მაგრამ იმის სოფელში სკოლა არ იყო

და აბა სულ მიებარებოდა. მაშინ ჩუპრაკოვმა მიმართა ერთ მადლი-
ან კაცს ესწავლებინა მისთვის ანბანის ასოები. კაცმა ასწავლ-
და ჩუპრაკოვმა სულ რამდენსამე კვირაში ისწავლა ჯერ კით-
ხვა და მერე წერაც. ამას იქით, ჩუპრაკოვი სადაც კი დაინა-
ხავდა წიგნის თუ გაზეთის ნაგლეჯს, წაუკითხავად არ გაუ-
შვებდა და თუ მოეწონებოდა, რვეულშიაც გადასწერდა თა-
ვიდამ ბოლომდის. მისმა სოფლელებმა რომ ნახეს ოსიპმა წე-
რა-კითხვა ისწავლაო, მოსვენებას არ აძლევდნენ, ჩვენც გვა-
სწავლეო. ჩუპრაკოვი დათანხმდა და დაიწყეს იმასთან სიარუ-
ლი სალამ-სალამოთი ანბანის სასწავლებლად. ჩუპრაკოვს პირვე-
ლად მარტო ორი-სამი შეგირდი ჰყვანდა, მაგრამ მალე იმისი-
ღარიბი ქოხი ნამდვილ სკოლად გადაიქცა, შეგირდობა ძლიერ-
გაუმრავლდა. ჩუპრაკოვი სწავლისათვის ფულს არავის არ ახ-
დევინებდა, რადგანაც დღისით თითონაც გლეხურად მუშაო-
ბდა, ჰხნავდა-სთესავდა და ამით ცხოვრობდა. შეგირდებს კი
წინანდებურად სალამ-სალამოთი ასწავლიდა, ხშირად ღამის ცხრა-
და თერთმეტ საათამდის. ასევე ასწავლა ჩუპრაკოვმა წერა-კი-
თხვა თავის 12 წლის ქალს, რომელიც ახლა დღისითაც ას-
წავლის შეგირდებს, რადგანაც მარტო მამა ვეღარ ასდის-
ამოდენა შეგირდების სწავლას. პირველ ხანებში ჩუპრაკოვს
სკოლა თავის სადგომ ქოხში ჰქონდა მოთავსებული, მაგრამ
ამ ორი-სამი წლის წინად იმან სკოლისათვის ცალკე დიდი-
ოთახი ააშენა და იქ ასწავლის ყველას. ამ გვარად ჩუპრაკოვი-
ცხოვრობს და იღწვის არა მარტო თავის ოჯახისათვის, არამედ
მთელი თავისი და გარემო სოფლებისათვისაც. ამ ჟამად ჩუპ-
რაკოვის სკოლაში სწავლობს 50 ქალი და ვაჟი; მათში ბევ-
რნი ახლო-მახლო სოფლებიდანაც დადიან სასწავლებლად.

საქმის დღეებში ჩუპრაკოვი სხვებს ასწავლის, კვირაო-
ბით და სხვა უქმე დღეებში კი თითონა სწავლობს. თავის
სწავლაში ჩუპრაკოვს მარტო ერთი მასწავლებელი ჰყავს, ეს
არის წიგნები. ჩუპრაკოვს ძლიერ უყვარს წიგნების კითხვა:
მთელს თავისუფალ დროს ის მხოლოდ წიგნების კითხვას ან-

დომებს და რომ ამ კითხვამ უფრო მეტი სარგებლობა გამოიღოს, ის ხშირად ჩამოჯდება ხოლომე თავისი სახლის კარების კიბეზედ და იწყობს ხმა-მალლა კითხვასა. მეზობლები—ქალი თუ კაცი და ბავშვი თუ გამვლელ-გამომვლელი გაიგონებენ თუ არა, რომ ჩუპრაკოვი წიკნს კითხულობსო, შორი-ახლო მოუსხდებიან გარშემო და ხმა-გაკმენდილები ყურს უგდებენ. ამ გვარად ჩუპრაკოვი სწავლობს არა მარტო თვითონ, არამედ ბევრს სხვასაც უცხოველებს აზრსა და სწავლის სურვილსა.

სკოლა მართალია კარგი საქმეა, მაგრამ როგორც ხედავთ, უსკოლოთაც შესაძლებელი ყოფილა სწავლა. საქირია მხოლოდ პირველად გზის მაჩვენებელი, კაცი თუ ქალი, დიდი თუ პატარა, რომ აჩვენოს წიგნის შესწავლის მსურველს ასოები, ასწავლოს ასოების კითხვა, წერა და ამის მერე კი ღვთით საქმე გაადვილდება და კაცს თითონაც შეუძლიან ისე გაიწაფოს წერა-კითხვაში, რომ სკოლებში-ნასწავლებსაც აღარ ჩამორჩეს. აი მეორე მაგალითიც ასეთის თავის-თავად ნასწავლისა.

* * *

ტვერის გუბერნიაში, სოფელ იამაში, სცხოვრობს გლეხი სერგეი ჟურავლიოვი, ახლა ის ოცდა ათი წლისა იქნება. წერა-კითხვა სერგეი ჟურავლიოვი თავის მამისგან ისწავლა. თუმცა მამა მეტად უხეიროდ ასწავლიდა, სერგეი მაინც ისეთი ხალისიანი ბავშვი იყო, რომ მეტად უყვარდა წიგნების კითხვა და ამიტომ მალე გავარჯიშდა კითხვაში. მართალია წიგნების შოვნა ადვილი არ იყო ახალგაზრდა სერგეისთვის, მაგრამ სერგეი მაინც ახერხებდა მათს შოვნას და ხარბათ კითხულობდა. ამ გვარად სერგეიმ გადიკითხა ყველა წიგნი, რომელიც კი მოიპოვებოდა ვისთანმე იმის სოფელში და ძალიანაც განვითარდა. ახალგაზრდა ჟურავლიოვი ახლა მახლობელ სოფლის მასწავლებელთან წავიდა და სთხოვა წიგნები წასაკითხად სკოლის წიგნთ-საცავიდან. მასწავლებელმა სიამოვნებით აუსრულა ჟურავლიოვს თხოვნა და მცირე ხანში გადაიკითხა

თითქმის ყველა წიგნები, რომლებიც კი მოიპოვებოდა სკოლის წიგნთ-საცავში. ჟურავლიოვიმა ახლა თითონაც დაიწყო კარგი წიგნების სყიდვა. წიგნებს ის თვლის ჩინსავეთ უფრო თხილდებოდა, არ სთხოვნიდა, არა ფხრეწდა, უფროთხილდებოდა, ინახავდა და ამ გზით გაიჩინა პატარა წიგნთ-საცავი. წიგნების საყიდლად საჭირო ფულებს სერგეი ჟურავლიოვი დიდის წვალებით იზოგავდა თავის შრომით ნაშოვნ ფულებიდან. ერთხელ მან მოისურვა ჯანმრთელობის წიგნის სყიდვა, რომელიც ღირდა სამი მანეთი და, რადგანაც ამოდენა ფული იმას არა ჰქონდა, იმან ეს ფული რამდენიმე თვე აგროვა კაპიკობით და როცა მოაგროვა სამი მანეთი, სურვილიც აისრულა—წიგნი იყიდა.

ამ წიგნებით ჟურავლიოვი მარტო თითონ არ სარგებლობდა. ის დაუზარებლად აძლევდა წიგნებს წასაკითხად ყველას, ვინც კი სთხოვდა. ამიტომ, სხვებმაც, ვისაც კი სახლში თითო-ორი წიგნი მოეპოვებოდა, იმათაც ჟურავლიოვის მოუტანეს თავისი წიგნები: „ჩვენ წაკითხული გვაქვსო, შენს წიგნებთან დააწყე და ვინც ითხოვოს, მიეცი, დღე სხვებმაც წაკითხონო“. ჟურავლიოვის წიგნთ-საცავის ამბავი შორს გავარდა. შაიტყეს ეს პეტერბურღშიაც სამუშაოთ წასულმა იამელებმა, მოაგროვეს ფული და ხუთი თუმნის რჩეული წიგნები გამოუგზავნეს. ჟურავლიოვის სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა. ნაკლებ არც ხალხს ესიამოვნა ეს ამბავი და იწყეს ყოველი მხრიდან მოდენა ახალი წიგნების სათხოვნელად. წიგნების კითხვაში ჟურავლიოვი ხალხს არაფერს არ ართმევდა, ყველას მუქთად აძლევდა და მარტო იმას ავალებდა, რომ წიგნები სუფთად შეენახათ და არ დაეუხრიწათ: რადგანაც წიგნების მთხოვნელი ბევრი იყო, რომ არ დაჰვიწყებოდა ვინ რა წიგნი წაიღო წასაკითხათ, ჟურავლიოვი წამლების გვარს და წიგნის სახელს ცალკე დავთარშინიშნავდა და როცა უკან დააბრუნებდნენ წიგნს, ისევ წაჰშლიდა.

გლებებს პირველად ისეთი წიგნები მიჰქონდათ, რომლებ-

ზიკ უფრო გასართობი და საშინელები ან გარეგნობით ლამაზები იყო. ასეთ წიგნებიდამ კაცი ბევრს ვერას ისწავლის, ტყუილათ ძვირფას დროსაც დაჰკარგავს და იქნება კითხვის ხალისიც ზედ მიაყოლოს, ე. ი. კითხვას სრულიად თავი მიანებოს. ჟურავლიოვმა კარგათ იცოდა ეს და რომ ააცდინოს ხალხს ასეთი უბედურება, ცდილობდა კარგი წიგნები აერჩია, ხალხისთვის, რადგანაც მას უკვე წაკითხული ჰქონდა თავისი წიგნთ-საცავის ყოველი წიგნი. ბოლოს საქმე იქამდის მივიდა, რომ მკითხველებმა თითონაც ისწავლეს კარგი და უსარგებლო წიგნის გარჩევა. ზოგმა მათგანმა მოისურვეს წიგნის შემწვობით თავისი ცხოვრების და მეურნეობის გაუმჯობესობა და აი დაუწყეს ჟურავლიოვს თხოვნა სამეურნეო და სახელოსნო წიგნებისა. ასეთი წიგნები ბლომად აღმოჩნდა პეტერბურგიდამ გამოგზავნილ წიგნებში, თითონ ჟურავლიოვიც ძალიან ეტანებოდა ასეთს წიგნებს და მათის წყალობით ბევრზე ცვლილებაც და უკეთესობაც შეიტანა თავის ცხოვრებაში და მეურნეობაში. მოხუცებულები ზოგჯერ ეტყოდნენ ხოლმე ჟურავლიოვს: „დაანებე, სერგეი, მაგ წვალებას, მამაშენი მაგრე თუ არ მეურნეობდა, ვერ ცხოვრობდაო?“ სერგეი კი ეტყოდა: „არა, მეზობლებო, ვერ დავანებებ! უწინ სხვა მოთხოვნილება იყო, ახლა სხვაა და ჩვენც სხვანაირათ უნდა ვიცხოვროთ, სხვანაირად უნდა ვიმუშაოთ, სხვანაირათ ვსთესოთ, სხვანაირათ ვიყიდოთ-გავყიდოთ... ამასთან ეს წიგნები ხომ სულ მეცნიერ ხალხისაგან არის დაწერილები და იმათ კი სიზმარიც დაეჯერებაო“.

წიგნებში ამოკითხულ დარიგებას ამა თუ იმ ახალ საქმეზედ, ჟურავლიოვი დიდის სიფრთხილით სცდიდა, და რომ ბევრი ხარჯი ან ზარალი არ მოსვლოდა, ჯერ ცოტა ადგილზედ, პატარა საქმედ სცდიდა, და როცა დაატყობდა, რომ საქმე კარგია, სულაც ისე გააკეთებდა. მაგალითად, იამელეებმა სრულიად არ იცოდნენ, რა არის მებოსტნობა და მებაღეობა, ერთს ხეხილს ვერ იპოვნდით მთელს სოფელში და

ერთს ღერს მწვანილსა, ყველა მარტო პურისა და სელის თესვას მისდევდა. რა თქმა უნდა, ასეთს სოფელში მებოსტნობასა და მებაღობას ვერც ჟურავლიოვი შეისწავლიდა სადმე, მაგრამ ახლა ჟურავლიოვი მთელს იმ მხარეში პირველი მებოსტნე და მებაღეა. საიღამ, როგორა? იქიღამ, რომ ჟურავლიოვმა ეს საქმეები სულ წიგნებიდამ შეისწავლა და ჩინებულათაჲც. ბალოსნობა, მაგალითად, მან შეისწავლა რიგოს წიგნიდამ და მეფუტკრეობა ბუტლეროვის წიგნიდამ. წიგნითვე შეისწავლა ჟურავლიოვმა წიგნების შეკერვა და ყდების გაკეთება. ჟურავლიოვი ამით არ დაკმაყოფილდა და ახლა იმის სწავლას შეუდგა, თუ როგორ არჩინოს ხალხი და საქონელი ავათმყოფობისაგან. თქვენც გეცოდინებათ, რომ ბევრი სნეულება ისეთი მძიმე და გაუგებარია, რომ თვით ნასწავლი აქიმებიც ვერას ხდებიან და ავათმყოფებს ვერ არჩენენ, მაგრამ არის ისეთი ავათმყოფობანიც, რომ ცოტათი გამოცდილს და ნასწავლ კაცსაც შეუძლიან მათი მორჩენა. აი ასეთი სნეულებების შესწავლას შეუდგა სერგეი ჟურავლიოვი წიგნით.

ჟურავლიოვმა ასევე ისწავლა ყვავილის აცრა. აცრის შესწავლა გამოიწვია იმან, რომ 1883 წელს იამაში და მის ახლომანლო სოფლებში ძლიერ გახშირდა ყვავილი, რომელიც მრავლად ხოცავდა ბავშვებს. ჟურავლიოვი ჩავიდა ქალაქში

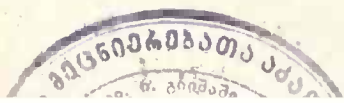
ქართულათაჲც არის ერთი ასეთი წიგნი, ამას ჰქვია: „საუნჯე ავათმყოფისა“, ღირს 15 კაპეიკი, ისყიდება ჟურნალ „მოზაუზის“ რედაქციაში. აქვე ისყიდება იაფათ სხვა სასარგებლო წიგნებიც. ჟურავლიოვმა ისე ზედ-მიწევნით შეისწავლა და გამოსცადა ყველა ასეთი ავათმყოფობანი, რომ სოფლის ყველა ავათმყოფი ამასთან მოდიოდა რჩევის საკითხავად და ესეც დიდის ხალხით და სიყვარულით შველოდა ყველას. ასევე არჩენდა და ღღესაც არჩენს ჟურავლიოვი დაავადებულ საქონელსა. როცა ხალხმა დაინახა, რომ ჟურავლიოვი მკითხავებზე უფრო ჩქარა და კარგათ არჩენს ავათმყოფ საქონელსა და ხალხსა, ამათ თავის-თავად ანებეს მათ თავი...

და მიმართა სათემო (საერობო) გამგეობას, მიეცათ მისთვის ასატრელი იარაღები, ჩირქი და ეჩვენებინათ, როგორ უნდა აცრა. აცრის სწავლას კი მოგეხსენებათ დიდი არაფერი უნდა: ერთი-ორი საათის სწავლა და უკვე ამტრელი-ხელოსანი ხარ! ჟურავლიოვიც სულ ორიოდ დღეს დარჩა სათემო აქი-მთან, ნახა როგორ უცრის ის ბავშვებს და ხალხს, მიიღო მისგან მოკლე დარიგება, გამოართვა წიგნაკები ყვავილის შე-სახებ, ჩირქი, იარაღები და დაბრუნდა სოფელში, სადაც ბე-ჯითად დაუწყო ხალხს და ბავშვებს აცრა. მისმა შრომამ სულ მოკლე ხანში ძირიანად ამოაგდო ყვავილი. ერობა ისე მად-ლიერი დაურჩა ჟურავლიოვს, რომ მისცა მას კანონიერი მო-წმობა ამტრელისა.

6669

1889 წელს ჟურავლიოვმა მოისურვა მაწად-სომას შე-სწავლა. გამოიწერა პეტერბურგიდამ საამისო წიგნი და შეუ-დგა საქმეს. ის სწრაფად მიხვდა რაშია მდგომარეობს მიწად-ზომის საქმე და კარგადაც შეისწავლა იგი. საჭირო იარაღები ჟურავლიოვმა ზოგი თითონ გააკეთა და ზოგიც იყიდა. ჟუ-რავლიოვს მალე საქმეც აუჩნდა: სოფლებებმა იყიდეს მემა-მულისგან 107 დესეტინა მიწა; საჭირო გახდა ამ მიწის და-ნაწილება. მიმართეს ჟურავლიოვს. იმან სვინიდიანიანად შეა-სრულა საქმე და გლეხები მადლობლები დაურჩნენ. ცოტა ხანს შემდეგ გამოჩნდა მეორე ასეთივე საქმე: კახლოვის ამხა-ნაგობამ მიანდო მას 36 დესეტინა ტყის დაყოფა; ჟურავლი-ოვმა ეს საქმეც კარგად შეასრულა და ერთის კვირის მუშა-ობაში მიიღო 15 მანეთი.

ასე და ამ გვარად, რასაც კი სწავლობდა ჟურავლიოვი წიგნებიდამ, ყველაფერს კარგათ იყენებდა. ის ხშირად ამბო-ბდა: „მინდა დაგუმტკიცო ჩვენს ხალხს, რომ წიგნების შემ-წეობით ყველაფრის შესწავლა შეიძლება“. ბევრი ჰკითხავ-დნენ: „ნუ თუ ყველაფერი ეგ წიგნებიდამ ისწავლეო?“ — „მაშ-საიღამ, სკოლაში მე არ ვყოფილვარ და ხელოსნებთანაც არ ვბარებულვარო,“ — უპასუხებდა ჟურავლიოვი.

ამ უამად ჟურავლიოვი ცხოვრობს სოფელში და კვლავინდებურად მისდევს სასოფლო მეურნეობას, მაგრამ ისეთი მოხერხებულაია, რომ სხვა ყველა გვარ საქმისთვისაც იცლის. არც სასოფლო და სათემო საქმეებს გაუბრუნის ის. 1884 წელს სოფლებმა აირჩიეს ის თავინ მამასახლისად და ექვს-შვიდს წლამდის მუყაითადაც ასრულებდა ამ თანამდებობას. თავის მამასახლისობაში ჟურავლიოვი განსაკუთრებით ბევრს ეცადა სამიკიტნოების დახურვას და მათს მაგივრად სკოლებისა და წიგნთ-საცავ-სავაჭროების დამართვას. გარდა ამისა, კვირა და სხვა უქმე დღეებში ჟურავლიოვი უკითხავდა ხალხს რომელიმე სასარგებლო წიგნსა. — „მე ბედნიერთა ვსთვლიდი ჩემს თავსა, იწერებოდა ჟურავლიოვი, როცა ვხედავდი, რომ წიგნმა კარგი და ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინა ხალხზედაო. ეს წამები საუკეთესო წამები იყო ჩემს სიცოცხლეშიო. კითხვის დროს მე ხშირად ვუთითებდი ჩვენს ნაკლულევანებზედაც საზოგადო თანამდებობის ასპარეზზედ, სამიკიტნოების დამლუპველ გავლენაზედ ახალ-თაობის ზნეობაზედ, შვილების ცუდად აღზრდაზედ და სხვაზედაო“...

* * *

მოვიყვანოთ კიდევ რამდენიმე მაგალითი, თუ რამდენი კარგი საქმის გაკეთება შეუძლიან თავის-თავად ნასწავლ კაცსაც.

სოფელ ანდრეევსკში, მოსკოვის გუბერნიაში, სცხოვრობს გლეხი სერგეი სემიონოვი. ეს სოფელი ძალიან მიყრუებულ ალაგას არის, მას არ აბადია არც სკოლა, არც წიგნთ-საცავი და არც სხვა რამ ამისთანა. წერა-კითხვა სემიონოვსაც თავისით უსწავლია. სადაც კი იპოვნოდა წიგნის ანუ გაზეთის ნათლეთს, მაშინვე მიჰმართავდა გამვლელ-გამომვლელს და სთხოვდა ესწავლებინათ; რა და რა ასოა ამა და ამ სიტყვაში. შერე რაკი ჩსწავლა კითხვა, წიგნისთვის ხელი აღარ გაუშვია და მთელ თავისუფალ დროს მარტო წიგნების კითხვას ახმარებდა. — „წიგნებმა სულ ძირიანად შემცვალეს შეო“, „წიგ-

ნებს დიდი გავლენა ჰქონდათ ჩემზედაო“ . იწერებოდა სემიონოვი. „თექვსმეტ წლამდის წიგნს მე ვუყურებდი, როგორც გასართობსაო, მაგრამ არ ერთხელ შემთხვევით ჩამივარდა ხელში ლევ ტოლსტოის პატარა წიგნაკი. „რით სცოცხლობს ადამიანი“? იმისი წაკითხვა იყო და ჩემი სრულებით გამოცვლაო. სულ ახალი კაცი გავხდი; ასე მეგონა ახლად დავიბადე, ახლად მომნათლესო. ეს იყო და ეს, რომ სრულებით შემეცვალა შეხედულობა წიგნზედაო. მე ვიგრძენ, რომ წიგნი მარტო გასართობი არ ყოფილა, რომ წიგნი იმავ დროს უდიდესი მასწავლებელი და მოძღვარი ყოფილაო“. სემიონოვი განაგრძობდა წიგნების კითხვას და თან ყოველ წაკითხულს ძირიან-ფესვიანად არჩევდა, წაკითხულს აკვირდებოდა, ცხოვრებაში ნახულს და ვაგონილს აღარებდა, დასკვნას აკეთებდა. მაგალითად, მან ამოიკითხა სახარებაში ეს სიტყვები: „გიყვარდეს მოყვასი შენი, ვითარცა თავი შენი“; სახარება ამას ამბობს და რატომ არისო, რომ ადამიანებში ასე მცირედ არის ერთმანერთის სიყვარულიო?—ჰკითხავდა თავის თავს სემიონოვი. სახარებაში სწერიაო: „კეთილი მწყემსი თავის სულს გასწირავს ცხოვართათვისაო“ და ასე კია ცხოვრებაშიო?

18 წლამდის სემიონოვი ცხოვრობდა პეტერბურგში.— „ახლა კი ვსცხოვრობ სოფელში და ვხნავ, ვთესავო; მყავს ცოლ-შვილი და შემოძლიან დაგარწმუნოთ, რომ ბედნიერად ვგრძნობ ჩემს თავსაო. მართალია, ზოგჯერ ვსცდები; რაიმე ცუდს ჩავიდენ ხოლმეო, მაგრამ მალე ვსწორდები და წარმოვიდგენ თუ არა ქრისტეს და სხვა გამოჩენილ კაცებს, ჰკვამაშინვე მინათლდება და მე წინანდებურად სწორე გზას ვადგებო“.

დრო მიდიოდა. სემიონოვი ხანში შედიოდა, ის ბეჯითად აკვირდებოდა ცხოვრებას და ბოლოს აი მოესურვა სხვა-საც გაუზიაროს თავისი ნახულ-ნათქვამი. ამ მიზნით სემიონოვმა განიძრახა მოთხრობის დაწერა. შეთხუზვა საქირო არ იყო, რადგანაც მას ის უნდა დაეწერა, რაც თავისი თვალით

ენახა და რასაც ამის გამო მისი თავი უიქრობდა. ამ გვარად სემიონოვმა დასწერა, თუმცა დიდის წვალებით კი, თავისი პირველი მოთხრობა „ორი ძნა“. ამ მოთხრობაში სემიონოვს გაჰყავს ის აზრი, რომ დაცემულის და ავის კაცის კეთილ გზაზედ გამოყვანა მხოლოდ სიკეთით და სიყვარულით შეიძლებაო. ეს თვისი მოთხრობა სემიონოვმა გაუგზავნა ერთს წიგნის მაღაზიას და ღან მისწერა წერილი: „გასინჯეთ და თუ მოგეწონათ, დაბეჭდეთო“. აღმოჩნდა, რომ მოთხრობა მშვენიერია, შეასწორეს ცოტა და დაბეჭდეს. სემიონოვს ძლიერი იამა, როცა დაინახა თავისი პირველი შრომა დაბეჭდილი. მან დასწერა ახლა მეორე, მესამე, მეოთხე და ამ გვარად სემიონოვი გახდა ჩინებული სახალხო მწერალი. ამ წიგნებს ათათასობით ჰყიდიან ძლიერ იაფად მთელს რუსეთში ოფენები — წიგნებით მოვაჭრე მოსიარულენი. ყოველ თავის მოთხრობაში სემიონოვი აღწერავს ადამიანის რომელიმე ნაკლს, მანკს. აი რას ამბობს სემიონოვი წიგნებზედ: „წიგნში გატარებული უნდა იყოს რომელიმე კარგი აზრი, დაკავშირებულად ხალხის რომელიმე ნაკლულევანებასთანაო, რათა ამ გზით ძირიან-ფესვიანად ამოვადლოთ ეს ნაკლიო. უპირველესი ნაკლი ჩვენის ხალხისა არისო: ხალხისა და მისი ცხოვრების დაშორება-ჩამორჩენა ქრისტეს სწავლა-მოდღვრებაზედაო; მეორე: გადამეტებული სიყვარული სიმდიდრე-ფუფუნებისა და უკანონო, უსვინილისო საშუალებებით სხვათა შრომით სარგებლობაო. სხვა ნაკლულევანებანი ჩვენის ხალხისა არისო: ლოთობა, გარყვნილობა და მრავალი ცრუმორწმუნოება, რომლებიც ძლიერ უშლიან კაცს და ქალს ამ ქვეყნად სიმართლით ცხოვრებასაო. აი ამათ წინააღმდეგ უნდა იწერებოდეს სახალხო წიგნებიაო. სემიონოვი რასაც ამბობდა, იმასვე ასრულებდა: ის გასართობად როდი სწერს თავის წიგნებს, არამედ საყოველთაო სასარგებლოდ. სემიონოვი სწერს მარტო ზამთრობით. ზაფხულობით ამისათვის იმას არა სცალიან, რადგანაც მუშა-

ობს. სემიონოვს სახლში პატარა წიგნთ-საცავიც აქვს, რომელსაც ხმარობს მთელი სოფელი.

* * *

მოვიყვანთ ერთს მაგალითსაც, თუ წიგნების შემწეობით ერთი გლეხი როგორ გახდა მეცნიერი: ნიჟეგოროდის გუბერნიაში, სოფელ ბოგოროდსკში სცხოვრობს ახლაც ნან წლის გლეხი კონსტანტინე ივანეს ძე. უწინ ის ყოფილა ბატონის-ყმა. წერა-კითხვა თითონ უსწავლია, რისგამოც ბატონმა დააყენა ის სოფლის მწერლად. მაგრამ კონსტანტინეს გულში უფრო წიგნების კითხვისაკენ იწევდა და ბატონი თუმცა ძლიერ უწყრებოდა ამაზედ, ის მაინც თავ-გამოდებით კითხულობდა წიგნებსა. მის ბატონს სხვათა შორის მოსდიოდა გახეთქები, უფრო ფრანგული. კონსტანტინეს ძალიან უნდოდა შეეტყო საზღვარ-გარეთის ამბები და ამიტომ შეუდგა ფრანგულის სწავლას. ამაში იმას ხელს უმართავდა ბატონის ერთი მოსამსახურე, რომელმაც კარვათ იცოდა ფრანგული. ამ კაცის შემწეობით კონსტანტინემ ისწავლა არა მარტო ლაპარაკი, არამედ წერა და კითხვაც ამ ენაზედ. ერთხელ კონსტანტინეს შეხვდა ფრანგული წიგნი, რომელშიაც ეწერა ცისა, მზისა და ვარსკვლავების შესახებ. კონსტანტინეს ძალიან მოეწონა წაკითხული და მთელს ღამეებს ატარებდა ცის სინჯვაში, რომ გაეგო, როგორ აწყვია ვარსკვლავები ცაზედ, როგორა მოძრაობენ და სხვა. 19 თებერვალს 1861 წელს, ხელმწიფის ბრძანებით ბატონ-ყმობა მოსპეს რუსეთში და ჩვენი კონსტანტინეც განთავისუფლდა ბატონისაგან. ის დასახლდა სოფელში ცალკე და წინანდებურათ მთელს თავისუფალს დროს ვარსკვლავების შესახებ წიგნების კითხვას ანდომებდა. მაგრამ ერთი რამ აწუხებდა ძლიერ კონსტანტინე ივანეს ძეს. ეს ის, რომ ვარსკვლავების კარვათ დასანახად ამას არა ჰქონდა ღურბინდი. კონსტანტინემ გადასწყვიტა იყიდოს ასეთი ღურბინდი, მაგრამ კარგი ღურბინდი იაფი როდია, — ორასი-სამასი მანეთიც ცოტაა. კონსტანტინემ დაიწყო ფულების გროვება და

რამდენიმე წელიწადში თავი მოუყარა საკმაო ფულს. მაშინ იმან მისწერა წერილი საფრანგეთის ერთს მსწავლულს და სთხოვა რჩევა, თუ როგორი ღურბინდის სყიდვა იქნება საუმჯობესო. მეცნიერმა მოსწერა რჩევა. კონსტანტინეს სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა, როცა მიიღო ფოტით საფრანგეთიდან დიდის ხნის სანატრელი ღურბინდი. თქმა არ უნდა, რომ კონსტანტინე ივანეს ძე ამას იქით უფრო მეტის გატაცებით შეუდგა საყვარელ საქმეს. შახედებოდა თუ არა კრიალა ლამე, კონსტანტინე გაფაციცებით შეუდგებოდა ცის ცქერას და ვარსკვლავების თვალიერებას თავისი საყვარელი ღურბინდით. კონსტანტინემ სულ დაწვრილებით იცის, როგორ არის აგებული ცა, როგორ მოძრაობენ მნათობნი, რა არის მზეხედ, ვარსკვლავებზედ და სხვა. გლახებმა კარგათ იციან კონსტანტინეს ასეთი მეცნიერება და უქმე დღეებში ათობით და ოცობით მოდიან იმასთან, რომ მოისმინონ მისი ცოდნა ცაზე და მნათობებზედ. კონსტანტინე ივანეს ძეც სიამოვნებით უზიარებს მათ თავის ცოდნას და კარგს ღამეებში ხშირად ღურბინდშიაც გაახედებს ხოლმე გაკვირვებულ გლეხებს...

* * *

ვსთქვათ ორიოდე სიტყვა ჩვენს თვით-ნასწავლ თანამემამულე იოსებ დავითაშვილზედაც.

იოსებ დავითაშვილი იყო რუისელი გლეხი. მამა მისი იყო ხელობით ფეიქარი და მეწისქვილე.

დაიბადა 1850 წლებში. ერთხელ, თორმეტი წლის იოსები ეწვია თავის დას, რომელიც გათხოვილი იყო სოფელ ატენში და აქ პირველად ისწავლა მისგან ქართული წერა-კითხვა. აი როგორ ასწერს თითონ იოსები ამ ამბავსა:

„მე და მყვანდა ნიქიერი,
 თუმც არ იყო მსწავლულია,
 იყო ტკბილი, გრძნობით სავსე,
 ოჯახის ბურჯი სრულია.

ერთხელ მითხრა: მოდი, ძმაო,

მინდა რამე გიზიარო,

კეთილ გზაზედ დაგაყენებ,

ვინძლო შენცა ზედ იარო!

წიგნის სწავლა ნათელია,

უსწავლელობა ბნელიო,

ანბანს გასწავლი, ეცადე

მაგრა მოჰკიდე ხელიო.

— ქვაბის მურის მონალესით

მომიმზადა მელანია

ხარის ბეჭი დაფად მქონდა,

მასწავლიდა მელანია. (ეს იყო სახელი მისი დის).

წერა-კითხვის შესწავლის შემდეგ, იოსები მუდამ იმის ცდაში იყო, რომ ჩქარი კითხვა ესწავლა და ყველა ქართული წიგნი წაეკითხა. იოსები თუმცა მეჩუქურთმე იყო, მაინც ხელოსნობას ისე რიგად არ ეტრფიალებოდა, როგორც მწერლობას. ამისი მუდმივი ფიქრი—კითხვა და წერა იყო. მაშინ იყო ხოლმე ამისი აღდგომა, როცა თავისს ნაწერს ჰნახავდა დაბეჭდილს. ამითვე აიხსნება ის ამბავი, რომ მას არ მოსწონდა მუშების ლოთობა და ქეიფი კვირა-უქმე დღეებში. ამის ასაცილებლად ის ცდილობდა თავი მოეყარა მუშებისათვის და რამე სასარგებლო წიგნი წაეკითხა მათთვის. მაგალითად მას ბევრჯელ წაუკითხავს დამსწრეთათვის: „გლახის ნაამბობი“, „სურამის ციხე“, „რამდენიმე სურათი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“ და სხვანი. თავისს ვინაობას იოსები აგვიწერს ასე:

„სოფლელი გლეხის შვილი ვარ,

მკადითა გამოზრდილია,

უქუდო, ჩოხის ამარა,

ქალამნებ გაცვეთილია.

ობოლი დაერჩი დედ-მამას,

დრო მადგა გასაჭირია,

სადაც კი ვარდსა დავეძებ

იქ მხედება ეკლის ძირია.

მამაც ამ რიგად ტანჯულა,
ვით ვიტანჯები შვილია,
თუმცა სათქმელი ბევრი მაქვს,
ვერ გამიღია პირია...

როსები იყო მეტად უანგარო, უხარბო და პატიოსანი
გულის კაცი. ეს კარგათა სჩანს მის შემდეგი ლექსიდან:

„თავზედ დამექცეს ცა^წრისხვით,
სხივი ვერ ვნახო მზისა მე,
მალალი ღმერთი გამიწყრეს,
თუ რამ ვინდომო სხვისა მე“.

როსები იმავ დროს იყო ყველას შემწყნარებელი და მი-
მტევებელი; მტრობა, ძულება, ჯავრი, შურის-ძიება შორს
იყვნენ მისგან. იგი ამბობს:

„კაცი ხარ კაცად შობილი
კაცი გიყვარდესო...
ეკლესიას დახვიდოდე
ყოველ უქმე დღესო;
დავითნი და სახარება
ორივ იქა ძევსო.
იმათში ესე სწერია:
კაცი გიყვარდესო,
კეთილისათვის ბოროტად
თუ ვინმე გხდიდესო—
სამაგიეროს ნუ უზამ,
დეე თვით მიხვდესო!..“

—
არ დაივიწყოთ, გახსოვდეთ
ქრისტე და მისი ჯვარიო,
რომლითაც სთრგუნა ბოროტი,
ყველა იუდას გვარიო!..
დაარიგა და ასწავლა

მათ კაცობრივი ვალიო:
 ყველა ერთი ხართ არსებით,
 დაიცეთ სამართალიო.
 არავის დაეჩაგვრინოთ
 და არც იმონოთ სხვანიო,
 ყველამ იშრომეთ ძმურათა,
 არ დაიშუროთ ჯანიო!.

იოსები ყველაზე უფრო იმას ქადაგებდა, რომ ჩვენის ხალხის ხსნა სწავლასა და განათლებაშიაო. ერთს თავისს ლექსში იოსები ასე ურჩევს გლეხებს სწავლასა:

„რალას უყურებთ, ვეცადოთ,
 სწავლას მოვკიდოთ ხელიო,
 ვეცადოთ სწავლა მივიღოთ,
 ერთმანერთს მივცეთ მხარიო.

გლეხებმა წიგნი ვისწავლოთ,
 ეს არის ჩვენი ვალიო;
 გვეყოფა რაც რომ გვეძინა,
 დროა გავადლოთ ივალისო...

მე კარგსა რასმე აგირჩევთ,
 მიღება თქვენზედ ჰკიდია:
 სწავლაა ბნელის ფარანი,
 სწავლა ცხოვრების ხილია“.

იოსები თითონაც მუდმივ ცდაში იყო ესწავლა. აი რას ამბობს ის ერთს თავისს ლექსში:

„კაცი არსად მოვკალი,
 არსად რა მოვიპარე;
 რაც რომ შრომით მოვიგე,
 მით მოძმეც გავახარე.

მათი გადანარჩენი,
 სწავლაზედ მოვიხმარე,
 გარყენილი კაცის ქცევა
 ახლოს არ მივიკარე.

სადაც ცულ საქმეს შევხვდი,
 ავდექ და გავიზარე,
 დავჯექ წიგნი ვიკითხე,
 მით გული გავახარე.
 გაზეთი და წიგნები
 მუდამ ჯიბით ვატარე,
 და იმათ შემაყვარეს
 ჩემი სამშობლო მხარე.

უკანასკნელი ლექსი, რომელიც იოსებს სიკვდილის წინა
 დღეებში დაუწერია 1887 წელს ქ. თელავში, იყო შემდეგი:

„აწ განისვენე, მშვიდობით,
 შენ, ჩემო სუსტო კალამო,
 ბოროტი გულის გამგმირო,
 მაგრამ კეთილის მალამო!
 გამჭირებია ცხოვრება,
 ვზივარ და მწარედ ვსტირია,
 ბევრი რამა ვსტქვი საგრძნობი,
 მაგრამ მსმენელი ძვირია!“.

ვინ ასწავლა სემიონოვს, დავითაშვილს, ჭიჭინაძეს და
 სხვებს წიგნების წერა? არაფინ. ამათ თითონ ისწავლეს წერა, რა-
 დგანაც უყვარდათ კითხვა. ამათ რომ კითხვა არა ჰყვარებო-
 დათ და წიგნები არ ეკითხათ, მათშიაც ისე ამოიკვეთებოდა
 ღვთიური ნაპერწკალი, რომელიც აადამიანებს ყოველს გო-
 ნიერს არსებას, როგორც ბევრს სხვა ნასწავლებში; ამათ რომ
 არ ეკითხათ წიგნები და არ ეაზრათ წაკითხულზედ, ამათში-
 აც არ განვითარდებოდა მადლი, ნიჭი და ესენიც ისეთები იქ-
 ნებოდნენ, როგორც ზოგიერთი სკოლებში ნასწავლები, რომ-
 მლებმაც ბევრი სწავლა მიიღეს, კარგათაც კითხულობდნენ, მა-
 გრამ მათს ყველა ამ ცოდნას აკლია ღვთიური მადლი—აზრი
 და სურვილი სხვასაც გამოვაყენოთ ეს ჩვენი ცოდნაო...

ივანე რესტამაშვილი.

*) ვსთხოვთ ჩვენი ქვეყნის თვით ნასწავლებს, მოკვანდონ
 თავიანთ ცხოვრებისა და თვით-სწავლის აღწერასა ჟურნალ „მოგზა-
 ურში“ დასაბეჭდათ. რედ.

სწავლათა-აღზრდის რეფორმა- ჯორნი *).

ზოგიერთი მწერლები ლოკის წინეთ.

XVII საუკუნის დასაწყისში ჩვენ ვამჩნევთ განსხვავებას აზრთა და ინტერესთა უმთავრეს მიმართულებაში. როგორც ზემოთაც ვიხილეთ XVI საუკუნე თაყვანს სცემდა ლიტერატურას და თავის აღტაკების ღირსად მხოლოდ იმასა სთვლიდა, რაც შორეულ წარსულს დაეტოვებინა ჩამომავლობისათვის. მართალია, ზოგიერთი მსწავლელნი, მათ შორის შტურმიცი, ოცნებობდნენ ახალ ლიტერატურულ ნაწარმოებებზე, რომელთაც უნდა დაეჭირათ ძველი სამაგალითო ნაწერების ადგილი, მაგრამ იგინი თავიანთ მოლოდინში, დაებრუნებინათ ოქროს საუკუნე, მხოლოდ ერთში ეთანხმებოდნენ ერთმანეთს — სახელდობრ იმაში, რომ ოქროს საუკუნეს ხედავდნენ მხოლოდ შორეულ წარსულში. ახალმა საუკუნემ დაბადა ახალი შეხედულობანი და ახალი მიმართულება.

ძველი მწერლების ამნაირი თაყვანისცემა განა თავისებურ ცრუმორწმუნეობას არ შეადგენდა? ექვ გარეშეა, რომ ის ენები, რომლებზედაც სწერდნენ ძველი მწერლები და რომელთაც გუნდრუკს უკმევდნენ იგინი, შეადგენდნენ მშვენიერ ენებს, მაგრამ მაინც ნაკლებ გამოსადეგნი იყვნენ ახალი დრო-

---

*) იხ. „მოგრაური“ № 11 და 12, 1903 წ.

ის აზრთა, გრძნობათა და მოთხოვნილებათა გამოსატქმელად და გამოსახატავად; ხოლო რაც შეეხება ძველ მწერალთა ნაწერების შინაარსს, მას არ შეეძლო დაეკმაყოფილებინა მოთხოვნილება თანამედროვე ადამიანის გონებისა.

რგი არ იძლეოდა პასუხს ჩვენის არსებობის უმთავრესს დანიშნულებაზე და ცოდნის მაგიერ იძლეოდა მხოლოდ სხვადასხვა მოსაზრებას, პოეტურ ოცნებათა და მჭერ-მეტყველობას. კაცს ჰსურდა გაეგო თავისი დამოკიდებულობა ღმერთთან და ბუნებასთან, მაგრამ კლასიკები ამ კითხვებზე ან სულ ხმას არ იღებდნენ და ან თუ იღებდნენ, საკუთარი ახსნით და განმარტებით უფრო აბნელებდნენ ამ კითხვებს და უფრო მეტ შეცდომაში შეჰყავდათ კაცი. ამავე დროს კი მტკიცე კავშირი კაცსა და ბუნებას შორის ცხადად გამოსჰქვიოდა და კაცს ჰსურდამისი მალე შეგნება და გაგება. აქედან დაიბადა რეალური ცოდნის მოთხოვნილება, ბუნების კანონების შესწავლის სურვილი. მე ვიცნობდი ერთს მათემატიკოსს, რომელმაც მილტონის „დაკარგული სამოთხის“ წაკითხვის შემდეგ წარმოსთქვა: „მაკდენად ძვირფასი არ არის ეს თხუზულებები, რადგან მასში არაფერი არ მტკიცდებაო“. სწორედ ამნაირივე თვალთ უყურებდა კლასიკებს მსწავლულთა რეალური სკოლა, რომელთაც ჰუმანისტების ადგილი დაიჭირეს. მათ მხოლოდ ერთი სურვილი ჰქონდათ—გაეცნოთ ბუნების კანონები და ყოველ იმას, რაც არ იძლეოდა აშნიარ ცოდნას, შესწავლისა და გაცნობის ღირსად არა სთვლიდნენ იგინი. ამ გვარად აზრთა მიმართულებაში, რომელიც აღორძინების ეპოქის დროიდან მოკიდებული ბატონობდა მთელს ევროპაში, დაიბადა რევოლიუცია, რომელმაც ხელი აადებინა მსწავლულებს ოქროს საუკუნის ძებნაზე წარსულში. მეცნიერებისათვის ეს საუკუნე ჯერ კიდევ ადრე იყო. მეცნიერნი იკვლევდნენ ახალ-აღმოჩენათ და გულმოდგინეთ სწავლობდნენ; თვითეულ ახალ აღმოჩენას შეჰქონდა მეცნიერების საღარო.

ში თავისი განძი და ხდებოდა მის შესწავლის მსურველთ საკუთრებად.

რამდენადაც სიტყვიერების მიმდევარნი (СЛОВЕСНИКИ) პატივისცემით იხსენიებდნენ წარსულს, იმდენად მეცნიერების მიმდევარნი არაფრად აფასებდნენ მას; პირველნი შრომობდნენ კლასიკთა უკეთეს ნაწერთა შესწავლაზე, მეორენი კი აფასებდნენ მხოლოდ ბუნების ქეშმარიტებათა შესწავლას; სიტყვიერების მიმდევარნი ქედს იხრიდნენ თავიანთ ორაკულთა ვტორიტეტის წინაშე, რეალისტებს კი მხოლოდ ის სწამდათ, რაც მათ გონებას არ ეწინააღმდეგებოდა. ამ რევოლიუციის პირველი მოთავე იყო ფრენოს ბეკონი; რეალიზმის მეტად გულ-მოდგინე თაყვანისმცემელნი იყვნენ აგრეთვე რატინი და ამოს-კომენსკი; ინგლისში კი ამ ახალი მიმართულების სულით გამსჭვალულია მილტონის, ლოკკის და სხვათა რავალთა მწერალთა სწავლა-მოძღვრება, რომელთა სახელებს-ნაკლებ იცნობს კაცობრიობა.

აქვე არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ ის განსხვავება, რომელსაც ვამჩნევთ იმ მწერალთა ნაწერებში, რომელნიც თვითონ მოღვაწეობენ სწავლა-აღზრდის ასპარეზზე და იმ მწერალთა, რომელნიც მხოლოდ თეორიულად იკვლევდნენ პედაგოგიურ კითხვებსა. ისინი, რომელნიც მოქმედებენ პედაგოგიურ ასპარეზზე, იძულებულნი არიან ძალა-უნებურად მხარი დაუჭირონ არსებულ წეს-წყობილებას; მათ უეჭველად დანიშნულ დროს განმამავლობაში უნდა შეახწავლონ ყმაწვილებს ესა თუ ის გადაწყვეტილი საგანი; ამაზეა დამოკიდებული მათი სამსახური და ლუკმა პურის კითხვა. ამის გამო თვით ეს მოღვაწენი თავიანთ მდგომარეობის გამო კონსერვატორები არიან, და იშვიათად თუ რომელიმე მათგანი განიძრახავს იფიქროს უფრო თავის უადრეს დანიშნულებაზე, ვინემ არსებული სწავლის სისტემის გაუმჯობესებაა. ჩვენ ვხედავთ, რომ ისინი მეცადინეობენ მარტო არსებულ წეს-წყობილების ძირიანად, რადიკალურად შეცვლას, რომელნიც მასწავლებელ-

თა გუნდში არასოდეს არ ყოფილან და ან თუ ყოფილან მალე დაუნებებიათ თავი, რადგან არ მოსწონებიათ არსებული სკოლის წეს-წყობილება.

XVII საუკუნის დასაწყისში ინგლისელ უკეთეს პედაგოგთა შორის, შემდეგ მიულ-კასტერისა, უნდა ჩაითვალოს ჯონ ბრინსლეი და ჩარლზ გიულეი. მკითხველის ყურადღებას აქ ჩვენ მხოლოდ ამ უკანასკნელზედ შევაყენებთ.

XVII საუკუნის ნახევარში ჩვენ პირველად ვხედავთ რეალიზმის გავლენის კვალს პედაგოგის ჩარლზ გიულეის ნაწერებში, რომელიც იყო გიმნაზიის მასწავლებლად ჯერ როტტერდამში და შემდეგ ლონდონში. მან ბლომა სახელმძღვანელოები შეადგინა, გადასთარგმნა ამისთანავე ინგლისურად კომენსკის „orbis pictus“ და დაბეჭდა თავისი თხუზულება *New pisccoaeeri of the old art of teachivy shoole*, რომლიდგანაც ვტყობილობთ, რომ იგი ბევრში ეთანხმებოდა რეალისტებს და იმათსავეთ წინააღმდეგი იყო იმ გარემოებისა, რომ ინგლისური ენა სკოლებში უყურადღებოთ იყო მიტოვებული. კომენსკიო, ამბობს იგი, მართალი იყოვო, როდესაც თხოულობდა ყმაწვილების ჯერ გარეგან გრძნობათა განვითარებას და გავარჯიშებას და შემდეგ მათის გონების განვითარებას სავნების პირველ ელემენტარულ თვისებათა შესწავლით და მათ შორის გონიერული და ლოდიკური კავშირის დამყარებით. ჩვენს სკოლებში კი ასე არ ვასწავლითო: ჩვენ ვასწავლით ყმაწვილს როგორც თუთიყუშს, იმის ლაპარაკს, რაც თითონ არ ესმის და რაც კიდევ უფრო ცუდია, ვაწყებინებთ სწავლას პირდაპირ გრამმატიკით, ვუმსებთ ყმაწვილს თავს გრამმატიკის განყენებულის კანონებით, რომლისა მას არაფერი გაეგება, რადგან არ ესმის იმ ენის სიტყვები, რომელსაც იგი სწავლობს. ეს არის ვგონებ იმის მიზეზი, რომ მშობლები აძლევენ სასწავლებელში შვილებს მხოლოდ მეთერთმეტე წლებში. თქვენ, რომელთაც ვალად ვადევთ პატა-

რა ყმაწვილების აღზრდა, ნუ შეაწუხებთ და ნუ მოღალავთ მათ გონებას, ნუ დაამძიმებთ მათს მეხსიერებას გრამმატიკის განყენებული ფორმა-კანონებით, რომელნიც ასე ძნელად დასამახსოვრები არიან და ასე ადვილად ჰქრებიან მეხსიერებიდგანაო. დაე ყმაწვილებმა ჯერ შეისწავლონ და გაიცნონ საგნები და სიტყვები, რომლითაც იგინი გამოიხატებიან და მაშინ შესასწავლელ ენის კანონებს უფრო ადვილად შეისწავლიან და შეითვისებენ და უფრო მაგრაც დაინახსომებენო *). ჩარლზ გულიე განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ამ კითხვას, როგორც მათის პროფესიის საფუძველს.

— „ოხ, ღმერთო ჩემო, რამდენი ჰქვიანი და ნიჭიერი ყმაწვილი დაღუპულა მასწავლებლის უყურადღებობით და უგუნურებით!“ — ვკითხულობთ თომა ელიოტის თხზულებაში, მის Lavernor“, რომელიც 1531 წელს დაიბეჭდა. ვგონებ რომ ასეთ განცვიფრებას ადგილი ჰქონდა არამცთუ XVII საუკუნეში, არამედ ჩვენი XIX საუკუნის დასაწყისშიაც *) და დღესაც. თუმცა XVII საუკუნეში სწავლა-აღზრდის თეორიამ ძალიან დიდი ნაბიჯი წასდგა წინა, მაგრამ პრაქტიკაში კი სკოლის საქმეს ჯერ კიდევ ბევრი რამ აკლდა და ბევრის გაკეთება იყო ჯერ კადევ საჭირო. ძნელად თუ ვინმე მათგანი, რომელნიც თეორიულად თუ პრაქტიკულად იკვლევდნენ აღზრდათა კითხვებსა, დაჯილდოვებული იყო ჯეროვანი ლიტერატურულის ნიჭით, რომ თავის ნაწერებით დაემსახურებინა (გამოეწვია) საზოგადოებისა და პედაგოგიური წრის ყურადღება. ასეთი წარჩინებული მწერლები კი, როგორც რაბელიე, მონტენი, მილტონი, ლოკკი, რუსსო და გერბერტ სპენსერი

*) გულიეს ეს სიტყვები ზედ გამჭრიახია ჩვენს დღევანდელს ეოფაზედ, ჩვენის შეილებაის დღევანდელს ანტიპედაგოგიურს სწავლაზედ.

*) და დღესაც, — დაუმეტებთ ჩვენ.

რედ.

რედ.

მხოლოდ სხვათა შორის ეხებოდნენ სწავლა-აღზრდის კითხვებსა. მასწავლებლები კი, როგორც ზემოთაც მოვისსენიეთ, კონსერვატორები არიან *); ამასთანავე მათ ძნელად მოეძებნებათ საჭირო მოცალეობა (დრო) და საშუალება დააბეჭდინონ თხუზულებანი იმ კითხვათა შესახებ, რომელნიც შეეხებიან მათს მოქმედებას. ამის შედეგი კი ისაა, რომ ვისაც ჰსურს სწავლა-აღზრდის კითხვათა შესწავლა და გაცნობა, იმან უნდა მიმართოს უექველად იმ წიგნებს, რომელნიც მხოლოდ დიდ წიგნთ-საცავებში მოიპოვებიან, იმ წიგნებს, რომელთა უკვე დავიწყებულნი ავტორნი იძლევიან რჩევა-დარიგებას, თუ როგორ უნდა მიდიოდეს სკოლაში სწავლა და რა უნდა იყოს იქილგან განდევნილი. ერთი ანაირი ორიგინალური მწერალთაგანი იყო პურიტანი ღურუ, რომელსაც 1649 წ. დაბეჭდა თავისი თხუზულება და განმარტა მასში აღზრდა ორთავე სქესის ახალგაზრდობისა ქრისტეს სარწმუნოების მოთხოვნილების გვარად.

იგი ამბობს: „სწავლა ყმაწვილებისა არ უნდა იყოს ძნელი და მოსაწყენი, მათი შრომა შეძლების გვარად უნდა იქმნეს მასწავლებელთა მიერ გადვილებული, რომელთაც ყოველი ღონე უნდა იღონონ და ყოველი საშუალება იხმარონ, რომ მათი სწავლა ადვილ გასაგები და სასიამოვნო იყოს“.

სწავლა-აღზრდაში ღურუ უმთავრეს საჭიროებად სთვლის: 1) ყმაწვილებში ღვთის-მოყვარეობის განვითარებას; 2) მათ ჯან-მრთელობის გამაგრებას; 3) კარგი ზნე-ხასიათის და ყოფა-ქცევის ჩანერგვას და 4) მეცნიერება-საგნების შესწავლაში გამარჯვება-წარმატებას.

„კეთილ-მორწმუნეობა და ჯან-მრთელობა, ამბობს იგი,

*) როგორც ბანი ჯ. ბოცვაძე, რომელიც დაუკითხვად საკუთარს მსჯელობისა, გამოდის „ივერიის“ ფურცლებზედ მოსარჩელედ იმ სახეპირო წიგნებისა და გახეპირებით სწავლებისა, რომელმაც აუარებელ მოსწავლეს შუა გზაზედ დაატოვებინა სწავლა და კიდევაც აურიცხველს იმსხვერპლებს ესეთი სისტემა სწავლებისა. რედ.

შეადგენენ კაცის უსაქიროეს მოთხოვნილებას: პირველი სა-
ქიროა მისი სულიერი კეთილ-დღეობისათვის, მეორე კი მის
მატერიალური კეთილ-ცხოვრებისათვის; ამიტომ საქიროა
გულ-დადებით მეცადინეობა ყმაწვილების სხეულის განვითა-
რებაზედ, რომელიც დამყარებული უნდა იყოს მიწის მუშაო-
ბაზე, ხელოსნობაზე და სამხედრო ვარჯიშობაზე“.

სწავლის შესახებ იგი იმავე საჩივარს იმეორებს: „ყმაწ-
ვილებს, — ამბობს იგი, — ასწავლიან ძველი ავტორების კითხვა-
სო, ძლიერ ატანენ ზეპირად დაისწავლონ სიტყვები და თქმუ-
ლებანი, როდესაც მათ წარმოდგენაც კი არა აქვთ იმ საგნე-
ბზე, რომელნიც გამოთქმულნი არიან ამ სიტყვებით და თქმუ-
ლებებით. ყმაწვილები ზეპირად სწავლობენ საზოგადო კანონებს
და ის კი არ იციან, თუ როდის და როგორ მოიხმარონ ეს
კანონები. საზოგადოთ დურიე ქადაგებს სკოლიდგან რუტი-
ნის განდევნას. იგი ამბობს, რომ ნამდვილი მიზანი, რომე-
ლიც სახეში უნდა გვქონდეს სწავლა-აღზრდის დროს, გახ-
ლავთ იმ ნაკლულევეანებათა მოსპობა, რომელთაც ვამჩნევთ
ჩვენში და ჩვენს მეგობრებში და რომელნიც წარმოსდგებიან
ჩვენი რეგენობისაგან, ბუნებისა და თვით ჩვენი სარგებლობის
უცოდინარობისაგან და აგრეთვე ჩვენი ქკუა-გონებისა და ნი-
ჭის უთავბოლოდ და ურიგოდ მოხმარებისაგან. როგორც სა-
ათში სწორედ ჩასმული პატარა თვალი თავის პატარა კბილე-
ბით აჭერს მეორეს და ამას თავის მხრივ მოჰყავს მომრიაობა-
ში მესამე, და ამნაირად, სწორედ ჩასხმულნი, ეს პატარა
თვლები ერთმანერთის დახმარებით ასრულებენ იმ დანიშნუ-
ლებას, რომლისათვისაც საათია გაკეთებული; ამნაირადვე სწო-
რედ განვითარებულ კაცის ნიჭიერებათაც მივყევართ იმ მიზ-
ნისაკენ, რომლისათვისაც გაგვაჩინა ჩვენ ღმერთმა. საათის მე-
ხანიზმი თუ მოიშალა, საათი ჰკარგავს თავის ფასს და დანი-
შნულებას და პატრონისათვის ხდება გამოუსადეგრად. განა
ესევე არ ემართება კაცის ნიჭიერებას? თუ იგი (ნიჭიერება)
იმ მიზნისაკენ არ არის მიმართული, რომლისათვისაც გაგვა-

ჩინარე ღმერთმა, მაშინ მას არამცთუ სარგებლობა მოაქვს რამე ჩვენთვის, არამედ მძიმე ტვირთათა და ბოროტების წყარო-დაც ხდება იგი ჩვენთვის“.

ჩვენ ვხედავთ, რომ ბუნებაში ვარეგანი გრძობანი თანდათანობით ამზადებენ გამოხატულებისათვის (воображение) მასალას, გამოხატულება ეხმარება მეხსიერების განვითარებას და ეს უკანასკნელი კი თავის მხრივ ხელს უწყობს გონების განვითარებასა, მეცნიერებისა და ხელოვნების შესწავლის დროს ჩვენ ყოველივე სამოსწავლო უნდა დავაღაგოთ ისე, რომ ეს ნიჭიერებანი განვითარდნენ ბუნებრიულად. ამნაირად, დურეს მოთხოვნილება უმთავრესად იმაშია, რომ მისაღები განათლება დაშყარებული იყოს მოსწავლეთა ნიჭიერების თანდათანობით განვითარებაზედ.

— „აი ჩვენი ცოდნის წყარონიო, ამბობს იგი: 1) ვარეგანი გრძობანი; 2) გარდაცემა; 3) კკუა-გონება. ის საგნები და ხელოვნებანი, რომელთა შესწავლა ყმაწვილებს შეუძლიანთ ვარეგან გრძობათა დახმარებით, სწორედ ამ გზით უნდა იქმნენ შესწავლილნი. რადგან ყმაწვილების კკუა-გონება მხოლოდ თანდათანობით ვითარდება მათის ფიზიკურად განვითარების გვარად, ამიტომ ყმაწვილთა პირველ-წლებში, როდესაც მათი გონებითი ნიჭიერებანი ჯერ კიდევ არ გამაგრებულიან, უნდა ასწავლიდნენ მათ მხოლოდ იმას, რის შეთვისებაც შეუძლიანთ მათ ვარეგან გრძობათა და გამოხატულებათა დახმარებით“.

გავიცანით რა ამ ღირსეული პურიტანელინის შეხედულობანი, არ შეიძლება არ ვაღვიაროთ, რომ მან თანამედროვე სწავლებას მეცნიერებისათვის უფრო ბევრი გააკეთა, ვინემ მისმა თანამედროვეებმა—სახელ-განთქმულმა მილტონმა და ლოკმა.

მეორე იმ დროის მწერალი, რომელიც უფრო ცნობილი იყო, ვინემ დურე, იყო ვილიამ პეტტე.

პეტტუს მიაჩნია საჭიროდ თანხმად მოქმედება და კავ-

შირი იმათ შორის, რომელნიც მეცადინეობენ მეცნიერებისა და ხელოვნების წინ-წაწევას; იგი ამბობს, რომ კაცობრიობის ბევრი ნიჭი იკარგება უსარგებლოდ და უკვალოდ მარტო იმიტომ, რომ მათ შორის არ არსებობს არავითარი კავშირი და თანხმობა, როგორც აქეთ-იქით გაფანტული ნაკვერჩხლები მალე ქრებიან, მაშინ როდესაც ერთად რომ იყვნენ შეკრეფილნი უეჭველად აენტებოდნენ და მოგვეცემდნენ. სინათლეს და სითბოს. იმის გამო, რომ ზოგიერთებმა, რომელნიც შესდგომიან პედაგოგიურ მოღვაწეობას, არ იციან ის, რაც სხვების მიერ უკვე გაკეთებულა ამ სფერაში; ჩვენ ვხედავთ მათ იმ კითხვათა შემუშავებაში და გამორკვევაში, რომელნიც მათ წინაპართ-მიერ უკვე შემუშავებულნი და გამორკვეულნი არიან. ბევრნი, რაიმე უბრალო სიძნელის გამო, ვარდებიან გაჭირვებაში და არ იციან როგორ მოიქცნენ, მაშინ როდესაც სხვა უფრო გამოცდილი ადვილად დაიხსნიდა მათ ამნაირ გაჭირვებისგან. ამის გამო ძალიან ბევრი ძვირფასი დრო იკარგება უნაყოფოთ, როგორც ახალგაზრდა მასწავლებელთ-მიერ, ისე მათ მოწაფეთა მიერ“.

პეტტუმ ბევრი გააკეთა სკოლის სასარგებლოთ იმითი; რომ მოითხოვა, რომ ყმაწვილებმა, ვინემ ლიტერატურის გაცნობას შეუდგებოდნენ, უეჭველად შეიძინონ რეალური ცოდნანი. ეს პეტტუს მოთხოვნილება დაიღო საფუძვლად შემდგომ სკოლაში შემოღებულ ესრედწოდებულ „საგნური გაკვეთილებისა“.

პეტტუს ჰსურს, რომ ყმაწვილებმა ჯერ ის შეისწავლონ, რაც მათთვის უფრო სასარგებლო და საჭიროა; კითხვა შეიძლება იმ დრომდე გადაიდოს, ვინემ ყმაწვილები შეიძლებენ წაკითხულის გაგებას; წერაც შეიძლება გადიდვას იმ დრომდე, მანამ ყმაწვილები ისწავლიან თავიანთ აზრების ნათლად გამოთქმას. უცხო ენების სწავლებას კი მხოლოდ მაშინ უნდა შეუდგნენ, როცა იგინი კარგად გაეარჯიშდებიან სამშობლო ენაზე კითხვაში. ამ წლოვანობაში უნდა ყმაწვილებში აღვზა-

რდოთ დაკვირვების ნიჭი და საგანთა და მოვლენათა დახლოება. ასეთ რეფორმის შემოღებას ურჩევდა პეტტუ იმიტომ კი არა, რომ პირადად თითონ გატაცებული იყო „საგნური გაკვეთილებით“, არამედ იმიტომ, რომ ამ დასკვნამდე მიიყვანა იგი ყმაწვილებზე დაკვირვებამ. „საგნების შესწავლა ყმაწვილებისთვის არამცთუ სასიამოვნო და ადვილია, არამედ პირდაპირ შეეფერება მათ ბუნებრივ მიდრეკილებასაო. ჩვენ ვხედავთ, როგორ აღტაცებაში მოდიან ყმაწვილები დალაბანდით, სტვირით, ჯოხისაგან გაკეთებული თოფით და სხვა სათამაშოებით; ყმაწვილების ერთ საუკეთესო და სასიამოვნო დროს გატარებას შეადგენს — ნადირობა, თევზაობა, ფრინველთ ჭერა, კაკანათის დაგება და სხვა.

ამასთანავე ჩვენ ვხედავთ, რომ პატარა ქალიშვილები რამდენსამე საათს წყნარად ატარებენ თავიანთ ტიკინების კაბების კერვაში, მათ ჩაცმა-დახურვაში და დაწვენა-ყვანაში; იგინი დიდის აღტაცებით და სიცილით რეცხავენ; სადილს აკეთებენ, ერთის სატყვიო, ცდილობენ ყოველ იმის გაკეთებას, რაისაც მათი დედები აკეთებენ, იქცევიან ისე, როგორც მათი დედები; ყმაწვილების თამაშობა უკეთესი დამამტკიცებელია მათი დაკვირვებისა და მათი დასამახსოვნებელი და შესათვისებელი ნიჭისა“. პეტტუს ღვაწლი კიდევ ისაა, რომ ამტკიცებდა ყველა ყმაწვილებისათვის, განურჩევლად წოდებისა ხელ-საქმობის, მუშაობის საჭიროებას. მან განსაკუთრებული სასწავლებლის „Ergostula Literaria“-ს გეგმაც კი დაგვიხატა, სადაც ყველა მოწაფეთ, განურჩევლად წოდებისა და შეძლებისა, წერა-კითხვასთან ერთად უნდა შეესწავლათ სხვადასხვა ხელოვნობა.

ამ რეალურ ცოდნათა მოტრფიალეთა რეალისტებისაგან გადავიდეთ მათს თანამედროვე, სახელგანთქმულ და შესანიშნავ მილტონზედ.

ჯონ მილტონი მარტო შესანიშნავი პოეტი კი არ იყო, არამედ შესანიშნავი მსწავლულოც ამავე დროს; ყოველივე მი-

სგან თქმული და დაწერილი გვიმტკიცებს მის დიდ სწავლას; მისი ქვეყანა წიგნებით იყო სავსე; იგი თანამედროვე მწერალთა ნაწერებით, მათ შორის ბეკონის ნაწერითაც კი არ იყო გატაცებული, და მათ კი არა სწავლობდა, არამედ ძველ შესანიშნავ ავტორთა ნაწერებისა. მაგრამ როგორც სამართლიანად შენიშნავს პროფესორი ლორი, არავის, თვით მილტონსაც, არ შეეძლო ყურადღება არ მიექცია იმ აზრებისათვის, რომელნიც ჰაერში დაფრინავდნენ; თუმცა მილტონი არ იცნობდა იმათ, რომელთა მეოხებით იწყო დენა ახალ-მიმართულების ნაკადულმა, მაგრამ მან მაინც მოახმარა თავისი შეუღარებელი ნიჭი მათ იდეათა სამსახურს.

თავის მცირე შენიშვნებში, რომელნიც ეხებიან აღზრდას და რომელნიც შეადგენენ მრავალ წლების დაკვირვებათა და მოსაზრებათა ნაყოფს, მილტონი შეეხო მხოლოდ წარჩინებულ წოდების ახალგაზრდობის აღზრდას, მათს 12—20 წლამდე ცხოვრებას; ხალხის აღზრდას იგი უყურადღებოთ სტოვეებს და ქალების აღზრდის შესახებ კი არაფერს ამბობს; მილტონის აღზრდის გეგმის ასეთი ვიწრო ფარგალი უკარგავს მას უმეტეს ღირსებას დი ინტერესს; ამასთანავე იგი ცდილობს გრძელი სიტყვა მოკლედ მოსჭრას, რის გამოც მისი აზრი ხანდისხან გაუგებარი და ბუნდავანია ხოლმე.

მიუხედავად ამისა მის ტრაქტატში ჩვენ ვხედავთ საკმაოდ წინ-წადგმულ ბიჯსა. — „მსწავლეულობა (ученость) აღზრდის მიზანი აღარაა, როგორც ამას ვხედავთ აღორძინების დროს; განათლების დანიშნულებააო, ამბობს მილტონი, ვაასწოროს ჩვენთა წინაპართა დანაშაული; განათლება უნდა მოგვცხმაროს სიმართლით შევიგნოთ ღმერთი, შევიყვაროთ იგი და მივბძლოთ მას; ჩვენ უნდა ვეცადოთ დავემსგავსოთ ღმერთსა და ამისათვის საჭიროა დაეთესოთ მოზარდ თაობის ნორჩ გულში თესლი სათნოებისა, რომელიც შეუერთდება რა წმინდა სარწმუნოებას, მიიყვანს უმაღლეს სისრულემდე. მხოლოდ ამ ქვეყნიური საგნების შესწავლით შეგვიძლიან გავიცნოთ ღმე-

რთი და უხილავი სამყარო და აი ამიტომ სწავლების საქმეში უნდა მივსდევდეთ ბუნებრივ მეთოდს; ამავე დროს ჩვენ უცხო ენების შესწავლის გულისათვის უყურადღებოთ ვტოვებთ საგნებს და გვავიწყდება, რომ ენები მხოლოდ საშუალებას შეადგენენ ამ საგანთა შესახებ სასარგებლო ცოდნათა გამოხატვაში. თუ ლინგვისტს შეუძლიან კიდევაც თავი მოიწონოს თითქმის მთელი ბაბილონის ენათა ცოდნით და ის კი არ შეუსწავლია, რაც მათ შორის უფრო საყურადღებოა და საგულისხმოა და დაკმაყოფილებულა ცარიელი სიტყვებით და ლექსიკონით, იგი უფრო ნაკლებად ღირსია მსწავლულის სახელისა, ვინემ ხელოსანი, ანუ ვაჭარი, რომელთაც საფუძვლიანათ იციან მარტო თავიანთი სამშობლო ენა“.

შემდეგ მილტონი გვიხატავს თავისუფალ და ჰუმანიურ აღზრდის იდეალს, რომელიც, მის სიტყვით, მხოლოდ მაშინაა პატივისცემის ღირსი, როდესაც აძლევს კაცს შეძლებას სიმართლით, გონივრულად და რიგიანად აღასრულოს თავის კერძო და საზოგადო მოვალეობანი, როგორც მშვიდობიანობის, ისე ომის დროს.

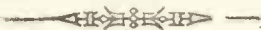
არ შეიძლება კაცი აღტაცებაში არ მოიყვანოს იმ პატიოსანურმა კილომ, იმ დიდსულოვანობამ და ადამიანის იმ სულის ძლიერების რწმენამ, რომლითაც გაჟღინთულია მილტონის მთელი თხუზულება აღზრდის შესახებ. აი სწორედ ამაში და მის ფორმალიზმისა და სხოლასტიკისადმი სიძულვილში ვხედავთ მის ტრაქტატის უმთავრეს ღირსებას, რაც შეეხება მის აღზრდაზე მოსაზრებათა პრაქტიკული მხრივ გამოყენებას და მოხმარებას, უნდა ვაღვიაროთ, რომ იგინი უვარგისნი და ნაკლებ მოსაზრებულნი არიან. იგი შემცდარია, როდესაც იძლევა რჩევას, რომ თვითეულმა ქალაქმა ააგოს იმისთანა სასწავლებელი, რომელშიაც შეიძლებოდეს გიმნაზიისა და უნი-რსიტეტის ერთად მოთავსება, სადაც ყმაწვილებმა 12—20 წლამდე უნდა მიიღონ განათლება. მე ვეთანხმები პროფესორს ლაურეს, რომ ასეთი კაზარმული ცხოვრება ახალგაზრდობი-

სათვის სასარგებლო არ იქმნება და რომ მისი პროექტი სამხედრო სპარტანული აღზრდისა და ათინურ ჰუმანიურ აღზრდას ერთმანეთთან შეერთების შესახებ ოცნების მტკნარ ნაყოფად უნდა ჩაითვალოს.

გატაცებული საკუთარი და ძველ ფილოსოფოსთა აზრებით, იგი ნაკლებ აკვირდებოდა ახალგაზრდობის გონების განვითარებას; იგი არ თხოულობდა მისგან თვით ბუნების დაკვირვებას და შესწავლას და ჰსურდა მხოლოდ, რომ საჭირო ცოდნანი შეეძინა მას სამოძღვრო წიგნებიდან; მრტონს უნდოდა, რომ მოსწავლეებს ვირგილიისა და კოლუმელლას შესწავლით შეესწავლათ მეფუტკრეობა და მეურნეობა.

ყოველ შემთხვევაში მილტონი მაინც დარჩება კაცობრიობის ერთ უუდიდეს აღმზრდელად.

ა. ტატუნაშვილი.

დედები შესანიშნავ კაცთა *)

ლიუდოვიკო წმიდა

(1215—1270).

ბიანკა კასტილიელი, დედა წმ. ლიუდოვიკოსი, შესანიშნავი ქალი იყო როგორც ხასიათით, ისე ნიჭითა და ჭკუაგონებით. ის მშვენივრად იყო აღზრდილი: მას ზედმიწევნით ჰქონდა შესწავლილი მრავალი ხელოვნება და ენები: ესპანური, ფრანგული, ინგლისური და ლათინური. ამ უკანასკნელს ენას, როგორც ვიცით, საშუალო საუკუნოებში ყველა მეცნიერები ხმარობდნენ და საზოგადოებაშიაც ძალიან იყო გავრცელებული. ამას გარდა ბიანკა იყო ძალიან ბეჯითი, შრომის-მოყვარე და საკვირველის მსჯელობის პატრონი. ის იყო გამბედავი, მკვერმეტყველი და მასთან ცოტა ამპარტავანიც, აგრეთვე ჰქონდა ჭეშმარიტი მოქალაქის ძლიერი სული და შორს-მკვერტელი ჭკუა-გონება. როცა მის ქმრად შეიქმნა საფრანგეთის მეფე ლიუდოვიკო მე-VIII, მან დიდი გავლენა იქონია ქმარზედ. ბიანკა ახლდა ქმარს ომების დროს და აძლევდა სხვადასხვა რჩევებს. თვითონ მისი მამამთილიც, ფილიპპე ავგუსტი, ბევრჯელ სთხოვდა ხოლმე რძალს რჩევებს. მამამ და შვილმა სავსებით მიანდვეს ბიანკას შვილის აღზრდა და მან მართლაც შესანიშნავად აღზარდა ის კაცი, რომელსაც წმიდა ლიუდოვიკო ეწოდა.

*) იხ. „მოგზაური“ № 5—6, 1904 წ.

ბიანკა კასტილიელმა თვითონ აღზარდა თავისი შვილი საფრანგეთისათვის. ის გულმოდგინეთ შეუდგა თავისი შვილის ჭკუისა და გულის აღზრდას და კიდევ მიალწია თავისს მიზანს. შემდეგის ორის თვისების გავლენით დახასიათდება ლიუდოვიკოს მეფობა: „ღვთის შიში და მოვალეობისადმი სიყვარული. მოვისმინოთ, რას ლაპარაკობს ისტორიკოსი ჟუანვილი პირველ გრძნობის შესახებ: „რაც შეეხება მისს სულს, ის ღმერთმა დაიფარა ბოროტებისაგან კეთილ-მორწმუნე დედის დარიგებებით, რომელმაც შეათვისა მას ღვთის სიყვარული; დედა ყოველთვის ცდილობდა მისი შვილი მოქცეულიყო ღვთის მოყვარულ საზოგადოებაში, რისგამო პატარაობიდანვე დაჰყავდა წირვა-ლოცვაზედ. ლიუდოვიკო ხშირად იხსენებდა დედის სიტყვებს, რომელმაც უთხრა მას, რომ მე მიჩვენებია მოგვდევ, ვინემ შენს შეცოდებას დავინახავდეთ“.

ამ სიტყვებმა დიდი შთაბეჭდილება იქონიეს ლიუდოვიკოზედ; მას მუდამ ახსოვდა დედის სიტყვები და ცდილობდა რამე ცუდი არ ჩაედინა. მის ახლო მუდამ იყვნენ ღვთის მოყვარული ადამიანები, რომლების ქადაგებას ლიუდოვიკო დიდის მოწიწებით ისმენდა.

ლიუდოვიკო მისმა დედამ თავისი აღზრდით არამც თუ მარტო წმინდანათ გახადა, არამედ შესანიშნავი მმართველის ნიჭიც მისცა თავის დარიგებებით, როგორც ჭეშმარიტმა ქრისტიანმა ქალმა. ის ხშირად უმეორებდა შვილს, რომ მეფისათვის მარტო ლოცვა და მოსვენება არ კმარა, არამედ ისუნდა ცდილობდეს თავისი მოქმედებით სახელი გაიუკვდავოს ხალხში. დედა უთითებდა ხოლმე შვილს მისს წინამორბედებზედ, აფასებდა მათ მოქმედებას, თვისებებს და სხვ. აგრეთვე არ ივიწყებდა მათ ცუდ მხარეებს და ბიწიერებებს, ეუბნებოდა შვილს, რომ ის მოფერებას არ აჰყოლოდა, მუდამ სიმართლით ემოქმედნა და კეთილსინილისიერათ ეცხოვრა. ამას გარდა ის ცდილობდა შეეთვისებია შვილისათვის მოვალეობისადმი სიყვარული და აგრეთვე თითონ ასწავლიდა შვილს ის-

ტორიას, რომელსაც ტყუილად არ უწოდებენ კეთილ რჩევა. თა წყაროს, მაფრთხილებელს, ყოფაქცევისა, ზნეობისა და ქეშმარიტების მაჩვენებელს.

ბიანკა მარტო წარსულ საქმეებზედ არ უამბობდა შვილს. ის აგრეთვე დაწვრილებით ეხებოდა საფრანგეთის მაშინდელ მდგომარეობას, უყურადღებოთ არ სტოვებდა სხვა სახელმწიფოებსაც; ებაასებოდა ხალხის ზნე-ჩვეულებაზედ და ხასიათზედ. ის არამცთუ აგებინებდა შვილს ყველაფერს, არამედ აჩვენებდა მას მსწრაფლ მსჯელობას ამა თუ იმ შემთხვევისათვის. სხვათა შორის ბიანკა აწერინებდა ხოლმე შვილს უბის წიგნში კარგ აზრებს, რაც, რასაკვირველია, დიდათ სასარგებლო იყო ჯკანასკნელისათვის, აგრეთვე აჩვენებდა მკაფიოთ გამოთქმას მსჯელობის დროს. ცხადია, რომ ბიანკა კასტილიელს კარგად ჰქონდა შეგნებული, რომ ადამიანი ბავშვობიდან უნდა შეეჩვიოს ზნეობრივად და გონებრივად განმავითარებელის წიგნების კითხვას.

შვილის ქკუა-გონების ვარჯიშობის დროს, ბიანკას არ ჰქონდა დავიწყებული ფიზიკური შრომა შვილისა. ლიუდოვიკო დახტოდა თხრილებზედ, ადიოდა ხეებზე, კედლებზედ, არ ეშინოდა არც წვიმის, არც თოვლის და არც ქარის. ბიანკას ძალიან უყვარდა სოფელში ცხოვრება და ხშირათ შორდებოდა სასახლეს: წავიდოდა სოფელში და თვითონ მოჰკიდებდა ოჯახობას ხელს. როცა ის სოფელში იყო, მისსა და გლეხების შვილებს ერთმანეთში ვერ გაარჩევდით. ის ამუშავებდა შვილებს და თვითონაც იქ იყო. არა ერთხელ უნახავთ ბიანკას ქალი ერთ ხელში კალათით და მეორე ხელში დანით ყურძნის მკრეფავი, მისი ძმა კი, ლიუდოვიკო წმიდა, აგროვებდა მოკრეფილ ყურძენს. ქკვიანი დედა აგონებდა შვილებს, რომ შრომა ყოველ კაცს, განურჩევლად წოდებისა, ამალლებს და აფაქიზებს, მარა ის მარტო სიტყვებს არ ამბობდა, ამას მაგალითითაც უჩვენებდა შვილებს. მისი შვილების აღზრდაში ყველაფერი სერიოზული იყო. უსარგებლო სათამაშო-

ებს და სხვა რამეებს ის სასტიკათ უკრძალავდა შვილებს. ხშირათ, სეირნობის დროს, ახალგაზრდა პრინცი შედიოდა საავადმყოფოში და მით ახალგაზრდობიდან ეჩვეოდა გლახებისა და გაქვირებულების შებრალებას. სახელმწიფოზედ ზრუნვა არ ავიწყებდა ბიანკა კასტილიელს შვილებს აღზრდას. მას მუდამ თვალ-ყური ექირა შვილების ყოფა-ცხოვრებაზე დასაქმებულად, დღე და ღამე შედიოდა მათ ოთახში და თუ საჭირო იქნებოდა დარიგებას აძლევდა, ხანდისხან კიდევ სჯიდა.

განა გასაკვირველია, რომ ასე აღზრდილი კაცი დიდებული შეიქმნა? რასაკვირველია ეს ყველაფერი დედის აღზრდით იყო. ლიუდოვიკო თუ ახალგაზრდობაში მუდამ საავადმყოფოებს ათვალთვრებდა და გაქვირებულებს ეხმარებოდა, არც მეფობის დროს აკლებდა ამეებს ყურადღებას. მან ბევრი საქველმოქმედო დაწესებულებანი დააარსა. სადაც უნდა წასულიყო ლიუდოვიკო წმინდა, სწერს მისი ბიოგრაფი, ის მუდამ იშოვიდა დასასაჩუქრებლად ქვრივ-ობლებსა და გაქვირებულებს. სასახლეში ის მუდამ აქმევდა პურს გლახებს თავისი ხელით, უსხავდა ღვინოს და ასაჩუქრებდა მათ. ასეთის მოქცევისათვის მას დასცინოდნენ, მაგრამ ის იტყოდა ხოლომე: „ათასჯერ უკეთესია გლახებს დავახარჯო რამე, ვიდრე მე ბალ-ვეჩერებში ვფლანგო ფულებიო“. უნდა ისიც შევნიშნათ, რომ მას ასეთის შენიშვნის დროს გული არ მოსდიოდა, რადგან დედისაგან ისე იყო აღზრდილი. ისტორიკოსს ჟუანველს ამის შესახებ აქვს მშვენიერი ანეგდოტი: როცა ჯვაროსნობის ომიდან დაბრუნდა აბბატ კლიუნი, მეფე ლიუდოვიკოს მოართვა წყვილი ცხენი. მეორე დღეს აბატი კიდევ მოვიდა სასახლეში რაღაც საქმისათვის და მეფემ მას დიდის მოწიწებით მოუსმინა ყველაფერი. როცა აბბატი წავიდა, ლიუდოვიკოთან შევიდა ჟუანველი და ჰკითხა: „თქვენო უდიდებულესობავ, მე მსურს გავიგო, თუ რათ უსმენდით თქვენ ასე ყურადღებით აბბატ კლიუნს, იმისათვის ხომ არა, რომ მან თქვენ ორი ცხენი გაჩუქათ?“ მეფემ ცოტა მოუიქრების შემ-

დევ უთხრა: „ღიახ, ამისათვის“. „იცი თქვენო უდიდებულესობავ, რისთვის მოგეცით მე თქვენ ეს კითხვა?“ „რისთვის?“ „იმისათვის, რომ მე მინდოდა თქვენთვის მერჩია, რომ თქვენ აღუკრძალოთ მსაჯულებს საჩუქრების მიღება, თორემ ისინიც, როგორც თქვენ, უფრო მოუსმენენ დამსაჩუქრებლებს და...“

ბიანკა კასტილიელის მოწაფე გულ-ახდილათ გამოტყდა, რომ მან მართლაც დიდის გულდასმით მოუსმინა აბბატს, რომელმაც ის დაასაჩუქრა, მაგრამ მას სრულებით გული არ მოჰსვლია ჟუანვილზე. — „ჩემთვის უფრო სასიამოვნო იქმნება შენ მკვდარი დაგინახო, ვიდრე ცოცხელიანიო“, — ეუბნებოდა ხოლმე მას დედა. თითონ ლიუდოვიკმაც შემდეგში ასე უთხრა თავისს შვილს: „მე ვამჯობინებ სატრანგეთის მმართველათ იყოს ვინმე შოტლანდიელი, თუ შენ ცუდი მეფე იქნებიო“.

მეტი იქნება მგონი მკითხველებს გავახსენოთ ლიუდოვიკო წმიდის სხვა თვისებანი. ყველამ იცის შესანიშნავი ვენსენის მუხა, რომლის ძირში ჯდომა ძალიან უყვარდა მეფეს. იქ იკრებებოდნენ მისი ქვეშევრდომნი განურჩევლად წოდებისა და ხელობისა და როგორც თავისს მეგობარს, ისე უსმენდნენ მეფეს ქადაგებას და ესაუბრებოდნენ მას. ის ყველას გულდადებით უსმენდა, ზოგს ეხმარებოდა, ზოგს ნუგეშს აძლევდა და ამნაირათ უმოწყალოთ მისგან არავინ წავიდოდა. აქ ნათლათ სჩანს ის მაღალი თვისებანი ლიუდოვიკოსი, რომლის გულში ეს ყველაფერი შესანიშნავმა დედამ ჩანერგა.

უნდა შევნიშნოთ, რომ ბიანკა, ლიუდოვიკოს გარდა, სხვა შვილებსაც ზრდიდა. მისმა ქალმა, იზაბელამაც თავის ძმასავით კარგი აღზრდა მიიღო; ის თავისუფლად კითხულობდა ლათინურს და მშვენიერის ნიჭის პატრონი იყო. დედა მაზედაც ბევრს ზრუნავდა. ერთხელ, როცა ახალგაზრდა იზაბელაოავისი ხელების სიღამაზით აღტაცებაში მოღიოდა, დედამ, რომელიც ამ დროს ოთახში შევიდა, უთხრა: „შვილო, შენი ხელი ლეშია, საუკუნო არ არის; ეცადე სული გექნეს ლამა-

ზი და მხოლოდ მაშინ იქნები ადამიანებისათვის დახმომების ღირსი“. დედა მუდამ ცდილობდა შვილები დაერიგებია ჭკუაზე. არც ერთს მეფის დედას ისე ღირსეულათ არ ჰქონია შეგნებული თავისი მოვალეობანი, როგორც ბიანკა კასტილიელს, ლიუდოვიკოს დედას. ძნელათ მოიპოვება აგრეთვე ისეთი მეფის დედა, რომელსაც ბიანკასავით ჰქონოდეს შეგნებული მეფის დედის მოვალეობა. როცა ის შვილის მაგივრად სამეფოს მართავდა, მისთვის ყველაზე უფრო სასიამოვნო იყო, როცა მას დედას უწოდებდნენ და არა რეგენტს.

ჩვენთვის საჭირო საგანსარ შეადგენს ბიანკას პოლიტიკურ როლზედ ვილაპარაკოთ. ლიუდოვიკო წმინდას მოუყვდა მამა, როცა შვილი ჯერ თორმეტის წლისა იყო. თქმა არ უნდა, რომ თუ არ დედას, მას არ შეეძლო სამეფო სახლი დაეცვა, რომელსაც ბევრი მტრები ჰყავდა. ყველგან ვასაღათა და ფეოდალთა შორის უსიამოვნება ხდებოდა. ბიანკამ მშვიდობიანათ დააწყნარა მემამოხენი და დაამშვიდა სამეფო. როცა ლიუდოვიკო საჯვაროსნო ომებში წავიდა, ტახტი დედას დაუტოვა, რომელმაც შესანიშნავათ შეასრულა შვილის დავალება. ჯვაროსნობის ომიდან დაბრუნების დროს, ლიუდოვიკომ დიდი სულგრძელობა გამოიჩინა. კუნძულ კიპრის ახლო მისი ხომალდი დაშავდა და დაღუპვა მოელოდა. ყველა იქ მყოფნი სასოწარკვეთილემამ შეიპყრო, დაჰკარგეს ხსნის იმედი და სთხოვეს მეფეს სხვა ხომალდში გადამჯდარიყო. ლიუდოვიკომ ცივათ უპასუხა: „მე თუ ხომალდიდან ჩამოვედი, ხუთასი კაცი, რომელნიც აქ არიან, ყველანი კუნძულზედ გადავლენ სიკვდილის თავიდან ასაშორებლად და ყველაფერ იმედს დაჰკარგავენ სამშობლოს ნახვაზედ. მე ცოლშვილის დაღუპვას ვამჯობინებ, ვიდრე ამდენი ხალხი დავაკლო სახელმწიფოსა“-ო.

ამ მგზავრობის დროს ლიუდოვიკომ გაიგო თავისი დედის სიკვდილი. მისს მწუხარებას საზღვარი არ ჰქონდა. ისტორიკოსი ჟუანვილი სწერს, რომ ლიუდოვიკო ისე იტანჯე-

ბოდა დედის სიკვდილის გამო, რომ ორ დღეს არავის დაჰლაპარაკებიაო. ამის შემდეგ მან მე კაცი გამომიგზავნა და რომ დამინახა, მომაცხა: „ეს რა უბედურება მეწვია: მე დავკარგე მეგობარი და მაგალითიო“.

მართლაც ბიანკას მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში დიდი გავლენა ჰქონდა შვილზედ.

არა თუ შვილი, არამედ ქმარი და მამამთრლიც ამ შესანიშნავი ქალის აზრებით ხელმძღვანელობდნენ. ღვთის სიყვარული არ უშლიდა ბიანკას ტახტის ინტერესების მედგრათ დაცვას. თუმცა მან შვილი ღვთის მოყვარეობაში აღზარდა, მარა ყოველთვის ეუბნებოდა, რომ ის არ დათანხმებოდა სასულიერო პირებს პოლიტიკურ საქმეებში და თვითონვე აჩვენა შვილს ამისი მაგალითი: მან მოსთხოვა „კანონიკებს“ შატენის მცხოვრებლების ტყვეობიდან განთავისუფლება, რომლებიც გადასახადებს არ აძლევდნენ მათ და ამიტომ დაატყვევეს. კანონიკებმა უპასუხეს, რომ მას ნება არა აქვს მათ საქმეში ჩარევისა და ამის შემდეგ დატყვევებულების ცოლ-შვილიც დააპატიმრეს. ბევრი მათგანი საპატიმროში დაიხოცნენ. მაშინ ბიანკა შეუდგა დატყვევებულების განთავისუფლებას ჯარების დახმარებით. მიუხედავად იმისა, რომ მას ეკლესიისგან განყენება მოელოდა, არ შეშინდა და პირველათ მან მიიტანა იერიში ციხეზედ, რომელშიაც ისხდნენ დატყვევებულები.

მარკ ავრელიოს და ლიუდოვიკო წმიდას ხშირათ ადარებენ ერთმანეთს. მეფე წარმართი და მეფე ქრისტიანი იყვნენ ყველაფერში კეთილის სრული განხორციელება. ორივეს უყვარდათ სულით და გულით სარწმუნოება და თავიანთი მოვალეობანი, ორივენი მხოლოდ თავიანთი სინიდისის ჩაგონებით მოქმედობდნენ, ორივემ გაითქვა სახელები, როგორც ხალხის მოყვარულებმა და სიმართლის მიმდევრებმა; პირველი იყო ფილოსოფოსი, მეორე წმიდა, მარა ორივენი თავიანთი დედების მაგალითებით ხელმძღვანელობდნენ, რომლებმაც ასე სახელოვან კაცებად აღზარდეს ისინი.

ვ. მალაქიაშვილი.

აღზრდა.

უმაღლესა მათხანა აღზრდასა ძველთა რწმენით ამ სიტყვებით გამოიხატებოდა: „სად სხეულში სადი სუღია“. — „კარგად აღზრდა“ — ამბობდა რუსსო „ემილში“, — ნიშნავს მას, რომ ჩვენ მიჩვეულნი ვიყვნეთ მარჯვედ მოვიხმაროთ ჩვენი ყოველი ორგანო, გრძნობები, ყოველი ჩვენი ასო, ყოველნი წვლილნი ჩვენის არსებისა“. „აღზრდა ჰატარა ბავშვებისა“, — განმარტავს პესტალოცცი, — სხვა არა არისრა, როგორც მიპყრობა ყურადღებისა სხვადასხვა საგნებზე, რომელნიც გარშემო ახვევია მათ; იგი სხვა არა არისრა, როგორც წესიერად ვარჯიშობა გრძნობათა და ლტოლვილება ჰაზროვნებათა, გულისა, ენისა და საზოგადოთ აღამიანის ყოველ ნიჭთა და სხეულის ნაწილთაო.

აი რას ამბობს ამავე საგნის გამო სპენსერი თავის წიგნში აღზრდაზედ: „როგორ უნდა ვუვლიდეთ სხეულს, როგორ უნდა ვუვლიდეთ გონებას, როგორ უნდა მიგვყვანდეს საქმეები, როგორ უნდა ვმართავდეთ ოჯახსა, როგორ უნდა ვეწეოდეთ მოქალაქეობას, როგორ უნდა ვსარგებლობდეთ ბუნდნიერების წყაროებით, როგორ უნდა ვხმარობდეთ ჩვენ ჩვენს ყოველ ნიჭთა უხვად სასარგებლოდ ჩვენთვის და სხვათათვის, როგორ უნდა ვცხოვრობდეთ უფრო სავსებით. — აი დიადი ამიცანა, რომლის გამოსარკვევადაც უნდა მოგვამზადოს ჩვენ აღზრდამ“.

ამნაირად ყველა მოაზრეთაგან მიჩნეულია, რომ ფიზიკური, ზნეობრივი და გონებრივი აღზრდა მარად ხელი ხელ ჩაკიდებულნი უნდა მიმდინარეობდნენ, მარად ურთიერთს უნდა ეხმარებოდნენ, მისალწევად რაც შეიძლება სავსეთ აღმზრდელობითთა შედეგთა.

ჟემპარიტების მოყვარე.

გორდანო ბრუნო.

მისი ცხოვრება და ფილოსოფიური მოღვაწეობა *).

ლონდონში ბრუნო დაბინავდა თავის გულდია მეგობართან, სატრანკეთის ელჩთან და ორ წელში დასწერა შემდეგი თხზულებანი:

1, „La cena delle ceneu“.

2, „De la cauca, Prinùpio et uno“ მიზეზი (ყველაფრის დასაწყისი და ერობა).

3, De l'ynfinito, universo e Mondil“ (მსოფლიო დაუსრულებელი და ციერი სხეულები).

4, „Degli oroiçi furoi“ (გმირული აღმაფრენა ანუ აღფრინვა).

5, „Spaccio de la bestia trionfente“ (გამარჯვებული ცხოველის განდევნა).

6, „Asino cillenico“ (პეგასის ცხენის და სილენის ვირის საიდუმლო მოძღვრება)

ბრუნოს აზრით არსებობს უსამხლვრო სივრცე და საუკუნო შემომქმედი ბუნების ძალა, რისგამო მსოფლიო უნდა იყოს დაუსრულებელი, რადგან დაუსრულებელ მიზეზს უნდა მოჰყვეს დაუსრულებელი შედეგიც მთლათ მსოფლიო გამსქვალულია ერთის სიცოცხლით, რომელიც მუდამ იცვლის გარეგან ფერს და ვითარდება.

---

*) იხ. „მოგზაური“ №№ 5—6, 1904 წ.

შეუძლებელია ცის სხეულებს სინათლის მოცემის გარდა სხვა წეს-წყობილებაც არ ჰქონდეს. უფრო სარწმუნოა ვიფიქროთ, რომ ის ქვეყნები დასახლებულია იმგვარ და უფრო განვითარებულ ცოცხალ არსებანით, როგორც არის დედამიწაზე. ყოველი ციური ქმნილება, თავის თავად აღებული, არის ცოცხალი სხეული (ორგანიზმი). ამ სიცოცხლით სავსე ქვეყნებზე ფიქრსა და წარმოდგენაში ბრუნო ჰპოვებდა უუდიდეს სიამოვნებას და ურიგდებოდა ამ ქვეყნიურ ბიწიერებას. — „ვინც აქცევს ყურადღებას მხოლოდ ნაწილებს, ის ჰკარგავს მხედველობიდან მთელს სიმშვენიერეს, ამბობს ბრუნო, და აი ის ფილოსოფია, რომელიც ამაღლებს გრძნობას, აკმაყოფილებს სულს, აბრწყინებს გონებას და გვანიჭებს იმ ბედნიერების ნაწილს, რომელიც ეკუთვნის ადამიანს. ეს ფილოსოფია ან ანთავისუფლებს კაცს, როგორც მწვავე ფიქრებისგან ნეტარების მოპოვების შესახებ; აგრეთვე ტანჯვა-წვალების ბრმა გრძნობისაგან“.

ახლა გავარჩიოთ ბრუნოს მეტაფიზიკა ანუ ზესთა-ბუნება. ამ დიდებულ ფილოსოფოსის აზრით ყოველივე ნივთიერების შინაარსი არის სულიერი ძალა, რომელიც, თუმცა ძლიერ წააგავს გონებას, მაგრამ უმაღლესია მასზე. ბრუნო, როგორც პლატონი, არქმევს მას ქვეყნის სულს.

ეს სული აჩენს ნივთების გარდამავალ ფორმას. ეს სულიერი ძალა მითვისებული აქვს ყოველ საგანს და იმგვარადვე უღვეველია, როგორც თვით მატერია. ბუნების შინაარსი კი არ სხვაფერდება, არამედ მისი გარე ფორმა და მოქმედება. მატერია და ფორმა არიან არსების ორი განუშორებელი კუთვნილება ანუ ელემენტი. პირველი—როგორც მომქმედი ძალა, მეორე კი—როგორც ნიადაგი (სუბსტრატი), რაზედაც მოქმედობს პირველი. ღრმად რომ განვიხილოთ, ორივე შეიცავს ერთხანს. მათი განსხვავება არის მხოლოდ მოქმედების განსხვავება. თავისთავათ კი მთელი ქვეყნიერობა სულ ერთია. ბუნება თავის კერძო ნაწილებში ემორჩილება დაუსრუ-

ლებელ ცვლილებას და განვითარებას (ევოლიუციას), მაგრამ აღებული როგორც მთელი, ის უკვე განვითარებულია და ყოველად სრული. უმაღლესი არსება აკავშირებს და არიგებს ყოველ ცვლილებას და ხადის ერთად. სიკვდილი და მოსპობა, ბოროტება და უგვანობა არ არსებობენ თავის თავათ. ისინი მართლა არსება კი არაა, არამედ ნაკლი, სიკეთის არყოფა, ამის გამო ისინი კუთვნილებათ კერძო ქმნილებათა, რომელნიც, რადგან არ არიან იმად, როგორიც უნდა იყვნენ. მუდამ იცვლიან სახეს და გადადიან ერთი ფორმიდან მეორეში“.

სიმართლე მოითხოვს ვსთქვათ, რომ ეს აზრები მარტო ბრუნოს არ ეკუთნის. ამასვე ქადაგებდნენ ბერძნის ფილოსოფოსნი: ელფიელები, ნეოპლატონიანები და სხ. ბრუნომ მხოლოდ შეაერთა ყველას აზრები და შესცვალა ცოტათი. ბრუნო არის მხოლოდ ვარსკვლავთ-მრიცხველობის ფილოსოფოსი და კოსმოლოგიაში წარმოთქმული აზრები ეკუთვნის მთლათ იმას. მისი დედა-აზრია ქვეყნიერობის დაუსაზამობა.

— „თუმცა აურიცხველია ინდივიდების (თვითებათა) და ნივთების რიცხვი, ამბობს ბრუნო, მაგრამ ისინი შეადგენენ ერთობას, და ამ ერთობის შეგნება არის მთელი ფილოსოფიისა და ბუნების მეტყველობის მიზანი და საზღვარი. უდიდესი სიკეთე, უდიდესი სურვილის მიზანი, უუდიდესი სისრულე და ბედნიერება მოთავსებულია ერთობაში, ამაშივე არის შეზავებული ყველაფერი“.

ამ შესანიშნავ სიტყვებშია წარმოთქმული ის კითხვები, რის ახსნისათვის ტყუილ-უბრალოთ იტყებდნენ თავს შემდეგი ფილოსოფოსნი—დეკარტისა და სპინოზიდგან დაწყებული ვიდრე ფიხტე, შელლინგ, ჰეგელამდე.

ამ დიდ იტალიელს ფიქრათ ჰქონდა ეთიკის ანუ ზნეობის განახლება. იგი იყო დარწმუნებული, რომ ჰემარიტი ზნეობა უნდა დამყარებული იყოს იმგვარ შეუცვლელ ბუნების კანონებზე, როგორც არის ვარსკვლავთ-მრიცხველობა. ბრუნომ გაანთავისუფლა ჩვენი წარმოდგენა ქვეყნიერობაზე იმ

შეცთომათაგან, რომელნიც მოგვათვისა ჩვენმა გრძნობებმა. მასვე უნდოდა გაენთავისუფლებია ზნეობა ავტორიტეტის, ანუ ბრმა რწმენის დამოკიდებულობისაგან, მაგრამ წამებით-სიკვდილმა დაუშალა ამ განძრახვის შესრულება.

„გმირულ აღმაფრენაში“, ამ მშვენიერ ლექსით დაწერილ დიალოგში, ბრუნო პოეტურის გატაცებით და ცოცხალის სურათებით გვისახავს იდეალისაკენ ადამიანის მისწრაფებას.

— „მშვენიერების გამოსახვა ხელოვნებაში გვაშორებს ჩვენ პირად-მოყვარობის ვიწრო სფერას და გადაყვევართ იდეალის თავისუფალ სამეფოში, სადაც კაცი პირველად პოულობს თავის სულის ჭეშმარიტ სამშობლოს. რამდენადაც გავგმსკვალავს ეს იდეალი, ეს შეგნება, იმდენათვე გვიცავს ჩვენ აღგზნება და ენტუზიაზმი იმ იდეალის განსახორციელებლად, ამისათვის სულის სიმაღლე, მზნეობა და გამბედაობა ამ მისწრაფების შესასრულებლად, არის უმაღლესი სათნოება. ამ გვარად მშვენიერების საშუალებით ჩვენ მივალწევთ ჭეშმარიტებას და სიკეთესაო“.

ბრუნოს აზრით არ იყო საკადრისი კაცისათვის, რომ მას დაესახა იდეალათ მხოლოდ ქალისადმი სიყვარული და მისთვის შეეწირა მსხვერპლად თვისი დიდებული სული, მთელი თავისი მზნეობა, რასაც სჩადიოდა, მაგ., დიდი პოეტი პეტრარკა. აი, რას ამბობს ამაზე ეს ფილოსოფოსი: — „სიბრძნე, რომელიც მასთანვე არის ჭეშმარიტება და შვენიერება, არ იდეალი (სანატრიონი), რასაც უნდა თაყვანსსცემდეს ნამდვილი გმირი. შეიყვარეთ ქალი, თუ გსურთ, მაგრამ გახსოვდეთ, რომ ხართ მასთანვე დაუსრულებელის თაყვანისმცემელი. ჭეშმარიტება საზრდოა ყოველის გმირის სულისა; ჭეშმარიტებისკენ მისწრაფება კი არის გმირის ერთადერთი საკადრისი საქმეო“.

ბრუნო სასტიკად სდევნიდა პატარა იდეალებისადმი მისწრაფებას და მეტადრე პეტრარკიანებს: — „აპრილში შეუყვარდა პეტრარკას ქალი და ამ თვეში ვირებიც ოცნებობენო“.

ბრუნოს საყვარელი ქალი სოფია (სიბრძნე) არის მისი ფილოსოფიის იდეალური სახე. იგი იყო პოეტიცა და ფილოსოფოსიც.

— „მეც ვუყვარდი ნიშნებსაო“ (ე. ი. ქალებს), ამბობს ბრუნო ერთ ალაგს, და ეს მართალიც იყო.

IX.

ლონდონში ყოფნამ შეჰმატა საუკეთესო ფურცლები ბრუნოს ცხოვრების წიგნს. მას ჰქონდა ახლო ცნობა და მიმოსვლა განათლებულ და შესანიშნავ პირთა შორის. მაგრამ ყველაზე უფრო საყვარელ მეგობრათ ჰყავდა ფილიპე სიდნეი, რომელსაც მიუძღვა თავისი ორი შრომა.

ეს შესანიშნავი ყმაწვილი კაცი, სიდნეი, იყო ყველასთვის მეტათ საყვარელი, როგორც თავის ძვირფასი ხასიათით და მალაღობის ზნეობით, ეგრეთვე შესანიშნავის ნიჭით და სწავლა-განათლებით. ხალხი ხომ აღმერთებდა მას, რადგან იგი თავგანწირვით იცავდა მთავრობის წინაშე მათს ინტერესებს. სიდნეი იყო სარდალი, პოეტი და სახელმწიფო მოღვაწე. ყოველ დაჩაგრულ და საწყლის მშველელი და მფარველი.

თავისი აზრების გასავრცელებლად ბრუნომ ამოიჩინა საჯარო კამათი; ამის გამო, 1586 წელს გაუგზავნა მან სორბონს, პარიზის უნივერსიტეტს, 120 ტეზისი არისტოტელის, პლატონის და პითაგორის მოძღვრების წინააღმდეგ და სთხოვა მიეცათ მისთვის მათი საჯაროთ დაცვის ნება. ტეზისებში ნათლათ იყო გამოყვანილი მისი ყოველი მოძღვრება.

მიიღო ნება. 25 მაისს 1586 წელს უნივერსიტეტის დიდი დარბაზი მთლათ გაივსო ხალხით, რომელიც წინეთ ისე მიისწრაფოდა და უყვარდა ამგვარ პაექრობის ყურება, როგორც ახლა თეატრის, ცირკის და მარულასკენ მიისწრაფის. გამარჯვებული ამ სიტყვიერ ბრძოლაში ჯილდოვდებოდა მა-

ყურებელთაგან გაუთავებელი ტაშით და ქება-დიდებით შემკულ სიტყვებით.

დარბაზი დიდი ხანია სავსეა; უცდიან მხოლოდ ფილოსოფოსს. აი ისიც: გაიღო კარი და გამოჩნდა ტან-მორჩილი ბრუნო, რომელმაც საღამის შემდეგ მიანდო პაექრობა (დისპუტი), ე. ი. თავის მოძღვრების დაცვა, მაშინდელ ჩვეულებისამებრ, თავის უნიჭიერეს მოწაფეს—ჟან-გენეკენს.

გენეკენმა დაიწყო დაცვა დიდის ოსტატის ქება-დიდებით და სთქვა, რომ იგი არის წინამორბედი ახალის ხანის დადგომისა კაცობრიობის ცხოვრებაში.

— „როგორც სხეულს,—სწერდა ბრუნო საპაექრო განცხადებაში,—შეუძლია შეეჩვიოს ნელნელა საწამლავს, აგრეთვე კაცის გონება და აზრები ეჩვევა ტყუილს და დაძველებულ შეცდომებს. რა ქკუაა ვგონებდეთ და ვვაზროვნობდეთ უმრავლესობასთან ერთად მხოლოდ მისთვის, რომ ის უმრავლესობაა. არაფრათ არ ღიბს ის ქება, რომელიც გამოდის უგნური ხალხის პარისაგან. თუმც არისტოტელი დიდებული ფილოსოფოსი იყო, მაგრამ შეუძლებელია მასაც არ ჰქონოდა შეცდომანი; ამის გამო უნდა ვერწმუნოთ კაცს კი არა, არამედ მხოლოდ ჩვენს გონების თვალს, და მის საშვალებით გამოკვლევას (ე. ი. კრიტიკას). გთხოვთ და გაფიცვებთ ყველას, სწავლულს და უსწავლელს, მოიდრიკეთ ქედი ჰემმარტების წინაშე და ვერწმუნოთ ჩემს საფუძვლიანს და დასაბუთებულ მოძღვრებას“.

სამწუხაროთ, დარჩა შეუტყობელი ამ მსოფლიო ისტორიის სამნიშვნელო დისპუტის შედეგი, სადაც შეეტაკნენ და შეებრძოლნენ მწვავეთ ერთმანერთს ორი შეურიგებელი მტერი, ძველი და ახალი ხანა. ვიცით მხოლოდ, რომ ამ დისპუტმა გამოიწვია ისეთი დიდი არეულობა პარიზსა და მთელ საფრანგეთში, რომ თუ დროზედ არ გაპქცეოდათ გერმანიაში ეს საოცარი და მოუსვენარი იტალიელი, შეიძლება მისი სიხლით მორწყულიყო პარიზის ქუჩები.

X.

გერმანიაში იწყება ამ იტალიელ ფილოსოფოსის მოგზაურობა და ქალაქით-ქალაქში სიარული. ყველგან ავრცელებს იგი თავის სწავლას, ყველგან ჰფენს სინათლეს. ჯერ მივიდა ქალაქ ვირტემბერგში, სადაც მიიღეს აღტაცებით და მისცეს პროფესორის კათედრა.

ვირტემბერგში, რომელსაც უწოდა გერმანელთ ათინა, ბრუნომ გამოსცა ორი-სამი წიგნი. აქ იგი იყო სრული თავისუფალი, თამამად აცხადებდა თავის აზრებს და ხელს არავინ არ უშლიდა. მაგრამ ვერც აქ მოიღვა ფეხი. ავიდა ტახტზე ახალი მეფე, ამ ახალ აზრების წინააღმდეგი და ბრუნოც უნდა გამოსთხოვებოდა ამ ქალაქს. უკანასკნელ დროს მან წარმოსთქვა შესანიშნავი სიტყვა, სადაც მადლობას სწირავდა ვირტემბერგელებს და აქებდა ლიუტერის მოღვაწეობას.

აქედან ბრუნო მივიდა პრაგას. აქაც ვერ გაჩერდა დიდხანს და გადვიდა ისევ გერმანიაში, ქ. ჰელშტეტს, ხოლო შემდეგ ფრანკფურტს, სადაც დაბეჭდა შემდეგი თავისი თხზულებანი:

- 1, „სამგვარი უუპატარავესი ზომა და გაზომვა“.
- 2, „მონადა (კალფა) რიცხვი და ნაკვთი“.
- 3, „ურიცხვი, უსამზღვრო და უსახო, ანუ მსოფლიოთა ქვეყნიერობა“.
- 4, „სახიერობის, სიმბოლოების და გონებლობის შეწყობა“.

პირველი და მეორე წიგნი შესანიშნავია მით, რომ მათში ბაასი იმისთანა საგანზეა, რომელსაც დიდი ადგილი ეჭირა შემდეგ ფილოსოფიაში, — ეს არის მონადა (კალფა), რომელიც ერთსა და მასვე დროს არის მათემატიკური წერტილიც, ფიზიკური ატომიც და ფსიხიური არსებაც; ფსიხიურ არსებას კი აქვს გრძნობა და სურვილი. ეს შესანიშნავი აზრი დაებადა ბრუნოს, რადგან სურდა ეპოვნა ერთმსგავსება ყვე-

ლაფერში და ქვეყნისა და სიცოცხლის მგვანება. მისი ფაქტით თითვეული მატერიის ნაწილი არის ერთ და იგივე დროს ობიექტიც და სუბიექტიც.

მეოთხე თხზულებაში ბრუნო ამტკიცებს, რომ ჩვენს გონებაში ნივთები მთლად ექვემდებარებიან თავიანთ აჩრდილებს, ამის გამო სულიერი ცხოვრება დამოკიდებულია მგონებლობის აღძვრაზე. ზოგი ადამიანი სცნობს მსოფლიო ჰარმონიას მხოლოდ ხედვით, სხვანი, თუმც ნაკლებად, სმენის საშუალებით. ამის გამო არსებობს სულის საოცარი მსგავსება ნამდვილ პოეტთა, მუსიკის მკოდნეთა, მხატვართა და ფილოსოფოსთა შორის. ყოველი ნამდვილი ფილოსოფია არის მუსიკაც, პოეზიაც და მხატვრობაც, ნამდვილი მხატვრობა არის მუსიკა და ფილოსოფია, ნამდვილი პოეზია და მუსიკა კი არის ღვთაებრივი სიბრძნე და მხატვრობა.

იმესამე თხზულება წარმოგვიდგენს ჩვენ მშვენიერს ლექსებს, სადაც პოეტური სურათით ისახება ბუნების მოვლენანი. ეს შესანიშნავი თხზულება არის ნამდვილი ლირიკა, ნამდვილი ჰიმნი ბუნების შვენებასა და დიდებაზე. აქ ბრუნოს ოცნების მალალ ფარდებში ფრენას არა აქვს საზღვარი. აქ ბრუნო წარმოგვიდგება დიდებულ პოეტათ. ეს არის „კოსმოლოგიისა და მეტაფიზიკის ეპოსი“, ბერტის სიტყვით. თამამად შეიძლება ვსთქვათ, ბრუნოსთანა აღტაცებული მგოსანი არ ჰყოლია ჯერ ფიზიკურ და სულიერ მოვლენებს და მათ ურთერთ შორის განწყობასა და დამოკიდებას.

ამ ლათინურ ნაწერებში ალაგ-ალაგ შეხვდებით ბრუნოს სევდას სამშობლოზე. მას სწვავს და არ ასვენებს სურვილი და მიზიდულება სამშობლოსადმი, მისი განუსაზღვრელი სიყვარული. თვალ-ცრემლიანი მწარეთ გაიძახის: „ჩემო სამხრეთის ცხოველო მზევ, ჩემო სამხრეთის ტურფა ბუნებავ“!...

მართლაც არ გაივლის დიდი ხანი და დიდებულ იტალიელს ვხედავთ თავის საყვარელ სამშობლოში.

XI.

სცხოვრობდა ამ დროს ერთი უსინდისო დიდი გვარის კაცი, სახელად ჯოვანი მოჩენიგო. მან შემთხვევით გაიცნო გერმანიაში ბრუნო და ახლა სწერდა ფილოსოფოსს მოსულიყო მისას ვენეციაში, სადაც დახვდებოდა კარგი ბინა და დიდი პიტივის ცემა.

ამ მოპატიებამ გაიტაცა ბრუნო. როგორ? ჩვიდმეტი წლის შემდეგ მას შეუძლია დაბრუნდეს და კიდევ ნახოს თავის სამშობლო, თავის იტალია! ეს ნეტარებაა!.. მით უმეტეს, რომ ვენეცია თავისუფალი, განათლებული და მდიდარი რესპუბლიკაა, იქ არაფრის ხიფათი არ მოეღოს. — „მოვალ, მოვალ ეხლავე! კიდევ ვნახო ჩემი მხარე, კიდევ დამათბოს მისმა მზემ!“ — სწერს ბრუნო თავის მასპინძელს.

ბრუნო მსწრაფლ გაჩნდა ვენეციაში და გახდა მოჩენიგოს მასწავლებლად. საუბედუროდ ოსტატსა და მოწაფეს შორის მალე დაიბადა უთანხმოება. ფილოსოფოსი მიუხვდა მის ცუდ განძრახვას. მოჩენიგოს და მის მოძღვარ იეზუიტს შეეკრათ პირობა, თუ რა რიგ ჩაეგდოთ ხელში ბრუნო. ბრუნო მიხვდა ამას, მიხვდა თუ რა განსაცდელი მოეღოს და მოინდომა ისევ გერმანიაში წესვლა, მაგრამ ვენეცია იყო, ბორბორტებს უკვე გაებათ უხილავი ბადე. ყოველი ფიქრი თავის შველაზე ამაო იყო.

ერთ დღეს ბრუნომ შეკრა და გაგზავნა თავისი ბარგი ფრანკფურტს, მეორე დღით თითონაც უნდა გაპარულიყო, მაგრამ შეუტყვეს განძრახვა, შეაღეს შუალამისას მისი ოთახის კარი მოჩენიგომ და ექვსმა ლონიერმა ბიქმა, შეკრეს იგი, აიყვანეს სხვენზე, დაადგეს იქ და დაუკეტეს კარი. მეორე დღით ინკვიზიციის კაპიტანმა წაიყვანა ბრუნო და დაამწყვდია ციხეში.

ინკვიზიციის მსახურებმა მიჰყვეს ხელი ფილოსოფოსის განსჯას და მოწმეების ჩვენების ჩამორთმევას. მოწმეებში ზო-

გმა გაამტყუნა ბრუნო და მათში ყველაზე მეტი სულის სი-
დაბლე იხმარა მოჩენიგომ. შეადგინეს საქმე და გაგზავნეს
რომს მთავარ ინკვიზიტორთან.

XII.

პაპიდან მოკიდებული მთელი რომის სამღვდლოება, გა-
ყოფებულ მხეცივით ეცა თავის მსხვერპლს. მათს სიხარულს
საზღვარი არა ჰქონდა. მოითხოვეს ვენეციიდან დიდებული
ტყვე, რომელიც მათის აზრით უბრალო ერეტიკი (ეკლესიის
მოღალატე) კი არ იყო, არამედ ერეტიკების ბელადი, რომე-
ლმაც დასწერა მრავალი წიგნი და მოსდო მთელს ევროპას.

— ბრუნო, სწერდნენ ის ნი ვენეციის მთავრობას, —დი-
დი ხანი ცხოვრობდა ერეტიკთა ქვეყნებში და ატარებდა გა-
რყენილ, ეშმაკის მსგავს ცხოვრებას. იგი ძლიერ დამნაშავეა
და ცოდვილი, თუმც მასთან იგი არის ერთი საუკეთესო ტვი-
ნი, შესანიშნავად ნაკითხი და აუარება ცოდნის კაცი, და რა-
დგან წინეთ ბერადაც იყო, ამის გამო მისი განსჯა კანონის
ძალით ეკუთნის პაპის იურისდიქციას“.

17 თებერვალს 1593 წელს ბრუნო უკვე ჩაგდებული
იყო რომის საპყრობილის დილეგში.

მთელი შვიდი წელიწადი გაატარა ამ დიდმა ფილოსო-
ფოსმა ციხეში, წვალეებაში და ტანჯვაში; მთელი შვიდი წე-
ლიწადი დაეხშო მას მზის სხივი და მისი ქვეყნის შვენება;
დაეხშო ის მზე და ის ქვეყანა, რომლის ნახვის გულისათვის
მისცა თავი ამისთანა განსაცდელს. გამოვიდა მერვე წელს, მა-
გრამ გამოვიდა მისთვის კი არა, რომ ახლა მაინც დამტკბა-
რიყო ტურფა ბუნების ცქერით, არამედ იმისათვის, რომ მო-
ეკრა თვალი მხოლოდ რაოდენსამე საათს ამ შვენებისათვის-
ასტოკებოდა სიამით გული, აღფრთოვანებულიყო მისი ოც-
ნება და ისე გამოჰსალმებოდა ყველაფერს.

სამღვდლოებამ მოსთხოვა დაეწერა წიგნი თავის წინან-

დელ მოძღვრების წინააღმდეგ და საჯაროთ უარი ეთქვა თავის პირვანდელ აზრებზე, იმ აზრებზე, რომელთაც დაბადეს ისტორიაში ახალი ხანა, გააღვიძეს კაცობრიობის გონება და გახადეს ბრუნო უკვდავი.

ან ეს და სიცოცხლე, ან არა და ცეცხლში დაწვა და სიკვდილი!

როგორ? ბრუნომ უარი უნცა ჰყო საჯაროთ თავის მოძღვრება, თავის აზრები? ის დიადი აზრები, რითაც სულთქვამს იგი, რითაც ცოცხლობს ამ ქვეყნათ, რასაც შესწირა ახალგაზრდობა, სიმდიდრე, დიდება და ბედნიერება, რომელნიც არიან მისი მაცოცხლებელი სტიქიო, მისი სიყვარული და ჭეშმარიტება?! ამის საჯაროთ უარი?! არა, არ შეიძლება! დეე ისევ ცოცხლათ დაწვა და სიკვდილი!.. კვლავ გაიღვიძა ფილოსოფოსში სულის ძალამ; მას შეზარდა ხორცი, შეზარდა გალანძული და გათელილი სიცოცხლე, შეზარდა დაცემული სული, ძალით გონების დახშობა, თავის სურვილის წინააღმდეგ სვლა; შესძაგდა თავისუფალ აზრის მტრების დახმარება, კაცობრიობის გონების დახშობა. ჭეშმარიტებისადმი აღტაცებულმა სიყვარულმა გაიმარჯვა სიცოცხლის დაცვის ქვენა წადილზე. ბრუნომ უარჰყო პაპის წინადადება, მტკიცეთ მოსჭიდა ხელი თავის წინანდელ აზრებს, უშიშრათ შეხედა თვალში სიკვდილს, გახდა მსხვერპლი და მასთან უკვდავი გმირი.

როდესაც 21 დეკემბერს 1599 წელს ბრუნოს კვლავ ჰკითხეს, სურს თუ არა მას უარჰყოს თავისი შეცდომანი, დიდებულმა ტუსაღმა ხმა მალლა და მხნეთ უპასუხა: „არ შემიძლია და არ მსურს უარი ვყო ჩემი აზრები; არ ვიცი და ვერ გამიგია, თუ რისათვის მდებთ ბრალს“.

ბევრს ეხვეწნენ, ნუ სჩადიხარ ამ საქმეს, დაუიქრდი კარგათო; მაგრამ არა: იგი ისევ მტკიცეთ, ისევ მაგრად იყო.

ბოლოს, რომ ვერას გახდნენ, მსაჯულებმა 20 იანვარს 1600 წელს უკანასკნელათ გამოუცხადეს ფილოსოფოსს გა-

ნაჩენი; ეს იყო სუბუქი დასჯა, უსისხლოთ—ცოცხლათ დაწვა.

მოისმინა რა ეს საზარელი სიტყვები, ფილოსოფოსმა გულგრილათ უბასუხა: „შეიძლება თქვენ უფრო მეტის შიშით კითხულობდეთ მაგ განაჩენს, ვინემ მე ვისმენ მასო“.

17 თებერვალს კი, როგორც უკვე ვსთქვით, იმ დროს, როდესაც გაზაფხული მეფობდა იტალიაში და იწვევდა ყველას სასიცოცხლოთ, სწორედ იმ დროს იწოდა დიდებული, გვამი ქრებოდა ის ტვინი, რომელშიაც ისახოდა შესანიშნავი აზრები და ფერფლად ქცეული ედებოდა მიუღამოს.

XIII

„ბრძნულის სიცოცხლით ცხოვრება, ქეშმარიტებისაკენ გატაცება მთელის არსებით, მშვენიერების გრძნობა და გამოთქმა, სისრულისადმი მისწრაფება ყოველი სულიერის ძალით, აი ადამიანის ერთადერთი დანიშნულება. სხვა ყველაფერი არის ამაოება და ჭკუა-გონების საწყენი“, ამბობს რენანი, და რომელი კაცი ასრულებდა ამას სრული სიმართლით თუ არა ჯორდანო ბრუნო!..

ეს დიადი კაცი ცოცხლობდა მხოლოდ სიბრძნით, მას უდგამდა სულს მხოლოდ ოთხი სიტყვა: ქეშმარიტება, სიმართლე, სათნოება და შვენიერება. იგი იბრძოდა მათ მოსაფენათ მთელ ქვეყანაზე. ჩვიდმეტი წლის განმავლობაში ეს დიდებული ფილოსოფოსი მოუსვენრათ უკიჟინებდა მთელს ევროპას, ამცნევდა ამ ოთხს სიტყვას და მათს მნიშვნელობას. ჩვიდმეტი წელი დარბოდა ეს მოუღალავი იტალიელი სახელმწიფოდან სახელმწიფოში, ქალაქიდან ქალაქში, უხელოდა ყველას გონების თვალს, უმაღლებდა სულს, უბადებდა ახალ იზარებს და ჰგრძნობდა კაცის ნამდვილ ღირსებას. მაგრამ რას ნიშნავს ჩვიდმეტი წელი იმ საუკუნოებთან, რომელთ განმავლობაშიაც აღბობდა კაცის გაყინულ ღვინს მისი წიგნები!.

აგერ მესამე საუკუნე გადის მას შემდეგ, რაც შესწყდა ამ დიადი კაცის ხმა. მისგან შექმნილმა ახალმა ხანამ, მის გამო გაღვიძებულმა კაცობრიობამ წარსდგა მას შემდეგ წინ დიდი ნაბიჯი. განვითარდა მეცნიერება და ფილოსოფია. ახლანდელი ევროპა გამსქვალულია უფრო მაღალი აზრებით, უფრო დიდი ფიქრებით და სურვილით. იგი უფრო დაუახლოვდა ქეშმარიტებას, უფრო განახორციელა სიმართლე; გაძლიერდა და აყვავდა მისი სული. კაცის აზრმა მიიღო სრული თავისუფლება; ის გაბატონდა. სწავლა-განათლებამ დაიჭირა პირველი ადგილი; მან გაამდიდრა ხალხი ნივთიერათ და შეამკო სულიერათ, მან კაი ხანია მოსპო დიდი უსამართლობა, — მონობა. მან დაბადა ამ ქვეყნათ თავისუფლება, სადაც მხეცურ ძალადობას აღარ აქვს ადგილი, და ჰსურს შესცვალოს ხალხის ეკონომიური მდგომარეობა, მოსპოს კლასსთა ბრძოლა და დააარსოს სრული ძმობა, ერთობა და სიყვარული, რითაც სამუდამოთ მოისპობა უსამართლობა, ცარცვა-გლეჯა, უშეცრება, სიღარიბე და ცრემლები.

— „სიკვდილი ერთ საუკუნეში ხდის მეცნიერს უკვდავთ შემდეგ საუკუნოებში და დადგება ის დრო, როდესაც ყველა დაინახავს მას, რასაც ჰხედავ ახლა მხოლოდ შენ“, — ამბობს ბრუნო.

და მართლაც, უსამართლოთ ტანჯულო, შენ დაგაფასა და გაგხადა უკვდავი შემდეგმა საუკუნოებმა და რამდენი დრო გადის, იბდენი უფრო გემატება ქება-დიდება. მართლაც დადგა ის დრო, როცა ყველამ დაინახა ის, რასაც ხედავდი მაშინ მხოლოდ შენ, და მადლიერმა შთამომავლობამ დააფასა შენი ღვაწლი და თავდადება.

9 ივნისს, 1889 წელს მთელი ევროპის წარმომადგენელთა თანადანწრებით იმ ალაგას, სადაც ფერთლათ იქცა ბრუ-

ნოს გვაში, დაუდგეს მას ძვირფასი ძეგლი და რომის კური-
ის ახლო ღალადებდნენ ხმა მალლა მის ქება-დიდებას.

ძეგლს გარშემო ამშვენებს ძვირფასი აღრიანტები მისებრ
ტანჯულ სერვესი, რამუსის, გუსის, ვანისის, კამპანელის, სარ-
ტის, ვიკლევის და პალიაროისი. თვით ბრუნო კი ყველას
თავი, ყველაზე ბრძენი და დიადი დგას ამაყათ შუაში მთე-
ლის ტანით და მისი დიდრონი თვალები თითქო ფიქრო-
ბდენ კვლავ უთვალავ ქვეყნებზე და მათ ცოცხალ არსებებზე.

ღიას, რომის მოედანს დღეს ამშვენებს შენი მატური, ტა-
ნჯულო ფილოსოფოსო, მაგრამ რას ნიშნავს ეს ხელთქმნი-
ლი ტაგრუცი იმ დიდებულ ძეგლთან, რომელიც შეჭქმენ შე-
ნვე ჩვენს გულში და გონებაში!.. სანამ არ შესწყდება ამ ქვე-
ყნათ აღამიანის სიცოცხლე, მანამ კაცის გამომთქმელი ენა
დიდებათ მოიხსენებს მის გონებითს მხსნელს, მისთვის ტან-
ჯულს, დიდ გენიოსს, ჯორჯანო ბრუნოს.

ს. ქვარიანი.

7 აპრ. 1903 წ.

დიდი ნათელი ძველის ქვეყნისა

სოკრატე.

I

316 იყო სოკრატე?

სოკრატე იყო ბერძენი. დაიბადა ქ. ათინაში 469 წელს და გარდაიცვალა 399 წელს ქრისტეს შობამდე, 70 წლის მოხუცად. მამა მისი იყო ქვის მთლელი, დედა—მეანი (ბეზია), რისგამოც სოკრატე ხშირად იტყოდა ხოლმე: „დედაჩემი მეანი იყო, ჰშველოდა აღიმიანებს მშობიარობაში; მეც ამას ვაკეთებ, იმ განსხვავებით, რომ აზრების შობაში ვშველი ხალხსა“.

მამა ასწავლიდა შვილს თავის ხელობას, მაგრამ ამით არ კმაყოფილდებოდა და იმავე დროს სკოლაშიაც ატარებდა სასწავლებლად. ათინაში იმ დროს ყველა ნასწავლი იყო და ბევრნაირი სკოლაც არსებობდა იქ: იყო ისეთი სკოლები, რომ მარტო წერა-კითხვას ასწავლიდნენ, მაგრამ ისეთი სკოლებიც იყო, სადაც ყველა მეცნიერებას ასწავლიდნენ. სოკრატე პატარაობიდანვე დიდს გონებას იჩენდა და ამიტომ, როცა ამან წერა-კითხვის სკოლა გაათავა, მამამ იგი ახლა უმაღლეს სასწავლებელში მიაბარა.

სოკრატე გაათავა ეს სკოლაც და წინანდებულათ შველოდა მამას ქვების თლაში. სოკრატე ბეჯითად მუშაობდა, მაგრამ იმავე დროს ხშირად ძალიან დაფიქრდებოდა ხოლმე.

ფიქრობდა ის აი რაზედ: „სკოლაში მე ყველაფერი მასწავლეს, ყველა მეცნიერება გამაზებირებინეს, მაგრამ უმთავრესი კი არ მასწავლეს—არ მასწავლეს, როგორ უნდა ცხოვრობდეს ადამიანი? კიდევაც ამიტომ არის, რომ ბევრი არაფერი ხეირია ჩვენს სწავლაში. თუნდაც ყველა ვარსკვლავები შევისწავლოთ და ყველა მცენარე და ქვანი გავიზებროთ, ადამიანთა ცხოვრება ამით მაინც არ გაუკეთესდება. ყოველი ჩვენგანი ეძებს თავისთვის სიკეთეს, მაგრამ რომ კარგათ გავსინჯოთ, სიკეთე კი არა და აეს ვუმზადებთ თავსა. და არ ვიცით, რაშია ნამდვილი სიკეთე ადამიანისა. აი მე ბევრი ვისწავლე, მაგრამ აბა მკითხე—როგორ უნდა სცხოვრობდეს ადამიანი, და მე სიტყვასაც ვერ გეტყვი ამაზედ, რადგანაც არ ვიცი. ეს კი უმთავრესია, უწინარეს ყოვლისა ეს უნდა იცოდეს ყოველმა ადამიანმა. სწავლამ მარტო ის სარგებლობა მომიტანა, რომ თვალ-ნათლივ დამანახვა, რომ მე არაფერი ვიცი; წინათ, სანამ უსწავლელი ვიყავ, მე მეგონა, რომ რამე ვიცი, ახლა კი დარწმუნებით შევიტყე, რომ მე არაფერი არ ვიცი“.

ასე და ამ გვარად ფიქრობდა სოკრატი, მოსვენებას არ აძლევდა თავის თავს და მუდამ ამას ეკითხებოდა თავს: „ვის ან რას დავემყარო, რომ თავის დღეში არ შევცდე და კეთილის მაგივრათ ავი არ მოვიქმედო.—ფიქრობდა ამაზედ სოკრატი, ბევრნაირათ გასაჯა ეს კითხვა და ბოლოს მიაღწია კიდევც ნამდვალ პასუხამდის. მან შეიტყო, რომ ყოველ ადამიანს დაბადებითვე თან დაჰყვება სვინიდისი, დაემყარეთ ამას, დაუჯერეთ ყოველი რჩევა ამ ღვთიურს რჩევას; თუ სვინიდისი გეუბნება გააკეთეო, შენც გააკეთე, რადგანაც იცოდე, რომ კარგია, ხოლო თუ გეუბნება—ნუ გააკეთებო, შენც ნუ გააკეთებ, რადგანაც იცოდე, რომ ეგ საქმე უთუოდ ცუდიაო. სოკრატმა ბევრნაირად გამოსცადა თავისი სვინიდისის ასეთი წმიდათა-წმიდაობა, შეუცდომლობა და დარწმუნდა, რომ ეს მართალია, რომ სვინიდისი ერთად-ერთი და საუკე-

თესო გზის მაჩვენებელია ჩვენის ყოფა-ქცევისა და კეთილის ცხოვრებისა, დარწმუნდა, რომ სვინიდისი ნამდვილი ღვთაური ხმაა აღამიანში.

მივიდა რა ამ დასკვნამდის, სოკრატმა სთქვა: „რაკი შევიტყე, რაშია ქეშმარიტება და კეთილი, საჭიროა სხვებსაც ვასწავლო, რომ სხვებსაც კარგად ეცხოვრობოდესო“. სწორეთ ეს დრო იყო, რომ სოკრატს მამა მოუყვდა. სოკრატი დარჩა სახლის უფროსად. მას უკვე ცოლი და შვილები ჰყვანდა. ეს თავისი განზრახვა სოკრატმა პირველად ცოლს გაუზიარა. ცოლს არ ესიამოვნა და უთხრა: „დაანებე, სოკრატ, თავი მაგ შენს განძრახვას, მუშაობა (ქვის თლა) უკან დაგრჩება და ჩვენ გაჭირვებაში ჩავცვავით. დაანებე თავი შენს გადაწყვეტილებას, მასწავლებლები უშენოთაც ბევრი ჰყავს ჩვენს ხალხსაო“.

მაგრამ სოკრატმა არ დაუჯერა ცოლს. ის ხედავდა, რომ ხალხი მის თვალწინ იტანჯება, რადგანაც არ იცის, რაგან უნდა ცხოვრება. უთუოდ საჭიროა სწავლება, თორემ რა კაცობაა, გულში დავიმარხო ეს ღვთის ხმა ქეშმარიტებაზე და კეთილზეო.

უნდა გითხრათ, რომ უწინ, სოკრატამდე, ბერძნები ძლიერ კარგათ და ბედნიერათ სცხოვრობდნენ. მიწა კარგი და მომცევი ჰქონდათ, ჰყავდათ თხილი. ყველა მათგანი სიამოვნებით ამუშავებდა მიწას—ჰხნავდა, სთესდა, აშენებდა ბაღებსა, ფუტკარსა, ფრინველსა, საქონელსა. არ იყო მათში მდიდარი და ღარიბი, ბატონი და ყმა, ყველანი თანასწორათ სცხოვრობდნენ. მაგრამ შემდეგში კი ბერძნებმაც დაიწყეს ომები, დაუწყეს მეზობელ ხალხებს შეწუხება—ხოცვა, ცარცვა, ტყვევნა. გამდიდრდნენ ბერძნები უსამართლო სიმდიდრით და მათი ცხოვრებაც სულ მთლათ გაფუჭდა: ვინც თავხედი იყო, ჯარში იწევდა, ვინც მცოდნე—მთავრობაში, ვინც მოხერხებულნი—ვაჭრობაში. მუშაობას აღარავინ კადრულობდა; მიწის შემუშავება, ბაღოსნობა, მეფუტკრობა, საქონლის მოვლა-მოა-

შენება ბერძნებმა მაღალ თავის ტყვეებს, ყმებს დააკისრეს. თუ საღამოდის მიდიოდა ბერძნების უსამართლოება, სჩანს იქი-
დამ, რომ სოკრატის დროს ათინის ქვეყანაში ითვლებოდა ასე
ათასი ბერძენი და ოთხასი ათასი მონა! აი ამათ აკეთებინებდნენ
ბერძნები ყველა სამუშაოს და თითონ კი მარტო იმას ცდი-
ლობდნენ, რომ ვაჭრობით და ომით თუ მოხელეობით რაც
შეიძლება ბევრი ფული ეშოვათ, მონები და მხევლები გაემ-
რავლათ და ეცხოვრათ თვისდა სასიამოვნოთ.

სცხოვრობდნენ ასე ბერძნები და სულ გაფუქდნენ; აღა-
რავინ ფიქრობდა სიმართლით ცხოვრებაზე, ძმისა და მეზობ-
ლის დახმარებაზე, მონების შეწყალებაზე, ყველა მარტო იმას
ფიქრობდა, რომ როგორმე სხვა დაემორჩილებინა, სხვისით
ნარი ეგლიჯა.

ნახა, სოკრატმა, რომ ხალხი სულ გადარეჟლა, რომ თი-
თონვე ჰღუპავს თავის თავს და აი, დაიწყა სოკრატმა დრო-
გამოშვებით მეიდანზე გამოღვლა და აქ ხვა-მალა ლაპარაკი,
რომ ასე ცხოვრება არ ვარგა, ადამიანი გონიერი ქმნილე-
ბაა და ცხოვრებაც გონიერი უნდაო.

II.

საუბარი იმაზედ, თუ როგორ უნდა ცხოვრება.

ერთხელ სოკრატს შეხვდა მეიდანზედ არისტონი, კაცი
მდიდარი, ქვიანი და კეთილი.

— გამარჯობა, არისტონ, — უთხრა სოკრატმა. — სადა
ხარ, არა ჩანხარ, ალბათ სამუშაო ბევრი გაქვს და ხეტიალი-
სთვის არა გცალიან?

— არა, — უპასუხა არისტონმა. — მე არაფერი სამუშაო
არა მაქვს, ან რათ უნდა ვიმუშაო, მე უიმისოთაც დიდი შე-
ძლება მაქვს, რათ შევიწუხო თავი, მე იგრეც სიამოვნებით
და მხიარულათ ვატარებ დროს, სხვა რაღა მინდა?

— ეგ მართალია, არისტონ, რომ მუშაობა შენთვის საჭირო არ არის, — უთხრა სოკრატმა, — მაგრამ ის კი კარგია, რომ მთელი შენი სიცოცხლე მაგრე უსაქმობაში გაატარო?

— რატომ არ არის კარგი, იმაზედ უკეთესი რა არის, რომ მუდამ სიამოვნებაში იყო, — უპასუხა არისტონმა.

— არა მგონია, — უთხრა სოკრატმა. — აქაო და სიამოვნებაში ვატარებ დროსაო, განა უკეთესი ცხოვრებაც ეგ არის? ჰერყულესზე მაინც არ გაგიგია?

— როგორ არ გამიგია, ის გმირი იყო, ბევრი დიდებული საქმე გააკეთა და დიდი სახელიც გაითქვა, — უპასუხა არისტონმა.

— ის კი არ გამიგიათ, როგორ აირჩია ჰერყულესმა ცხოვრების გზა, — ჰკითხა სოკრატმა.

— არა, ეგ არ გამიგია, უპასუხა არისტონმა.

— მაშ ყური დამიგდე, გიანზობ. — უთხრა სოკრატმა. — გვიამბო?

— გვიამბე, გვიამბე, — დაიძახეს აქეთ-იქიდან.

— მიამბე, — უთხრა არისტონმაც. სოკრატმა დაიწყო.

აი საქმე როგორ იყო. როცა ჰერყულესი წამოიზარდა, დაფიქრდა იმაზედ, რა გზას დაადგეს, რა ცხოვრება აირჩიოს. წავიდა სასეირნოთ და სულ კი ამაზედ ფიქრობდა: რა გავაკეთო, როგორ ვიცხოვრო? ამ ფიქრში ჰერყულესი გავიდა მინდვრად. ჰხედავს მოდიან ორი ქალი: ერთი არც დიდი იყო, არც პატარა, არც მსუქანი, არც გამხდარი, არც მორთული, არც ქუჩკიანი, ცოდის ერთნაირად, ნეცა, აუჩქარებლათ, თავს არავის აწონებდა; მეორე კი იყო — მაღალი, მსუქანი, მორთული, ფერ-წასმული და მედიდურათ, თავ-მომწონეთ მოდიოდა. ეს ქალი მიესალმა ჰერყულესს და უთხრა: მე კარგათ ვიცი, რაზედაც ფიქრობ, ჰერყულეს: შენ იმაზედ ფიქრობ, თუ რა ცხოვრება აირჩიო და რა გზას დაადგე! მე მოველ, რომ გასწავლო საუკეთესო გზა; თუ მე მომყვები — ადვილად და მხიარულად იცხოვრებ, არ გეცოდინება შრომა,

ზრუნვა და მწუხარება; პირიქით, სიამოვნება, ტკბილ-ტკბილ საკმელები და გემრიელი სასმელები, რბილი ქვეშაგები და განცხრომა, აი, რა იქნება შენი ყოველ-დღიური ხვედრი. შენი საქმე მარტო ის იქნება, რომ უბრძანო და ყველაფერი მოგერთმევა. მოეწონა ჰერყულეს და ქალს სახელი ჰკითხა.

— ჩემი სახელი არის აწმყო და ბედნიერება—მიუგო მსუქანი.

პირველი ქალი ჩუმაღ იდგა და ყურს უგდებდა. ახლამან დაიწყო:

„ჯერ ჩემს სახელს გეტყვი; მე სიმართლე მქვიან.—არ მოგატყუებ და პირდაპირ გეტყვი რაშია არის საქმე, რაშია ბედნიერება ადამიანისა! შენ თითონაც იცი, რომ მიწამ რამე მოგიყვანოს, ბევრი უნდა იმუშაო; თუ გინდა, რომ საქონელი გვყვანდეს, უნდა მოუარო; რომ სახლი კარგი გქონდეს—ქვები დათალო ანუ აგური მოსჭრა; რომ ადამიანებმა პატივი გცენ—იშრომო მათთვის; რომ ღმერთს უყვარდე—მისი ნება შეასრულო; მისი ნება კი ის არის, რომ ადამიანებს მათის შრომისათვის შრომითვე გადაუხადო! ამ გზით გატარებ, ჰერყულეს, მე შენ, მარტო ეს გზაა ღირსი ღირსეული ადამიანისა.

— არა, ჰერყულეს,—ჩაერია ლაპარაკში მსუქანი;—ეგ მარტო შრომას, შრომას და შრომას გპირდება შენ, სიამოვნება კი იქნება თუ არა, ამაზედ არაფერს ამბობს. არა, ჩემთან გირჩევნია წამოსვლა, ჩემთან არც შრომა გექნება, არც მწუხარება, პირიქით, სიამოვნება-სიტკბოებით აგავსებ მე შენ: ტკბილათ სჯამ, გემრიელათ დაჰლევე, რბილათ დაიძინებ, წამო ჩემთან...

— მოიცა,—შეაყენა ის მეორე ქალმა.—შენ ეუბნები: ტკბილათ სჯამ და დაღევო და გგონია, რომ ეს სიკეთეა; მაგრამ შენ ხომ არც ჯამა-სმაიცი: სჯამ უდროვოდ—როცა არა გშიან და სვამ—როცა არ გწყურიან, რისგამოც თვით იშვითი საკმელები და უძვირფასესი სასმელები იოტის ოდენასი-

ტკბობა-სიამოვნებასაც ვერ გაძლევენ; შენ ჰპირდები მაგას ტკბილს ძილსა, მაგრამ შენ არც ძილი იცი, რადგანაც იძინებ მხოლოდ მოწყენილობისაგან... ტკბილათ მოსვენება მარტო იმას შეუძლიან, ვინც იმუშავა, შენ კი რისაგან უნდა მოისვენო? კარგათ გიცნობ მე შენ, რამდენი დაღუპე შენის მაცდურობით და უსაქმური ცხოვრებით; აბა გაიხედე, რამდენი გიჩივის, რომ უნაყოფოთ გაფლანგეს თავისი ქონება და ახალგაზდობა. ამიტომაც გდევნიან შენ ყველა პატიოსნები და გეძახიან ცხოვრების გამხრწნელათ. მე კი არავისთვის მომიტყუებია, ვინც პატარაობიდანვე მომდევს მე, ყველა განმტკიცდა სულით და ხორციით, ყველამ იპოვნა მეტი სიხარული, ყველა პატივსაც სცემს მათ, ყველა სიამოვნებით იგონებს შრომით და წვადლებით სავსე განვლილ დღეებს და წყნარად მოელოან სიკვდილსა. შენზედ ჩვიან, ჩემზედ კი ძვირი არავის უთქვამს და ყველა მართალს მეძახის. აი, რა ცხოვრებისთვის მოგიწოდებ, ჰერყულეს, მე შენ!..

ჰერყულესმა ბევრი აღარ იფიქრა, აიღო და გაჰყვა მართალსა: იშრომა ხალხისათვის, ასიამოვნა ხალხსა და ღმერთს და ამით თითონაც კეთილი მოიპოვა და გმირი და სახელოვანიც გახდა ხალხის ხსოვნაში.

მიუბრუნდა სოკრატი არისტონს და უთხრა: „ახლა თითონ გასაჯე, არისტონ, ამ რაში რომელს მიჰყვე: შრომას თუ ცუდაობას, საქმეს თუ უსაქმურობას, გახრწნას თუ სიწმინდეს. ესწრაფე ისე არ მოკვდე, რომ არც-არა ღმერთს ასიამოვნო და არც-არა თავის თავს და ხალხს არგო!..“

III.

საუბარი კლაუკონთან.

ერთხელ სოკრატი შეხვდა მეიდანზედ მდიდარს გლავ-

კონს, რომელსაც ზრად ჰქონდა გამხდარიყო ათინის მმართველად.

— გამარჯობა, გლავკონ, — უთხრა სოკრატმა. — მე გავიგე, რომ შენ ზრად გაქვს გახდეს ათინის მმართველად.

— იმედი მაქვს ასე იქნება, — უპასუხა გლავკონმა.

— კარგი საქმეა: როცა უფროსი იქნები, დიდი უფლებაც გექნება და შეგიძლიან ჰევერი სიკეთე მოუტანო ხალხს. მაგრამ ერთი ეს გვითხარ, გლავკონ: კარგი მმართველი ის არის, ვინც დიდს სიკეთეს უქადის თავის ხალხს; გვითხარი, რა სიკეთე გწადიან მოუტანო ხალხს, საიღამ დაიწყობ?

გლავკონი აირია, ვერაფერი უპასუხა და ჩაფიქრდა.

— რატომ გაგიძნელდა, გლავკონ! რა ძნელია იმის თქმა, თუ რითი დაიწყობ ხალხის სამსახურს. ხალხი იგეთივე ადამიანებია, როგორც ყველა ჩვენგანი. შენის მეგობრისათვის როგორ სიკეთე მოინდომო, მგონი ყველაზე წინ იმას ეცდები, რომ იმას სიმდიდრე შეჰმატო, არა?

— მართალია, — უპასუხა გლავკონმა.

— ასევეა ხალხის სიკეთე, — უთხრა სოკრატმა. — ხალხისათვის სიკეთის მოტანაც იმაში მდგომარეობს, რომ ყველა გამდიდრო, მართალია თუ არა?

— მართალია, სოკრატ, — უპასუხა გლავკონმა.

— ახლა ის მითხარ, გლავკონ, რა უნდა გავაკეთოთ, რომ ყველა გამდიდრდეს? მე მგონია, ამისთვის ყველაზე წინ ის არის საჭირო, რომ ხალხს მეტი შემოსავალი ჰქონდეს და ნაკლები გასავალი. აგრეა თუ არა?

— მგონია აგრეა, — უპასუხა გლავკონმა.

— ახლა ის მითხარ, გლავკონ, საიღამ აქვს ხალხს შემოსავალი და რამდენი, შენ უთუოთ უკვე იცი ეს?

— არა, მაგაზე მე ჯერ სულაც არ მიფიქრია.

— მაგაზე თუ არ გიფიქრია, ალბათ იმაზე მაინც იფიქ-

რებდი, თუ რა გასავალი აქვს ჩვენს ხალხს მეტი და რომელი შეიძლება გამოიტოვოს, რომ შემოსავალი მეტი დარჩეს?

— არც მაგაზე მიფიქრია, — უპასუხა გლავკონმა.

— იმაზე ხომ უეჭველათ იფიქრებდი, რით გაამდიდრო შენ ხალხი, გვითხარ, ოით აპირობ ხალხის გამდიდრებას?

— ხალხის გამდიდრებას ყველაზე მალე და ადვილათ მე ომით ვფიქრობ. დავიპყრობ სხვა ხალხებს, ავიკლებ იმათ სიმდიდრეს და გავუნაწილებ ჩემს ხალხს, — სთქვა გლავკონმა.

— ეგ მართალია, გლავკონ, ეგ ყველაზე ადვილი საშუალებაა, რომ ხალხი გაამდიდრო, მაგრამ ისიც ექვს გარეშეა, რომ დაპყრობის მაგიერ შეიძლება მართო ტყუილ-უბრალოთ ხარჯი გასწიო ომზე, ხალხი ამოწყვიტო, ათასობით გააუბედურო ოჯახები და სიმდიდრის მაგიერათაც, უარეს სიღარიბეში ჩააგლო ქვეყანა.

— ეგ მართალია, სოკრატ, — მაგრამ ომს მართო მაშინ დავიწყობ, როცა დარწმუნებული ვიქნები, რომ გავიმარჯვებ.

— მაშასადამე, რომ ომი დავიწყო, საჭიროა ზედ-მიწევნით იცოდე ძალა შენის ხალხისა და მტრისაც, — უთხრა სოკრატმა.

— მართალია, — სთქვა გლავკონმა.

— მაშ გვითხარ, გლავკონ, რა სამხედრო ძალა გვაქვს მზათა და რა სამხედრო ძალა აქვს მტერსა, რომელთანაც აპირობ ომის დაწყებას?

— დანამდვილებით ვერ გეტყვი, სოკრატ, ზეპარათ ვერც დაიხსომებს კაცი ყველაფერს.

— მაშ უთუოთ დაწერილი გექნება, მოიტა გეთაყვა და წავგვიკითხე, — უთხრა სოკრატმა.

— არა, მე დაწერილი არა მაქვს და არც დათვლა შეიძლება მტრის ძალისა, — სთქვა გლავკონმა.

— მაშ საექვო გზა აგირჩევია ხალხის გამდიდრებისათვის, — უთხრა სოკრატმა. დავანებოთ ამას თავი, გვითხარ

შენი კირიმე, რამდენი პურია წელს საკირო ჩვენი ხალხის გამოსაკვებად, როგორიმოსავალია წელს ჩვენში და ეყოფა იგი ხალხს ახალ მოსავლამდის, თუ არა? შენ უთუოთ უკვე მოიფიქრე ამაზედ?

— არა, მაგაზედ მე ჯერ არაფერი მიფიქრია, — სთქვა გლავკონმა. ყველაფერი რომ მაგრე დაწვრილებით გამოვიძიოთ, სად წავალთ, ეგ ადვილი საქმე არ არის...

— ერთი ესეც გვითხარი: მე მითხრეს, რომ შენ ჰშველოდი ბიძაშენს მის მეურნეობაში და ახლა თავი დაგინებუბია მიატოვაო, რათა!

— ძნელი იყო, — უპასუხა გლავკონმა, — მამულიც დიდია და ბიძაჩემიც არ მიჯერებდა.

— ჰხედავ, გლავკონ! შენ ერთს ოჯახსაც ვერ მოუარე და მთელი ხალხის გამგებლობა კი გინდა! ხელს რა საქმესაც გინდა მოჰკიდებ, მაგრამ კარგათ წაყვანა კი მარტო იმას შეუძლიან, ვინც იცის საქმე. უფრთხილდი, რომ დიდებისა და სახელის მაგივრათ უბედურება არ დაიტეხო თავზედ. წადი, ჯერ კარგათ შეიტყე ყველაფერი, რაზედაც მე გკითხე და მერე მოინდომე ხალხის მმართველად გახდომა...

IV.

საუბარნი არისტარხთან.

სოკრატის მეზობლად ცხოვრობდა ვინმე არისტარხი. მოვიდა ის ერთხელ სოკრატთან და შესჩივლა: „არ ვიცი რა ვქნა. წინათ შეძლებული ვაქარი ვიყავ, კარგი ვაჭრობა მქონდა, მაგრამ საქმე როგორღაც ცუდათ წამივიდა და გავლარიზდი. ამას ზედ დაერთო ომი, ნათესავები დამიხოცეს და იმათი შეილებიც ჩემი შესანახები გახდნენ. ჩემს სახლში ახლა თოთხმეტი სულია სულ და არ ვიცი როგორ გამოვკვებო!?

— მებრალეები, მეგობარო, — უთხრა სოკრატმა, — მაგრამ მაინც როგორ ფიქრობ უშველო თავს?

— მინდოდა ფული მესესხა და ისევ ვაქრობისთვის მიმეყო ხელი, მაგრამ იციან, რომ ჩემი საქმეები ცუდათ არის და ფულს არავინ მაძლევს.

სოკრატმა თავი გაიქნია და უთხრა: „თოთხმეტი სული მართალია ცოტა არ არის, მაგრამ ეს როგორ არის, რომ შენს მეზობელს სახლში ოცი სული ჰყავს და ყველანი არა თუ მაძლრად არიან, ფულებსაც შოულობენ?“

— შენც კი დამადარე, — სთქვა არისტარხმა; ის მეზობელი მარტო თითონ არის და ცხრამეტი სული რომ ჰყავს, ეგენი მონები არიან; მონები კი უფრო მეტს მუშაობენ, ვიდრე მათს შენახვას უნდება. მე კი ის თოთხმეტი სული სულ თავისუფალი ბერძნები მყავს.

— მერე რით გაიჩრვიან თავისუფალი ბერძნები მონებისგან? — ჰკითხა სოკრატმა. ექვი არ არის იმით, რომ თავისუფალი ბერძნები უფრო კარგები და ყოჩადები არიან, ვიდრე მონები!..

— რასაკვირველია, — მიუგო არისტარხმა.

— სიტყვით გამოდის, რომ თავისუფალი ბერძნები სჯობიან მონებს, საქმით კი სულ სხვას ვხედავთ, — სთქვა სოკრატმა: მეზობლისას ყველაფერი კარგათ არისო, რადგანაც იქ მონები არიან, ჩემთან კი ცუდათ — რადგანაც თავისუფალი ბერძნები არიანო. ცხადია, რომ მონებს სკოდნიათ მუშაობა, თავისუფალ ბერძნებს კი არა!..

— ჩვენც მოვახერხებდით მუშაობას, რომ ძალა დავატანოთ, — სთქვა არისტარხმა, — მაგრამ ძალა ვერ დამიტანებია: ესენი აზნაურები არიანო, როგორ შეიძლება ამუშავოვო, ეწყინებათო, უსიამოვნება ჩამოვარდებაო...

— შე დალოცვილო, ახლა კი არა გაქვს უსიამოვნება? თანხმობა სუფევს თქვენში? — ჰკითხა სოკრატმა,

— რის თანხმობა, რის ერთობა, მარტო ჩხუბი და უსიამოვნება გესმის ყოველ დღე, — უთხრა არისტარხმა.

— მაშ, აი რას გეტყვი, — უთხრა სოკრატმა: უმუშაობი-

თაც უთანხმოება და უსიამოვნობაა. შენს ოჯახში და არც საკმელი გაქვთ. კარგათ ხედავ, რომ მარტო აზნაურობა შენს ოჯახს ვერც პურს აქმევს და ვერც თანხმობას აძლევს. ახლა მოდი ასე გააკეთე: მიეცი ყველას საქმე და ნახე, უკეთ იქნებიან თუ ცუდათ?

— მე შევასრულებდი შენს რჩევას, მაგრამ რა ვქნა: რომ არ მომიწონონ და დამძრახონ კიდევ, — სთქვა არისტარხმა.

— ახლა კი არ გძრახავენ? — ჰკითხა სოკრატმა.

— როგორ არა.

— მაშ წადი, მიეცი ყველას საქმე და მერწმუნე, რომ შენი ოჯახის საქმე უკეთ წავა.

დაუჯერა არისტარხარმა სოკრატს, წავიდა ერთს ვაჭართან და სთხოვა ენისიავებინა მისთვის მატყლი. ვაჭარმა მისცა მატყლი, წაიღო სახლში, შინაურებმა მატყლი დაართეს, მოქსოვეს შალეები და არა თუ მარტო თითონ შეიკერეს ტანისამოსი, გაყიდეს კიდევ. ამის შემდეგ არისტარხის ოჯახი დიდდამ პატარამდის ყველა ამ საქმეს მისდევდა, ყველანი მაძლრად იყვნენ და ფულიც ჰქონდათ, მაგრამ ყველაზე სასიამოვნო ის იყო, რომ ჩხუბი ამათში გაგონებითაც აღარავის გაუგონია და აღარც ძრახვა ვისგანმე.

ჭაბუკი და სოკრატე.

მოდის ერთხელ სოკრატი და დაინახა, რომ ახალგაზრდა სოფლელი ბერძენი გაშოტილა ზედ მეიდანზედ ხის ქვეშ და ძალზედ თავს იგრილებს, შორი-ახლო კი ზის მონა.

— რა ამბავია მაგრე დაღლილხარ? — ჰკითხა ჭაბუკს სოკრატმა.

— როგორ არ დავიღალო, უკანასკნელი ათი ვერსი მაინც გამოვიარე ფეხით, — უპასუხა ჭაბუკმა.

— რისგან დაიღალეთ, დიდი ბარგი ხომ არ გეკიდათ? — ჰკითხა კვლავ სოკრატმა.

ჭაბუკს ეწყინა და უპასუხა: ბარგს რათ ავიკიდებდი, აი მონა მყავს და ბარგიც მაგას მოჰქონდა.

— ეგ არ დაიღალა? — ჰკითხა სოკრატმა.

— ეგ ღონიერია, მთელს გზას გაქენებულ ცხენსავით მოდიოდა და თუმცა ბარგი ეკიდა, თან სიმღერებსაც ამბობდა, — უპასუხა ჭაბუკმა.

— მებრალეები, ჭაბუკო, რომ მონას შენი და სხვა ყველას სამსახური შეუძლიან, შენ კი არც სხვისი და არც თავის თავის სამსახური შეგძლებიაო, — უთხრა სოკრატმა და მოშორდა ჭაბუკს.

აღა და სოკრატე.

დაინახა სოკრატმა, რომ ვიღაც აღა მწარეთ სცემს მონას მათრახით. სოკრატე მივიდა აღასთან და უთხრა: „რა ამბავია, მაგისთანა რა დაგიშავა, რომ მაგრე გამეტებით სცემ?“

— როგორ არ ვცემო ამ ღორ-მუცელას და უსაქმურას, მარტო იმაზედ ფიქრობს, რომ ბლომათ ვჭამო და ტკბილათ დავიძინოვო, ასი მათრახიც ცოტაა მაგისთვის!

სოკრატმა გაიყვანა აღა განზედ და უთხრა: „ერთი ეს მითხარ, თუ ღმერთი გწამს, შენ კი მუდამ იმაზედ არ ოცნებობ, რომ კარგათ ჭამო და ტკბილათ დაიძინო? მაშე შენ თითონ რაღამდენი მათრახი უნდა გადაგიჭირონ. ეგ მონა ხომ შენგან იღებს მაგალითს... მიჰხვდა აღა სოკრატის სიტყვების მწარე სიმართლესა და გაჰშორდა სოკრატს.“

V.

საუბარი იმაზედ, თუ როგორ უნდა ოჯახში ცხოვრება?

სწავლაში სოკრატე ფულს არავის ართმევდა, ის კვლავ-

ვაც ქვების თლით ცხოვრობდა და ამ შრომით ნაშოვნი ფულებით კმაყოფილდებოდა. მაგრამ ცოლი ვერ ითმენდა სიღარიბეს და ხშირად აყვედრიდა სოკრატს—რომ ცოტას ზრუნავ ოჯახისათვისაო, შენს საკუთარს საქმეს გულს არ უდებ და სხვების სწავლაზედ ჰკარგავ დროსაო. ხშირად საქმე იქამდის მიდიოდა, რომ ცოლი საშინლათ გაჯავრდებოდა ხოლმე და ქმარსა და შვილებსაც აღარ ინდობდა, ჰლანძღავდა და ათრევდა ცუდი სიტყვებით.

სოკრატი ყვილაფერს ამას ადვილათ იტანდა და ამასვე ასწავლიდა შვილებს, მაგრამ შვილები მაინც ემდუროდნენ დედას. ამიტომ სოკრატი ასე უხსნიდა შვილებს დედის სიყვარულს და პატივისცემას:

— კარგები არიან ისინი, რომლებმაც არ იციან სიკეთის დახსომება?—ეტყოდა ხოლმე სოკრატი შვილებს.

— არა, ვინც სიკეთის დახსომება არ იცის, საძაგლები არიან,—მიუგებდნენ შვილები.

— ახლა ეს მითხარით, აი ორი მეგობარი: ერთი მათგანი ავადმყოფი და უმწეოა, ხოლო მეორე ამ ავადმყოფს უვლის, აჭმევს, ასმევს, ურეცხავს, უკერავს, აძინებს, ართობს, უამენს ყოველს სიგლახეს... რას იტყვით ამ მეორეზედ, როგორი კაცია მეორე?

— ძალიან კარგი და კეთილი, საქმენი მისი დაუფასებელია,—ეტყოდნენ შვილები.

— მაშ რაღას უჩივით დედა-თქვენს,—ეტყოდა სოკრატი შვილებს:—ის ცხრა თვეს გატარებდათ მუცლით, შემდეგ გშობათ, დღე და ღამ თქვენთვის ზრუნავდა: გივლიდათ, გატარონობდათ, გზრდიდათ, კეთილს გასწავლიდათ, თქვენის კარგის ქცევით და საქმით ხარობდა, ცუდებით—იტანჯებოდა, ჯავრობდა... განა იმის ღირსია დედა-თქვენი, რომ ახლა, როცა დაიზარდენით, არ გინდათ მას ისეთივე პატივით, სიყვარულით, მოთმინებით და ზრუნვით მოეპყრათ, როგორც ის თქვენს პატარაობაში თქვენ გეპყრობოდათ!

არა, შეილება, ყოველი დედა ღირსია იმისა, რომ ყოველმა მისმა შეილმა ერბოაკვერცხიც კი მოსწვას მის გულისათვის თავის ხელის გულზედა!..

VI.

საუბარი იმსჯედ, თუ რატომ საჭირო არ იყო სოკრატისთვის კემრიელი საჭმელები და ძვირფასი ტანსაცმელი?

მოვიდა ერთხელ ვინმე მასწავლებელი სოკრატთან, ნახა მისი ცხოვრება და უთხრა:

— აი ვნახე მე შენი ცხოვრება; სჭამს სულ უბრალო.

— არა, არ გამიგია, მაგრამ მაინც უსიამოვნოა შენი საჭმელს, იცვამ სულ უბრალო ტანისამოსს, ერთნაირათ ზამთარში და ზაფხულში,—მაშ რაღათ გინდა შენი სიბრძნე, თუ კი არაფერი შელავათი და უკეთესობა არ დაეტყობა თვით შენს ცხოვრებას?

— გაგიგია, რომ მე როდისმე შემეჩვილოს ვიცთვისმე ჩემს ცხოვრებაზედ,—ჰკითხა სოკრატმა.

— არა, არ გამიგია, მაგრამ მაინც უსიამოვნოა შენი ცხოვრება: სასმელსა-საჭმელი ხეირიანი შენ არა გაქვს და არცა რა სიამოვნება იცი შენ,—უთხრა მასწავლებელმა.

— არა, უპასუხა სოკრატმა: სხვა ძვირათ შესჭამს და დაძლევს ისეთის სიამოვნებით, როგორც მე; შენც კარგათ იცი, რომ სულ უბრალო საჭმელი გემრიელია უძვირფასეს საჭმელზედ, თუ სჭამ მაშინ, როცა თავს მოიშიებ; მეც ასე ვიქცევი: არა ვჭამ—სანამ კარგათ არ მომშივა და არა ვსვამ—სანამ საგრძნობლათ არ მომწყურდება; მითხარი, რათ მინდა ამის მერე შენი ძვირფასი საჭმელები და სასმელები? რაც შეეხება ტანსაცმელს, შენ რომ ზამთარში სხვას იცვამ და ზაფხულში სხვას, ჩემთვის სრულიად მეტია ეგ, რადგანაც მე ისე მაქვს დაჩვეული ჩემი სხეული, რომ ერთ და იმავე ტანისა-

მოსში მე ზამთარში არა მცივა და ზაფხულში კიდეც არა მცხელა.

— ესტკვათ შენ მაგრე დაგიჩვევია შენი თავი და მაგრეც ცხოვრობ, სხვებს რალათ ასწავლი, რომ იმათაც ისე იცხოვრონ, როგორც შენ, — ჰკითხა მასწავლებელმა.

— აი ყური დამიგდე, — უპასუხა სოკრატემა: ესტკვათ მოვიდა ჩემთან და შენთან ვინმე და გვითხრა: „მიშველი, შემეწაე!“ — ვის უფრო შეეძლება შემწეობის მიცემა — შენ თუ მე? შენ უთუოთ იფიქრებ: სიამოვნებით ვუშვილიდი, მაგრამ რომ თვითონ დამკირდება! მე კი სულ სხვა მდგომარეობაში ვარ: მე მუდამ მზათა ვარ სხვას ვუშველო, რადგანაც თითონ ჩემთვის ძლიერ ცოტაა საკირო; ესტკვათ დადგა გასაქირი დრო, საკიროა თავის დადება ხალხისთვის, საზოგადოებისთვის: შენ უთუოთ იფიქრებ, ნეტავი კი ამცდეს მე ეს მსხვერპლი, რადგანაც ვგ შენთვის, რა თქმა უნდა, საზარალო იქნებოდა, ჩემთვის კი სულ სხვა იქნებოდა, მე ვერაფერი და მიკერდა, ოღონდ რითიმე გამოვსდგომოდი ხალხს და საზოგადოებას.

— მართალია ხარ, სოკრატე, მაგრამ მაინც სიკვდილს ვარჩევ და შენებურათ კი ვერ ვიცხოვრებ მიკვირს, რომ ამდენი მსურველია ყური უგდოს შენს ლაპარაკსა, — სტკვა მასწავლებელმა.

— ყურს ბევრი მიგდებს, მაგრამ შესრულებით კი მკირენი ასრულებენ ჩემს ნათქვამს: ზოგნი მიგდებენ ყურს, მოსწონთ კიდეც ჩემი აზრები, მაგრამ დამშორდებიან თუ არა, კვლავ ძველებურათ ცხოვრობენ; მაგრამ არიან ისეთებიც, რომ ჩემის ნათქვამის მსგავსათ ცხოვრობენ და უფრო ბედნიერათა სთვლიან თავსა, ვიდრე წინათ.

VII.

საუბარნი ძმების ცხოვრებზედ.

შეიტყო სოკრატემა, რომ ვინმე მდიდარი ვაჭარი გაეყარა ღვიძლ ძმასა. სოკრატე შეჰხვდა ვაჭარსა და უთხრა:

— მიკვირს შენგან: ჭკვიანი კაცი ხარ, გიყვარს მუღაჭ შეძენა, იჭერ ნოქრებს, იწვევ სხვებსაც საქმეში და საკუთარ ძმას კი გაეყარე! განა ცუდია ძმასთან თანხმობით ცხოვრება?

— ვინ ამბობს, რომ ცუდია, მაგრამ როგორ ძმასთან: ძმაც არის და ძმაც! აი ჩემი ძმა სხვებთან კარგია, ჩემთვის კი ყოვლად გამოუსადეგარი, უსიამოვნო!

— იქნება შენ თითონ ცუდათ ექცევი ძმას, — ჰკითხა სოკრატმა ვაქარს.

— სრულიადაც არა: მე მუღამ კარგათ ვექცევი ყველას, ვინც მე მექცევა კარგათ, კეთილი ვარ მისთვის, ვინც კეთილია ჩემთვის; არ შემიძლიან კეთილათ მოვექცე იმას, ვინც ცდილობს მუღამ უსიამოვნება მომაყენოს.

— ერთი ეს მითხარ, — უთხრა კვლავ სოკრატმა, — როგორ მოექცეოდი იმ კაცს, რომელთანაც დაახლოვებას, დამეგობრებას მოინდომებდი?

— როგორ მოვიქცეოდი? — უთხრა, უთხრა. — მე ისე მოვიქცეოდი ამ შემთხვევაში, როგორც ყველანი იქცევიან: ვასიამოვნებდი ყველაფრით, დავბატიჟებდი, მივართმევდი რაც კი უკეთესი რამ მექნებოდა, ვუშველიდი ყველა საქმეში, დავეხმარებოდი ფულით, როცა კი ეს საჭირო იქნებოდა მისთვის და სხვ.

— გააკეთე ეგვე შენი ძმისათვის და ნახავ, რომ ძმაც გამოგეცვლება, მისთვის ერთი ღლეც უშენოთ ცხოვრება ტანჯვა იქნება...

— არა, თავს ვერ დავიმდაბლებ, სხვა არა იყოს — არა, სირცხვილია, ხალხი რას იტყვის, ძმას დავმორჩილაო, — სთქვა ვაქარმა.

— კარგი ქცევა, კეთილი საქმე თავის ღლეში სირცხვილი არ არის, და თუნდაც რომ შენმა ძმამ ამის შემდეგაც არ ინდომოს შენთან ძმურათ ცხოვრება, ყველას ხომ ეცოდინება მაინც, რომ შენ შენსას ეცადე, ძმას ძმურათ ექცეოდი და

მარტო შენი ძმაა აქ დამნაშავე. შენ მხოლოდ გააკეთე ისე, როგორც გითხარ, დაიწყე ახლად ძმური ცხოვრება და ღმერთი გაკურთხებთ. ორი ძმა იგივეა, რაც ორი თვალ- ადამიანისათვის, ორი ხელი და ორი ფეხი. აბა რა იქნებოდა, რომ ერთი ხელი უშლიდეს მეორეს? ხელების დანიშნულება ის არის, რომ ერთმანეთს უშველონ; ასევე ძმებისა: ხელს ხელისა და ფეხს ფეხის შველა შეუძლიანთ სულ ერთის არშინის მანძილზედ, ძმას ძმის შველა და დახმარება კი თუნდა ქვეყნის მეორე პირიდამაც შეუძლიან. ღმერთმა გვიბრძანა ძმურათ ცხოვრება ყველასთან და ამიტომ ვინც ღვიძლ ძმასთან ვერ ცხოვრობ ძმურათ, იგი არღვევს ღვთიურს მცნებასა.

VIII.

საუბარი იმაზედ, თუ ადამიანებმა როგორ უნდა იცხოვრონ ერთათ.

სოკრატის საუბრის ყურის საკდებლად მოდიოდნენ მრავალნი შორეულ ქვეყნებიდამაც კი. ერთხელ დიდძალმა ხალხმა მოიყარა თავი სოკრატთან. როგორც ზემოთ ნაამბობი-დამაც დაინახავდით, სოკრატს არ უყვარდა მარტო თითონ ლაპარაკი, ის უფრო სხვებს ალაპარაკებდა. ის ხშირად იტყოდა ხოლმე: „დედა ჩემი ბებია იყო, შველოდა მშობიარეთ შვილების გაჩენაში; ასევე მე: თითონ არაფერს ვასწავლი ხალხს, მე მარტო ვშველი სხვას, თუ როგორ უნდა თითონ ისწავლონ. ასე მოიქცა ამ შემთხვევაშიაც. აი გამოვიდა სოკრატი, დაჯდა სკამზედ, ხალხი კი მის წინ დალაგდა, ვისაც როგორ ეხერხებოდა—ზოგი ქვაზედ ჩამოჯდა, ზოგი მიწაზედ დაჯდა და სხვა. დაიდო სოკრატმა ხელები მუხლებზედ, დალუნა თავი და დაფიქრდა. ყველა ელოდა, რასა გვკითხავსო? ასწია სოკრატმა თავი და სთქვა:

— ერთი ეს მითხარით: რათ არის, რომ ადამიანები ერ-

თათ ცხოვრობენ და არა ცალ-ცალკე? ეხლა აი ადამიანებში ყველგან უთანხმოება და მტრობაა და ცალკე რომ ეცხოვრათ, იქნებოდა ყველა თავისთვის და არც არავისთან ექნებოდათ ჩხუბი; მგონი ასე ემჯობინებოდა!..

ყველა ალაპარაკდა. ერთმა სთქვა: ადამიანები იმიტომ ცხოვრობენ ერთათ, რომ ასე უფრო სარტაოა, მარტო-კაცი-სთვის მუშაობაც სამძიმო იქნებოდა, ერთად უფრო მეტს გააკეთებენო. მეორემ სთქვა: მარტო ცხოვრება საშიშოც იქნებოდა, ძნელი იქნებოდა თავის დაცვა. მესამემ სთქვა: მოსაწყენი იქნებოდა მარტო ცხოვრება, ერთად უფრო საამუროია. ნათქვამია: მარტო კაცი პურის ჭამაშიაც ბრალიაო. მეოთხემ სთქვა: თვით ღვთისაგან დაწესებულია, რომ ადამიანები ერთათ ცხოვრობდნენ და არა ცალ-ცალკეო...

— მართალია, — სთქვა სოკრატმა. — მაგრამ რა სჯობია: მშვიდობიანათ ცხოვრება თუ მტრულათ?

— რასაკვირველია, მშვიდობიანათ, — უპასუხა ყველამ.

— აი თქვენც ასე ფიქრობთ და ღმერთმაც ასე გვიბრძანა, მაგრამ რომ ასე არ არის ჩვენში! რისგან არის ეს?

ყველანი გაჩუმდნენ, არ იცოდნენ, რა ეთქვათ. სოკრატმა განაგრძო:

— მე თითონაც არ ვიცი, მაგრამ ვეცადოთ, აგები ერთად რასმე გავხდეთ... შითხარით: რა უფრო სარტაა კაცისათვის — მონა ან მუშა, თუ ამხანაგი-მეგობარი?

— რა თქმა უნდა ამხანაგი-მეგობარი სჯობია, — უპასუხეს ერთხმად.

— მონა და მუშა ფიქრობენ საკუთარ სარგებლობაზე, ამხანაგი. მეგობარი კი ისევე ზრუნავს შენთვის, როგორც თავის თავისთვის, — სთქვა ერთმა.

— მონა და მუშა რჩებიან შენთან, სანამ ფული გაქვს, ან ვადამდის, მაგრამ რა წამს შეგატყობენ, რომ ფული აღარა გაქვს რომ აძლიო, ისინი მაშინვე თავს გაგანებებენ და იმასთან წავლენ, ვინც ფულს მისცემს, — სთქვა მეორემ.

— ამხანაგი-მეგობარი კი იმით არის ძვირფასი, რომ გაქირვებაში თავს არ დაგანებებს, უკანასკნელს გაგიყოფს, — სთქვა მესამემ.

— კარგ ამხანაგაან თითონაც კარგი გახდები, — სთქვა მეოთხემ.

— აი ყველანი თანახმა ხართ, — სთქვა სოკრატმა, — რომ ამხანაგი-მეგობარი უფრო ძვირფასია, ვიდრე მონა თუ მუშა. რომ მდიდარია, ღონიერია, მხიარულია, გახარებულია და დამშვიდებულია არა ის, ვისაც ჰყავს ბევრი მონა თუ დაქირავებული მუშა, არამედ ის, ვისაც ჰყავს მეგობარი. თქვენა, მეტი მეგობარი გყავთ, თუ მონები?

— მაგრე უნდა იყოს, მაგრამ ნამდვილათ კი სულ სხვანაირათ არის საქმე, — სთქვა ერთმა.

— რომ გვკითხოთ, რამდენი მტერი გყავთ, ჩვენ მალე ჩამოვთვლით სუყველას, ასევე მონებს, მაგრამ ამხანაგებსა და მეგობრებს კი თითო-ოროლას თუ დავასახელებთ, მეტს ვერა, — სთქვა მეორემ.

— რისგან არის ეგ, — სთქვა სოკრატმა. — ხომ თითონა სთქვით, რომ ამხანაგი-მეგობარი პირველი საქმეა; რაკი ვიცით, რომ სამუშაოთ ხარებია საქირლ, ჩვენც ხარებს ვამრავლებთ; რატომ ასევე არ ვიმრავლებთ ამხანაგებს-მეგობრებს, რაკი ვიცით, რომ ისინი არიან ჩვენი სიხარული და მხარი ღზინსა და ჰირში. ამხანაგი-მეგობარი ის არის, რომელიც მუდამ მზათ არის ყველაფერში დაგებმაროს — მუშაობაში გიშველოს, ავათმყოფობაში მოგიაროს, როცა ფული გიქირს — ფული გასესხოს და სხვა ამგვარები.

მაშ ეცადეთ იყოთ ყველასთვის ამხანაგი-მეგობარი და აშინ დარწმუნებული იყავით, რომ თქვენც ბევრი ამხანაგი-მეგობარი გეყოლებათ...

IX.

საუბარი იმაზედ, თუ უფრო რა უნდა იცოდეს ყოველმა კაცმა?

ერთხელ სოკრატი დაბრუნდა შინ და ნახა, რომ ხალხს თავი მოუყრია და ელიან სალაპარაკოთ. სოკრატი დაჯდა მათ შორის. გამოვიდა ოთხი კაცი და მიმართა სოკრატს: „გვითხარ, სოკრატ, რა ვასწავლოთ ჩვენს შვილებს, წამოგვეზარდნენ და გინდა, რომ კაცები გამოვიდნენ. გვითხარ, რა და როგორ ვასწავლოთ?“.

— მაინც რა გინდათ ასწავლოთ თქვენს შვილებს, — ჰკითხა სოკრატმა.

— მე ვფიქრობ მივაბარო ის მქედელს, რომ მქედლობა ისწავლოს, — უპასუხა ერთმა.

— მე კიდევ მინდა, რომ ჩემმა შვილმა ქვის-მთლელობა ისწავლოს, აი შენც ეგ ხელობა იცი, — უპასუხა მეორემ.

— მე ჩემს სიცოცხლეში სულ მიწას ჩავცქერივარ — ვხნავ, ვბარავ, ვთოხნი, ვთესავ და მენატრება, რომ ჩემი შვილიც ამ ხელობას დაადგეს.

— ჩემი შვილი კი სულ წიგნისკენ იწევს, მკურნალობა მინდა შევისწავლოვო, — უთხრა მეოთხემ.

— ყველა ეგ კარგი, — სთქვა სოკრატმა, — ყოველი კაცი უნდა მუშაობდეს და რამე საქმეს აკეთებდეს სხვების სასარგებლოდ, მაგრამ მართო ეს არ კმარა: როცა დაგვკირდება სახლის ან ტაძრის აშენება, ჩვენ კალატოზთან და დურგალთან მივდივართ; წაღებისა და ჩუსტებისათვის — ხარაზთან და სხვა; მაგრამ იმისათვის ვიღას მივმართოთ, რომ ქმარი თანხმობით და სიყვარულით სცხოვრობდეს ავ ცოლთან, შვილი ძუნწ მამასთან, ძმა ბუზლუნა და მუდამ ჯავრიან ძმასთან, მეზობელი ბოროტ და მოურიგებელ მეზობელთან, მასპინძელი ამპარტავან სტუმართან, ერთი სიტყვით, რომ კაცი სხვა კაცთან ცხოვრობდეს კარგად. რომელ ხელოსანს მივმართოთ ამ შემთხვევაში?

— აქ არაფერი ხელოვნობა საჭირო არ არის, საკმაოა მართალი კაცი იყო, სხვა არაფერია საჭირო, — სთქვა ერთმა.

— აქ ყველა გამოდგება — კალატოზიც, ღურგალიც, მკურნალიც, — სთქვა მეორემ.

— ეს საქმე ყოველ კარგ კაცს უნდა ესმოდესო, — სთქვა მესამემ.

— მაშ გამოდის, სოკრატე, რომ გარდა თავისი ხელობისა, ყოველმა კაცმა ისიც უნდა იცოდეს, თუ როგორ უნდა იცხოვროს სხვებთან, სხვა ადამიანებთან, — სთქვა მეოთხემ.

— მართალია, — სთქვა სოკრატმა.

— მაგას კაცი ვერ ისწავლის, როგორც სხვა რომელიმე ხელობას, — სთქვა ერთმა.

— საკვირველია, — სთქვა სოკრატმა: — რაც ყველაზედ უფრო საჭიროა, იმის შესწავლა არ შეიძლებაო! მითხარით ერთი: რა გირჩევენიათ: სიამოვნებით ცხოვრება ცოლთან, თუ კარგი წაღები?

— თუნდა მთელს სიცოცხლეს ვივლით ფეხ-შიშველა, ოღონდ ცოლთან ვცხოვრებდეთ თანხმობით და სიყვარულით, — სთქვეს ერთხმად.

— ან, რა სჯობია, ჩხუბით და დავი-დარაბით მამასთან ცხოვრება, თუ ძვირფასი ტანისამოსი, — ჰკითხა კვლავ სოკრატმა.

— რა თქმა უნდა, რომ მამასთან უჩხუბრათ ცხოვრება სჯობია, — სთქვეს ყველამ.

— ან, რა უფრო ცუდია, ციებ-ცხელება თუ ყველას ვუყვარდეთ, — ჰკითხა სოკრატმა.

— რა თქმა უნდა, სჯობია, რომ ყველას ვუყვარდეთ.

— აი გამოდის, რომ იმის ცოდნა, თუ როგორ უნდა ვცხოვრობდეთ სხვებთან, ძვირფასი ყოფილა სხვა ყველა საქმეზედ; ამიტომ ეცადეთ, რომ თქვენცა და თქვენმა შვილებმაც ყველაზე მეტათ უფრო ეს ხელოვნება შეისწავლონ...

აი ჩვენს ტაძარზედაც სწერია: „იციან თავი შენიო!“ რას ნიშნავს ეს,—ჰკითხა სოკრატმა. ყველა გაჩუმდა, არ იცოდნენ რა ეთქვათ. სოკრატმა განაგრძო:

— მითხარით, ვინ უფრო იცნობს საქონელს და ვაზს?

— რა თქმა უნდა ის, ვინც მათ უფლის,—სთქვეს ყველამ.

— რომ საქონელი კარგათ იყოს და ყურძენიც კარგათ მოდიოდეს, ამისათვის რაღაა საჭირო?

— საჭიროა ვიცოდეთ, როგორ უნდა მოვლა საქონლისა, როგორ უნდა დარგვა და გასხვლა ვაზისა.

— აი სწორეთ ესევე ითქმის ჩვენზედ: „იციან თავი შენი!“ ეს იმას ნიშნავს, რომ შეიტყვე და ისწავლე, რაც საჭიროა ჩვენთვისო! ვიცით კი, რაა საჭირო ჩვენთვის?—ჰკითხა სოკრატმა.

— რასაკვირველია ვიცით, ეგ ვინ არ იცის, ეგ ყველამ ვიცით,—სთქვა ერთმა.

— ისეთი ვინ იქნება, რომ არ იცოდეს რა არის მისთვის საჭირო,—სთქვა მეორემ.

— აი, მაგალითად, რა არის შენთვის საჭირო?—ჰკითხა სოკრატმა ერთს ახლო მდგომსა.

— ჩემთვის ბევრი რამ არის საჭირო, მაგრამ ყველაზედ უფრო სიმდიდრე მინდა, თუ სიმდიდრე მექნება, ყველაფერიც შექნება,—უპასუხა ახლო მდგომმა.

— არა, მე კი რომ მკითხოთ, უფლება მირჩევნია: უფლების მქონე რომ ვიყო, სიმდიდრეც მექნებოდა,—სთქვა მეორემ.

— მე კი უფრო იმას ვირჩევდი, რომ გაუჭირვებლათ ვცხოვრობდე და შემემძლოს მეცნიერებათა ტრფობა,—სთქვა მესამემ.

— მე კი მარტო ის მინდა, რომ დიდებული ვიყო და ყველა პატივს მცემთეს,—სთქვა მეოთხემ.

— ეს რა ამბავია,—მიმართა სოკრატმა ხალხს:—როცა

გკითხეთ, რა არის საჭირო, რომ საქონელი მაძღრათ იყოს და ყურძენი კარგი, ყველამ ერთი სთქვით; და როცა გკითხეთ, რა უნდა მეთქი კაცსა, აქ კი ყველამ სხვადასხვა სთქვით! გამოდის, რომ არ გვიცვნია ჩვენი თავი, თორემ აქაც ყველანი ერთს ვიტყვოდით. მაშ მართალი ყოფილა ის ბრძენი, რომელსაც ჩვენს ტაძარზედ ამოუჭრია ეგ სიტყვა: „იციან თავი შენიო!“ ყველაზედ კარგათ სთქვა მეოთხემ: ის ამბობს, რომ ოღონდ სხვებმა პატივი მცენო და სხვა არაფერი მინდაო. ეს მართალია, რადგანაც თუ შენ გინდა, რომ ყველა პატივს გცემდეს, მეც ეს მინდა. ამასვე იტყვიან სხვები. მხოლოდ რა არის საჭირო, რომ სხვები პატივს გვცემდნენ ჩვენ?

— კეთილი ვლყოთ ყველას, და პატივს მოგვავებს ყველა. ერთმა სთქვით—სიმდიდრე მინდაო, მეორემ ხელის-უფულებაო, მესამემ—გაუჭირვებელი ცხოვრებაო, მეოთხემ—პატივიო; ყველას გინდათ, რომ სხვები არ გიშლიდნენ იცხოვროთ ისე, როგორც თქვენ გინდათ, ყველას გინდათ, რომ ყველა სიკეთეს გიყოფდეს თქვენ და ესევე უნდა სხვებსაც; გამოდის, ისე უნდა ვიცხოვროთ, რომ თქვენთვის საჭირო კეთილი არ უშლიდეს სხვის სიკეთეს... ხოლო რომ გარკვევით ვიცოდეთ, რა არის სხვებთან კეთილათ ცხოვრება, საჭიროა მუდამ ბეჯითად ვაკვირდებოდეთ ჩვენი სულისა და სვინილისის ღვთიურს ხმასა, მაშინ სხვებისგანაც აღვილათ ვისწავლით ყოველს კარგსა. ყველა საქმის სწავლა კარგია, მაგრამ უსაჭიროესი კი ის არის, რომ შეიტყო და შეიგნო, როგორ უნდა იცხოვრო ისე, რომ შენი ცხოვრება სხვასაც ჰმატებდეს სიკეთესა...

ივანე რასტრმაშვილი.

ხუცურის სწავლება.

თუ კარგად მოწყობილ პირველ-დაწყებით სასწავლებლებში სამოსწავლო საგანთა კურსში შედის ხუცურის სწავლებაც, როგორც საჭირო შემაღენელი მისი ნაწილი, იმ შემთხვევაში გარდა მხედრულის კითხვის სწავლებისა, სკოლაში და ოჯახში ყურადღება უნდა იყოს მიქცეული ხუცურის შესწავლაზედაც. სამწუხაროდ არა თუ მდაბიო ოჯახებში, არამედ მაღალი წრის ოჯახებშიაც სრულიად არ ასწავლიან ხუცურს კითხვას, გარნა არიან იმისთანა პედაგოგებიც, რომელნიც სრულიადაც არა სთვლიან საჭიროდ ხუცურის სწავლებას. ამგვარო შეხედულობა ხუცურის მნიშვნელობაზედ ჩვენის აზრით ფრიად შემცდარია. არა მარტო სასულიერო პირნი, არამედ ყოველი ერის კაცი, რომელიც კითავსა სდებს განათლებულებში, მოვალენი არიან ჟთუოდ იცოდნენ ხუცურიც შემდეგი მიზეზების გამო:

1) ხუცურს ენაზედ სრულდება ღვთის მსახურება და, თუ კაცმა ხუცური არ იცის, ვერ მიხვდება ცხადად, თუ რას კითხულობენ ანუ გალობენ საღმრთო მსახურების შესრულების დროს და 2) უმეტესი ნაწილი ჩვენის ძველის ლიტერატურისა იწერებოდა ხუცურად და ახლაც მრავალია იმგვარი თხუზულებები, რომელთ გაგება შეუძლებელია ხუცურის უცოდნელად; 3) ჩვენი ქართული არა მხოლოდ ლიტერატურული, არამედ საბაასო ენაც იმოდენს სიტყვებს და ფორმებს შეიცავენ ხუცურისას, რომ უკანასკნელს გარეშე თითქმის შეუძლებელია სრულიად შეგნებულად მათი გაგება. თუ ბავშვებმა უნდა ისწავლონ მხედრული კითხვაც და ხუ-

ტურიც, მაშ როდის უნდა დავაწყებინოთ მათ ეს საქმე, ე. ი. ერთსა და იმავე დროს უნდა ვასწავლიდეთ მათ ორივე ანბანს, თუ ბავშვებმა ჯერ მხედრული კითხვა უნდა ისწავლონ და მერე ხუტური? ზოგნი თითქმის იმ აზრს ადვანან, რომ ხუტურის კითხვის სწავლება წინ უნდა უძღოდეს მხედრულის კითხვას, მაგრამ ეს შეცდომაა, უმჯობესია ბავშვებმა ჯერ მხედრული ისწავლონ კარგად და შემდეგ ხუტური, ერთი-ორი წლის შემდეგ.

ხუტურის სწავლების ხელის შესაწყობნი საფუძველნი არიან შემდეგნი:

1) ბავშვები უფრო ადვილად სწავლობენ მხედრულს, ვიდრე ხუტურს. ამის მიზეზი არის:

ხუტურში უფრო მეტი ასოებია, ვიდრე მხედრულში; ხუტურის ასოები უფრო რთულ სახოვანი არიან და ამიტომ მათი შესწავლა უფრო ძნელია, ვიდრე მხედრულისა; ხუტურში ხშირია ქარაგმები, რაც საძნელოა ბავშვებისათვის, მხედრულში კი არა და, დასასრულ, ხუტურში უფრო მეტია ბავშვებისათვის გაუგებარი სიტყვები და მიმოხვრები, ვიდრე მხედრულში. ყოველივე ეს ფრიად საგულისხმოა სწავლების საქმეში, თუ გავიხსენებთ ერთს უმთავრეს მოთხოვნილებას პედაგოგიკისას:

„დაიწყე ბავშვების სწავლება ნაცნობიდან და არა უცნობიდან, ანუ ადვილიდან და არა ძნელიდან“.

სკოლის პრაქტიკა მკვერმეტყველურად მოწმობს, რომ ბავშვები ჯერ მხედრულსაც ვერა სწავლობენ ადვილად და თუ მათ ორივე ანბანს ერთად ვასწავლით, ეს ხომ სულ საძნელო იქნება მათთვის და თითქმის შეუძლებელიც—ანუ სხვა, ნაირად რომ ვსთქვათ, უფრო სავნებელი იქნება, ვიდრე სასარგებლო.

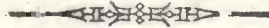
ხუტურის სწავლების დროს, პირველად ყურადღება უნდა იქმნას მიქცეული იმ ასოებზე, რომელნიც მცირედ განი-

რჩევან მხედრულისაგან; ამგვარნი არიან ასოები ე, თ, მ, ნ, და სხვანი. და შემდეგ უნდა შესწავლილ იქმნენ ის ასოები, რომლებიც საჩინოდ განირჩევიან მხედრულის ასოებისაგან.

სწავლება ხუცურის ანბანისა, როგორც მხედრულისა; უმჯობესია მოძრავი ასოებით იმავე მეთოდით, როგორც ამას მოითხოვს მხედრულის წერაკითხვის სწავლების მეთოდისა.

თ. ქიწნიძე.

ახალი მიმართულება

სამკურნალო მასწავლებელი.

სოცლის ჭამა მხამია ადამიანებისათვის.

აქამდის ჩვენ დარწმუნებულნი ვიყავით, რომ სნეულე-
ბის მორჩენა მარტო მკურნალის ცოდნა-ხელოვნებით და მი-
სის ბარათით აფთიაქში შემზადებულის წამლებით შეი-
ლება, მაგრამ დღეს ღვითთ ეს ცრუ-მორწმუნეობა ნიადაგს
ჰკარგავს და კაცობრიობა ყოვლად სწორ და უტყუარ გზა-
ზედ ღვება ამ მხრითაც. გამოდის, რომ ჯანმრთელობა და
დღეგრძელობა ყოველის ჩვენგანისა მხოლოდ და მხოლოდ
თვით ჩვენს პირადულს ცხოვრებაზეა დამოკიდებული; გამო-
დის, რომ ეს ცხოვრება იმდენად სადა და მარტივია, რომ თვით
ყოველს ჩვენგანს სულ ადვილათ შეუძლიან შეიგნოს-შეისწა-
ვლოს და, მაშასადამე, სულ ადვილათაც აიცდინოს თავიდან
თვისის ჯანმრთელობა-დღეგრძელობის დღევანდელი არა ნო-
რმალური დამოკიდებულება მკურნალებსა და მკურნალობას-
თან; გამოდის, რომ ადამიანისათვის სულ მეტია წამლობა-
მკურნალობა იმ სახით და საფუძვლით, რა სახით და საფუძ-
ვლითაც ეს უკანასკნელი ამოდ ჰქეჯნის მას; გამოდის, რომ
მსოფლიო სიმართლით ყოველი ჩვენგანი გაჩენილია ყოვლად
საღ არსებად, ხოლო თუ დღეს მეტად შორსა ვართ ამ სიმა-
რთლისაგან, თუ კაცობრიობა უთვალავი სნეულებით არის
შეპყრობილი, — ყველა ეს მხოლოდ ჩვენი ცხოვრების უკულ-

მართობით აიხსნება და უფრო კი ჩვენი ყოველდღიური უწყესური ქამა-სმით.

ჩვენს დღევანდელს უძლურებასა და სწეულებით სავსე ცხოვრებაში ამ უკანასკნელს ფაქტორს, ე. ი. ჭამა-სმას უჭირავს უმთავრესი ადგილი; ეს იმიტომ, რომ ჩვენი სხეულის სისალე მთლათ დამოკიდებულია ჩვენი სისხლის სისაღებზე, რომელიც არის ერთადერთი მკვებავი მასალა მისი, ხოლო თვით ეს მასალა კი მთლათ ჩვენ-მიერ ყოველ დღე მიღებულ სასმელ-საჭმლის თვისებებზეა დამოკიდებული. რამდენადაც სალი და ბუნებრივი იქნება ეს სასმელ-საჭმელი, იმდენადვე, თქმა არ უნდა, რომ სადი იქნება სისხლი და თვით: ჩვენი სხეული, ხოლო, რამდენადაც არა სალი და ბუნებრივი იქნება ჩვენი სასმელ-საჭმელი, იმდენადვე არა სალი და არა ხანგრძლივი იქნება თვით ჩვენი სხეული, ჩვენი სიცოცხლე... მაშასადამე, თუ ჩვენ დაახლოვებით მაინც მივაგნებთ ბუნებრივს საზრდას ადამიანისას, ამით თვით ჩვენის ჯანმრთელობისა და დღევანდელობის სამარადისო საფუძველსაც მივაგნებთ და მსოფლიო სიმართლესთან დამახლოვებელი გზაც—ნაპოვნია გვექნება. მაგრამ, ვიდრე ამაზედ რასმე ვიტყოდეთ, ვსთქვათ რამდენიმე სიტყვა თვით ჩვენ სწეულებებზედ.

ყოველა ჩვენი სწეულებანი შეიძლება დავეყოთ შემდეგ ჯგუფებად:

1) ზოგადი სწეულებანი: ციებ-ცხელება, ინგლისური სენი, სატკბურა, ქარები, სისხლ-ნაკლებობა, დანდალუკი, სურავანდი, სიმსუქნე, წყალ-მანკი, ათაშანგი, კეთროვნება, ტუბერკულიოზი, კუვი;

2) საჭმლის მონელების ორდანოთა სწეულებანი: კბილის ტკივილი, პირისა და ყანყრატოს კანის სწეულებანი, კუჭის ანთება, კუჭის იარები, ნაწლავების ანთება (ფაღარათობა), ყაბზობა, ყვითა, ღვიძლის სწეულებანი, ნალველის ქვები, ტყიარპის გაგანიერება და სხვანი;

3) სუნთქვის ორდანოთა სწეულებანი: სურდო, ყელის ან-

თება, სახულის ანთება, ფილტვების ანთება, ფილტვების მარცვალთა გაგანიერება, ხრჩობა;

4) სისხლის ბრუნვის ორღანთა სნეულებანი: გულის სნეულებანი, სისხლის სადენ ძარღვთა ანთება, ანევრიზმი, ბუასილი, სისხლის შეგუბება;

5) ნერვების სნეულებანი: სისხლის ავარდნა თავის ტვინში, ტვინის სისხლ-ნაკლებობა, ტვინის სიმსივნენი, თავის ტკივილები, ხერხემლის ტვინის ანთება და სიხმელე, პირისახის ნერვის ავთმყოფობა, გვერდის ნერვის ავთმყოფობა, საჯდომ ადგილის ნერვის ავთმყოფობა, უგრძობლობა, გულისრევა, გულის ფრიალი, კრუნჩხვანი, ბნედა, წმ. ვიტეს როკვა, კანკალი, სიდამბლე, სისუსტე, სვედა, სევდის ქარი, სულის ავთმყოფობანი;

6) საშარდე ორღანთა ავთმყოფობანი: თირკმელების ანთება, შირიმი, საშარდე ბუშტის ანთება.

7) საშვილდოსნო ორღანთა სნეულებანი; საშარდე ხერელის ანთება (ტრიპერი), დედათა სქესის საშვილოსნო ორღანთა ანთება, ქავილი და სხვანი;

8) სნეულებანი კანისა, ძვალთა, სახსართა, კუნთთა, უჯრედთა: მუწუკები, ეკზემა, ძვლისა და მის კანის ანთება, მკამელი, ანთება სახსართა, ბარძაყთ სნეულებანი, იარები და სხვანი.

პირველ შეხედვით კაცს ეგონება, რომ ყოვლად შეუძლებელია რომელიმე ერთს მიზეზს დაუქვედებაროთ ამოდენა სხვა და სხვა ავთმყოფობანი და ერთი საერთო საშუალება (წამალი) ვიპოვოთ ყველა მათთვის, მაგრამ ეს არც ისე ძნელია, თუ გავიხსენებთ ზემოთ ნათქვამს, რომ ჩვენი სხეულის სისაღე მთლათ დამოკიდებულია ჩვენის სისხლის სისაღეზე და, მაშასადამე, ესევე სისხლი, ე. ი. მისი არა ნორმალური შედგენილობა ანუ არა წესიერი ბრუნვა არის თავი და თავი მიზეზი ყველა ამ ავთმყოფობათა (გარდა რამდენიმესი). ამიტომ უმთავრესი დანიშნულება კემმარტი სამკურნალო

ხელოვნებისა და მეცნიერებისა უპირველესად იმაში მდგომარეობს, რომ მოსპოს ყოველი დაბრკოლება სისხლის წესიერად მოძრაობა-ბრუნვისა და ისე განასპეტაკოს თვით სისხლი, რომ იგი სრულიად აღარ აძლევდეს საზრდოს რომელიმე ავთმყოფობას და ამით ერთხელ და სამუდამოთ ისე მოვაწყოს ახალი სისხლის წარმოება-გაკეთება, რომ იგი აღარ განაახლებდეს და აღარ იწვევდეს სენსა. ამის მიღწევა კი ჩვენ შეგვიძლიან მარტო წესიერი ბუნებრივი კვებით ჩვენის თავისა (ჭამა-სმით). ახლა რა არის წესიერი ბუნებრივი კვება ანუ ჭამა-სმა? ასე წესიერ და ბუნებრივ ჭამა-სმად ამ ახალს მკურნალობას მიაჩნია უხორცო საკმელებით კვება ანუ მხოლოდ მცენარეულობით (მარცვლეულით და ხილით) კვება და ჩვენც ამაზედ გადავიდეთ.

ხორცის ჭამბ შესამია აღამიანებისთვის.

გაგონილი გექნება, მკითხველო, რომ არსებობს მთელი ახალი მოძღვრება, რომელიც გვასწავლის, რომ აღამიანი, თვით ბუნებით, მცენარეუ-მჭამელი და არა ჩორცთ-მჭამელი ცხოველია და ამიტომ აღამიანმა არც უნდა სჭამოს ხორცი და მისგან მომზადებული გემრიელ-გემრიელი საკმელებო. ამ მოძღვრებას ეწოდება ვეგეტარიანობა (ლათ. სიტყვაა და ნიშნავს მცენარე-მჭამლობას). მაგრამ, რომ ხორცის ჭამა შესამია აღამიანისათვის, ეს კი, მგონია, პირველი გაგონება უნდა იყოს შენთვის, ქართველო მკითხველო, და ამიტომ იმედია ხალისიანადაც წაიკითხავ ამ სტრიქონებს, რომ საკუთარის ჭკვით გასაჯო ამის საბუთები.

უპირველეს ყოვლისა, იმედია დაგვერწმუნები, მკითხველო, რომ ჩვენ ისე უნდა ვიცხოვროთ, ისე უნდა ვსჭამოთ და ვსვათ, რა ჭამა-სმისთვისაც უფროა მოწყობილი ჩვენი სხეული თვით ბუნებისაგან, რადგანაც ეს არის ერთადერთი

ბუნებრივი და მასთან საუკეთესო გზა ჩვენის ბუნებრივის თვისებების და მოდგმის გაუკეთესობისათვის.

ცხოველებში ბუნების მეტყველება იცნობს ხორცის მჭამელ, ყველაფრის-მჭამელ, ბალახთ-მჭამელ და ხილთ-მჭამელ ცხოველებს. გამოვიკვლიოთ, რომელს, აქ მოყვანილს, ჯგუფს ეკუთვნის ან უახლოვდება ადამიანი?

მეცნიერნი და ბუნების-მეტყველების საუკეთესო წარმომადგენელნი ადამიანს მიაკუთვნებენ იმ ჯგუფს, რომელსაც ეკუთვნიან მაიმუნები და ეს უკანასკნელები კი იკვებებიან მარტო მცენარეთა ყოველ-გვარ ნაყოფით — ხილით, მარცვლით. კიუფე, ლინნეი, ლაურენსი, ჩარლზ ბელლი, გასსენდი, ფურანი და სხვა მეცნიერნი პირდაპირ ამბობენ, რომ თავისი სხეულის აგებულობით ადამიანი არც ხორცთ-მჭამელ და არც ბალახთ-მჭამელ ცხოველთ არ ეკუთვნისო, ის ეკუთვნის მცენარეთა ნაყოფთა მჭამელ ცხოველებს, ვითარცა მაიმუნებო.

მაშ ავრე: თვით ბუნების დანიშნულებით ადამიანმა არ უნდა იხმაროს საჭმელად ხორცი და როგორც სამოთხის დამწერგველმა ამ ქვეყნად, ე. ი. ყოველის სიკეთისა და ბედნიერების დამამყარებელმა, არც უნდა ჰხოცოს თავისათვის უწყინარი ცხოველნი, ვითარცა ხარ-კამეჩი, ცხენი, აქლემი, ცხვარი, ირემი, თევზნი, ფრინველნი და სხვა. მაგრამ არის ერთი სხვა, ფრიალ დიადი მიზეზი, რომელიც პირდაპირ გვიბრძანებს იმას, რაც დასმულია ამ წერილის თავში, ე. ი., რომ ხორცის ჭამა ნამდვილი შხამია ადამიანისათვის და ამიტომ დაუყოვნებლადაც უნდა მივატოვოთ მისი ხმარება, თუ გვინდა ჩვენი თავის სიკეთე, ჯანმრთელობა და დღეგრძელობა. გავშინჯოთ ამის საბუთები.

უპირველეს ყოვლისა უნდა ვსთქვათ, რომ თუმცა დიდათ შრავალ-ფეროვანია ადამისნისაგან ხმარებული საჭმელები, მათში, მაინც, ქიმიის გამოკვლევით, უმთავრესად არის შემდეგი სამი საკვები ელემენტი: 1) აზოტი, 2) ქონი და

3) სახამებელი. უმთავრესი საკვები ამათში არის სახამებელი, რომელიც მოიპოვება ხშირად მცენარეთა ნაყოფებში და ცხოველთა რძეში, ხოლო ქონი და აზოტიური ნივთიერებანი—ორივეში, ე. ი. ცხოველებშიაც და მცენარეებშიაც.

სახამებელი, მიღებული საკმელში, ნერწყვისა და კუჭის წველის საშუალებით, გადიქცევა შაქრად და ამ სახით ნაწლავებიდამ გადადის სისხლში სხეულის საკვებად; ქონი საჭიროა სითბოს აღსაძვრელად ჩვენს სხეულში, ხოლო აზოტიური ნივთიერებანი—სხეულის გასაზრდელად.

დამტკიცებულია მრავალის მაგალითებით, რომ ხორცის ქამა უდროვოდ აბერებს და აუძლურებს ადამიანს, ხშირად ასნეულებს მას, და, მაშასადამე, უდროვოდაც ჰკლავს მას, ხორცი მართალია თითქოს უკეთ ზვადლობს ჩვენ, მაგრამ ეს მხოლოდ მოჩვენებაა და იმისგან წარმოსდგება, რომ მიღებული ხორცის საკმელი რჩება ჩვენს გვამში გაცილებით მეტს ხანსა, ორი და სამი დღე, მაშინ როდესაც მცენარის საკმელი 12 საათზე მეტი თავის დღეში არ გაჩერდება ხოლმე გვამში. ეს კარგათ სჩანს ყაბზობით ავთამყოფებზედ: რომლებიც იკვებებიან ხორცით, გადიან კარში 3—4 დღეში ერთხელ, მაგრამ საკმაოა ამ სენით შეპყრობილებმა მიატოვონ ხორცით კვება და დასჯერდნენ მარტო სამცენარო საკმელებს, რომ ყაბზობა სასწაულებრივად გადუვარდესთ მათ. როცა ხორცი ისევე ათრობს ადამიანს, როგორც არაყი, დამტკიცებულია მრავალის გამოცდა-მაგალითებით ცხოველებზედ და ადამიანებზედ. ლიბიხის სიტყვით ხორცის ხმარებაა უმთავრესად მიზეზი, რომ ხორცთ-მქამელი ცხოველები გაიჩჩვიან ბალახთ-მქამელ ცხოველებისაგან თავისი მძვინვარებით და ონავრობით. შენიშნულია, რომ როცა მუზეუმებში დათვებს აქმევენ პურსა, იგინი წყნარები და კეთილნი არიან, ხოლო როცა პურის მაგიერ აქმევენ ხორცსა, ანჩხლები ხდებიან. ასევე ღორები და ძაღლები: როცა ამათ აქმევთ ხორცეულს რასმე, ანჩხლები ხდებიან და ადამიანზედაც კი იწვევენ, ხოლო

უიმიხოდ უწყინარნი არიან. ეს კარგათ იციან მონადირეებმა და თავიანთ მეძებრებს და მწევრებს აქმევენ ხორცსა, ხოლო საოთახო ძაღლებს მარტო პურსა. ესევე ითქმის ადამიანებზედ, ე. ი. ხორცის საკმელების მხმარებელზედ მუდამ უფრო ანჩხლნი და მოუსვენარნი არიან, ხოლო მცენარეულობის მხმარებელნი წყნარნი. მეცნიერება ამას ამტკიცებს იმით, რომ შესუნთქვილ მკვადანიდამ ბალახთ-მკვამელებს რჩებათ გვაშში ცხრა მეათედი, მაშასადამე, ეწვით ნელა და ხორცთ-მკვამელთ კი—იმავე დროს განმავალობაში რჩებათ მარტო ნახევარი, მაშასადამე, ეწვით სწრაფათ. ამითვე აიხსნება ის გარემოება, რომ ხორცის საკმელების მოკმედება სხეულზედ გადივლის ხოლმე სწრაფათ და სტომაქი კვლავ თხოულობს საკმელს, თუმცა ნამდვილათ გვამს ჯერ ისიც არ მოუშორებია, რომელიც მიიღო სულ ორიოდე საათის წინათ. ამ მიზეზით, ხორცის ჭამა ხელს უწყობს ხალხში მეტი მაგარი სასმელების ხმარებასაც, ე. ი. ლოთობას, რადგანაც დამტკიცებულია, რომ, რამდენადაც ადამიანი მეტსა ხმარობს ხორცეულს, იმდენათვე სხეული მისი თხოულობს მეტს მათრობელ სასმელების ხმარებასა.

ამით აიხსნება ის ფაქტიც, რომ გამოცდილი აქიმები, როცა ესენი სწამლობენ ლოთებს, მუდამ იმას ურჩევენ მახლობლებს და პაციენტებს, რომ ხორცი ნაკლებად იხმარონ და ბოლოს სულაც ხელი აიღონ მის და აგრეთვე ჩაისა, ყავისა და თამბაქოს ხმარებაზედ. მკურნალი ფლინგი სწერს, რომ სტომაქის ყოველგვარ სნეულების დროს, ავთმყოფს უთუოდ უნდა აუკრძალოთ ხორცის ხმარება, რადგანაც შესუსტებული კუჭი ვერ იტანს ხორცის მხურვალე თვისებებსაო, მაშინ როდესაც მარტოდენ პურის, ვაშლის, მსხლის, ატმის და სხვა მცენართ-ხმარება საჩქაროთ არჩენს, როგორც ლოთებს, ისე სტომაქათ ავთმყოფებსაო.

ასევე დამლუბველად მოკმედებს ხორციული ადამიანის სასქესო მხარეზედ, რისგამოც ბევრი გამოჩენილი მწერალი

და მეცნიერი ამბობს: „მოსპევით ანუ შეამცირეთ ხორცეულისა და მაგარ სასმელების ხმარებაო, რომლებიც აღძრავენ ადამიანების ორივე სქესში სქესურ უზომო მოთხოვნილებას და ამით თქვენ ათასჯერ უფრო მეტს გააკეთებთ პროსტიტუციის (როსკიპობის) შემცირებასა თუ მოსპობისათვისაო, ვიდრე სხვა რომელიმე საუკეთესო ზომებითაო, რადგანაც ისე არაფერი არ ახურებს ახალგაზრდებს და არ აღძრავს მათში სქესურ დაკმაყოფილების სურვილსა, როგორც ხორცეულისა და მაგარი სასმელების ხმარებაო“. მაშ, პატარაობიდანვე შეაჩვიეთ ახალი თაობა მცენართ ხმარებას, ეცადეთ, რომ თქვენი სტომაქი ამოხორცილიყო არა მხურვალე წვნიანებით, ჩაით, ყავით და მაგარ სასმელებით, არამედ პურიით, ფქვილეულ საჭმელებით მუხზლოთი, ლობიოთი, კარტოფილით, მწვანელით და ხილით, რა სახითაც კი შეგიძლიანთ სიამოვნებით მიაწოდოთ ყველა აქ მოხსენებული საჭმელები თქვენს თავს და შვილებს. თუ გინდათ მათთვის სიკეთე და ჯანმრთელობად, ისე მოაწყეთ თქვენი ოჯახის გამოკვების საქმე, რომ იგი მხოლოდ და მხოლოდ მეცნიერებასა და მსოფლიო ქეშმარიტებაზედ იყოს დამყარებული და არა კერძო ძალ-მომრეობაზედ და მსუნაგობაზედ-

მოგეხსენებათ, რომ იშვიათი ცხოველია სრულიად ჯანსაღი. თამამად შეიძლება ვსაქვათ, რომ ასში ხუთაც ვერ იქნება ამ მხრით უნაკლო. ამიტომ, ადამიანი, რომელიც ხმარობს ხორცს საჭმელად, ფრიად ადვილად გადიკიდებს ხოლმე. რომელიმე უკურნებელ სენს. ასეთებია, მაგალითად, გრძელი ქია და ტრინინა, რომლებიც უჩნდება ადამიანს ღორის ხორცის ხმარებისაგან საჭმელათ. ასევე ადვილათ ეყრება ადამიანს ხორცეულის ხმარებით ციმბირის ქირი, ფილტვების ანთება, წითელი ქარი, სისხლის მოწამლვა, სტომაქის ავთამყოფნი და სხვა მრავალი სნეულება. ხორცეულის ხმარებითვე აიხსნება სხვა მრავალი სნეულების გავრცელებაც ხალხში, ვითარცა: სურავანდის, სისხლ-ნაკლებობის, კლექის, ციებ ცხე-

ლების (გაძნელება), სიღამბლე, ნეკრესის ქარებისა, შირიმისა, ბნედისა, ღვიძლის სენისა, ღრძილ-კბილებისა, ხოლერისა და სხვა და სხვა.

ხორცეულსვე ხდიან სათავედ ქლექისა, რომელიც ვრცელდება ხალხში ხორცეულის ხმარების გავრცელებასთან ერთათ; რისგამოც ბევრი გამოჩენილი მკურნალი სწერს: „თუ გინდათ შეამციროთ ქლექის გავრცელება, აღკრძალეთ ხორცისა და მაგარ სასმელების ხმარება და მათ მაგიერ გაავრცელეთ ფქვილეულთა და მოწეულ ხილთა ხმარებაო“.

მკურნალს ნაიტს მოჰყავს შემდეგი განსაცვიფრებელი შემთხვევა: „ერთს ქალს გაუჩნდა იარა ძუძუსთან, რომლიდამაც გამოსდიოდა ბლომათ ჩირქი. ამოქრა იარისა უსარგებლოდ ესცანიო, მაგრამ რომ სნეულება არ გაძნელებულიყო, ყოველ შემთხვევისათვის, მე გავუზიარე ავათმყოფს სნეულების საშიშროება და ვურჩიე სქამოს მარტო პურეული, რძე და ხილი, სასმელათ იხმაროს მარტო წყალი და იარა მოიბანოს ხოლმე მოთბო წყლით და საზორგადოთ სუფთათ. შეინახეთ-მეთქი იარა. ჩემდა განსაცვიფრებლად, მეცა და ჩემმა ავათმყოფმაც მალე შევამჩნიეთ, რომ იარა რჩება და სამს თვეში სულაც გაუმრთელდა. მაგრამ შესანიშნავია, რომ რა წამსაც ავათმყოფი შესქამდა ხორცეულს, იარაც კვლავ უჩნდებოდა, ე. ი. პირს იხსნიდა, რისგამოც ავათმყოფმა სამუდამოთ მიატოვა ხორცეულის ჭამა და მარტოოდენ სამცენარო საკვებებით კმაყოფილდებოდა“.

აი ერთი შესანიშნავი ფაქტიც: პატარა ყმაწვილი ავათიყო მთელი წელიწადი და ნახევარი. სხეული მისი მთლათ მოფენილი იყო მუწუკებით, ასე რომ თვალები, ცხვირი, პირი, ლოყები და ყურები, ურთი სიტყვით, მთელი თავი და პირის სახე წარმოადგენდა ერთიან იარას და მუწუკს. ამავე მდგომარეობაში ჰქონდა მას ბარნაყ-ფეხები, ასე რომ გეგონებოდათ, საცაა მოსწყდებიან ტანსაო. ბალლი მთელი წელიწადი ბრმად იყო და მომეტებულათ ფეხ-მდგომარე ატარებდა

დროს, რადგანაც ჯდომა და წოლა საშინელს ტკივილებს აყენებდა მას. რვა ცნობილმა გამოჩენილმა მკურნალმა გადაჭრით გამოუცხადეს მშობლებს, რომ სნეულება მოურჩენელია და შემსუბუქებაც კი შეუძლებელიაო. მაგრამ ერთმა მათგანმა მაინც ურჩია მშობლებს, სენის შესამსუბუქებლად ახმარონ ბავშვს მარტო მწიფე ხილეული თაფლით ანუ შაქრით მომზადებული. მშობლებმა დაუჯერეს და ამას იქით ბავშვს აკმევდნენ მარტო შაქარში ანუ თაფლში მოხარშულს ხილს, აგრეთვე მოუხარშავს ყურძენს, ალუბალს, ქლიავს, ვაშლს, მსხალს და სხვა ხილს, რაც კი იშოფებოდა. სამი დღის შემდეგ მუწუკებმა ზურგზედ იწყეს შეხმობა, ათი დღის შემდეგ საერთო ჯანმრთელობა შესამჩნევად გაუკეთესდა, ხოლო ორი კვირის შემდეგ ნახევარი პირისახისა სულ მოეწმინდა და მუწუკები ბარძაყებზედაც იმდენად მოურჩა, რომ ბავშვს ჯდომა და წოლა აღარ უძნელდებოდა. შემდეგ ბავშვს ნელ-ნელა დაუბრუნდა სინათლაც და ერთი წლის შემდეგ სრულიადაც განიკურნა, ასე რომ წინანდელ სნეულების ნახსაც ვერსად შეამჩნევდით. თქმა არ უნდა, რომ ბავშვი და მშობლები ამას იქით ერთგული მიმდევრები გახდნენ სამკურნარო საკმელების ხმარებისა და ხორცეულს წამლათაც აღარ ატარებდნენ სახლში.

თუ სადამდის მავნებელია ხორცეული, სჩანს იქიდანაც, რომ ხორცეულის მხმარებელის განავალი წარმოადგენს ფრიად გახრწნილს და აუტანელი სუნის ნივთიერებას, მაშინ როდესაც სამკურნარო საკმელების მხმარებელის განავალის სუნი მცირეა. მკურნალი პევი ამტკიცებს, რომ სამკურნარო საკმელები ფრიად ხელს უწყობენ ყოველგვარ ციებ-ცხელების მორჩენასაცაო, ხორცეული კი, პირიქით, ხელს უწყობენ სნეულების გაძლიერებასაო.

ხორცეულის ხმარება ავრცელებს ხალხში აგრეთვე თირკმელებისა და საზოგადოთ საშარდე ორღანოების სნეულებას (ცივის ქვეყნებში, სადაც უფრო გავრცელებულია ხორცისა

და ქონის ხმარება, გავრცელებულია აგრეთვე რევმატიზმი და თირკმელების ავთომყოფობა), რისგამოც თუ ასეთს ავთომყოფს ჰსურს ერთხელ და სამუდამოთ განთავისუფლდეს ამ ორღონობის რომელიმე სენისაგან, უთუოდ ხელი უნდა აიღოს ხორცეულისა და მაგარ სასმელების ხმარებაზედ და მათ მაგივრათ მარტო მცენარეულით და წმინდა წყლის სმით დაკმაყოფილდეს.

ასევე მავნებელია ხორცეულის ხმარება იმათთვის, რომლებსაც სჭირთ ტენა და ნეკრისის ქარები. მკურნალი კრედჯი ამბობს: პური, ბრინჯი, ფქვილეული, მოხარული მცენარეები და რძე საუკეთესო საჭმელები და თან ერთად-ერთი წამლებია ამ სნეულებათა წინააღმდეგაო. მკურნალი ჩეინიც მოწმობს, რომ პრინცი კონდე განთავისუფლდა სრულიად ტენა-ნეკრისისაგან იმით, რომ მან სამუდამოთ ხელი აიღო თევზისა, ხორცისა და ღვინის ხმარებაზედაო.

ხორცეულის და მაგარ სასმელების უხმარებლობა ფროიდს ხელს უწყობს აგრეთვე ისეთი ძნელი სენის მოჩინასაც, როგორც არის ბნედა, სევდის ქარი და მისთანები, რომლებიც, როგორც ახალი მსწავლელები ფიქრობენ, წარმოსდგებიან ნერვების აღმატებით აღძრვისაგან. მკურნალს ნოტს, მაგალითად, მოჰყავს შემდეგი შემთხვევები: „ერთს ავთომყოფს ფრიად ხშირად ემართებოდა ბნედა. ჩემის რჩევით მან სრულიად მიატოვა ყოველგვარი ხორცეულის ხმარება და მას აქეთ ბნედაც აღარ დაჰმართვია მასაო“. მეორე ასეთივე ავთომყოფი მალე სრულიად განთავისუფლდა ამ სენისაგან, როცა მან სრულიად აიღო ხელი ხორცეულზედ და იწყო მცენარეულის ხმარება საჭმელად.

ასევე ერთად-ერთ მიზეზად გამოდის ხორცის ხმარება ღვიძლისა, ყვითასი, ღრძილებისა, კბილებისა და სხვაათასგვარ სატკივართა გაჩენაში. იხმარეთ ხორცის მაგივრათ ბუნებისაგან უხვად მოცემული იაფი და საღი სამცენარო საჭმელები და თქვენ და თქვენი შვილებიც მარად ჯან-საღად იქნებით

და აღარც ავითმყოფობა, სისუსტე და სიღარიბე გეცოდინებათ.

უწინდელი ბერძნებისა და რომაელების საფალაენო სკოლებში თავის დღეში არ ხმარობდნენ ხორცეულსა და მაგარ სასმელებსა და მარტო ლედვის ჩირით, კაკლით, ყველით, მქადით და წყლით კმაყოფილდებოდნენ. ძველი ეგვიპტის ხალხი, რომელმაც დაგვიტოვა აუარებელი ნაშთი თავის გონებით წარმატებისა, იკვებებოდნენ უფრო მცენარეულობით. ეხლანდელი ფელლახების საქმელსაც მომეტებულათ შეადგენენ: უბრალო პური, კიტრი, ნესვი, საზამთრო, გოგრა, ხახვი, ლობიო და სხვ. მერე როგორი ამტანი და ჯაფის ხალხია ფელლახები, ჩვენ სიზმრადაც არ მოგვეჩვენება...—ფელლახები ულამაზესი ხალხიაო“,—სწერს ერთი მოზეაური. ასევე ინდოელები, რომლებსაც ბუდდამ სრულებით აუღკრძალა ხორცის ჭამა და საქონლის ხოცვა. ესევე ითქმის ჩინელებსა და იაპონელებზედ, სადაც ძროხის დაკვლისათვის დადებულია პირველად დაპატიმრება და მეორეთ—სამშობლოდამ გაძევება. ვერ წარმოიდგენთ, რა თავს-ხარი დაეცემოდა ამ ქვეყნების შუდღისტებს, რომ ჩვენს, ვითომც, ყოვლად მოწყალე ქრისტიანთა, ბრწყინვალე აღდგომას დასწრებოდნენ, როდესაც ათი და ასი ათასობით იხოცება ჩვენში უმანკო კრავები!..

— „ინდიელნი ახალის ესპანიისა სიცოცხლობენ ღრმა სიბერემდისაო“,—სწერს ერთი მწერალი და ამისი პირველი მიზეზი ის არისო, რომ მათ თითქმის სრულიად არ იციან, რომ არის ხორცეული საქმელიო. ასევეაო მექსიკაში, ჩილიაში, ბრაზილიაში, კიპრზედ, სარაბეთში, იტალიაში, საბერძნეთში, ოსმალეთში, შვეიცარიაში და მრავალგან სხვაგანაც, სადაც ნახავთ მძლავრ და ღონიერ მუშა ხალხს, რომელიც მთელს თავის სიცოცხლეში იკვება მარტო მცენარეულით, მაგრამ ეს მათ მაინც სრულიად არ უშლის მიაღწიონ ოთხმოცსა და ასწლიან სიბერესა. ჩვენი მამულისშვილები გულის უხადო მტკი-

ენეულობით შენიშნავენ, რომ ჩვენი ხალხი, განსაკუთრებით მისი ერთი ნაწილი, რაც დრო მიდის, წვრიმალდება და აღარც ის განთქმული სილამაზეა ჩვენში ისე ხშირად, რომელიც აკვირვებდა ყოველს მოგზაურს ძველად. ამისი უმთავრესა მიზეზი კი ჩვენში ხორცეული საქმელების გავრცელებაა. დავუბრუნდეთ, ქართველებო, კვლავ ჩვენს ძველს სადა, ბუნებრივ ცხოვრებასა და სახალხო ჯანმრთელობა და სილამაზე კვლავ აღსდგებიან მკვდრეთით. ან რა კაცობა და სასიამოვნოა ყოველის ჩვენგანის ყასაბად გახდომა, რომელიც ჩხირათაც არ აფასებს თვის მომხმარე საქონლის სიცოცხლეს და მტერსავეთ ყელსა სჭრის მათ მარტო იმისთვის, რომ თავისი ღორი მუცელი ამოირებოს! მერე რით?—შხამით, ვნებით და ბალღამით, ხოლო მთელი სხეული და სიცოცხლე—ავათმყოფობით, ტანჯვებით და სიავით... დავადგეთ ამ შემთხვევაში ბუღდას დიადს მოძღვრებას, რომელიც სრულიად უკრძალავს თავის მიმდევრებს ხორცის ჭამასა, რის გულისთვისაც მისდევს უმანკო, პირუტყვთა ხოცვას, და მრავალი უბედურება თუ ტანჯვა და სიავე, ჩვენდა შეუმჩნევლად, თვითვე ჩამოგვეცლება თავიდან და სიცოცხლითაც მეტს ხანს ვიცოცხლებთ სრულიად უტანჯველად და მშვიდად.

რაქდენჯერ უნდა ვსჭამდეთ?

რადგანაც დამტკიცებულია, რომ ჩვენი კუჭი ინელვს საქმელს მხოლოდ 5—6 საათში, ამიტომ ჭამაც ხუთ-ექვს საათში ერთხელ უნდა ხდებოდეს, ასე რომ რჩევა ზოგიერთ მკურნალებისა—ცოტ-ცოტა ჭამე და ხშირ-ხშირად, მავნებელად უნდა ჩაითვალოს. ყველაზედ უკეთესია სჭამდეთ დღეში სამჯერ: დილით (საუზმე), შუადღისას—(სადილი) და საღამოს (სამხარი).

როგორ უნდა სმა და ჭამა?

მიიღეთ წესად: სვით უთუოდ ჯამის წინ, ნახევარი ანუ ერთი საათით წინ. და ჯამით მხოლოდ ნახევარი ანუ ერთი საათის შემდეგ დალევინა (წყლისა თუ სხვა სასმელისა). ასევე მიირთვიეთ ჯერ წვნიანი და შემდეგ უწვნო საკმელი; ეს იმიტომ, რომ თუ ჯერ მაგარ საკმელსა სჯამთ და ზედ წყალს დალევთ, ეს უკანასკნელი ჯერ კიდევ მოუნელებელს საკმელს ჩაჭრეცხავს კუჭიდან ნაწლავებში და ეს კი კარგი არ არის, რადგანაც საკმელი ჯერ კუჭში უნდა მოინელებოდეს კარგათ და მხოლოდ ამის შემდეგ გადვიდეს ნაწლავებში. გარდა ამისა, წესად უნდა დაიდოთ ჯამით ნელა, აუჩქარებლად, ისე, რომ თვითეულ ლუკმას შორის ერთი წამი მაინც გადიოდეს. საჭიროა სასტიკათ დაიცვათ აგრეთვე ის მოთხრევილება ჰიგიენისა, რომ საკმელი თუ სასმელი უთუოდ გაციებული ანუ მოთბო მიირთოთ და არა ცხელ-ცხელი, რადგანაც არაფერი ისე არ ასნეულებს ჩვენს კბილებს, პირის კანს, ყელს და კუჭს, როგორც ცხელ-ცხელი სასმელი ანუ საკმელი. სითბო სასმლისა თუ საკმლისა თავის დღეში არ უნდა იყოს ჩვენი სისხლის სითბოზე მეტი, ე. ი. 30 გრადუსზე მეტი რეომიურის ტერმომეტრით.

სპირტუელის მოქმედება კუჭსა და საჭმლის მონელებაზე.
ბასკედ.

ჯერ კიდევ აქამომდე მაგრად სუფევს ცრუ-მორწმუნება, რომ ვითომც სპირტი, არაყი და მისთანა კარგათ მოქმედებდეს კუჭსა და საჭმლის მონელებაზედ. მაგრამ ახლა სავსებით არის დამტკიცებული, რომ სულ უმცირესი ნაწილიც ამ სასმელებისა ძლიერ აძნელებს საჭმლის მონელებას. მეცნიერები ჰხსნიან ამას შემდეგით: მიღებულ საკმელზედ მოქმედებს კუ-

ქის წვენი, რომელიც გამომდინარეობს კუქის შიდა კანიდამ, ეს წვენი შესდგება ზარილ-მეაფა და ფერმენტ-პეპსინისაგან. ესენი გადაახალისებენ მიღებულ საკმელს ჰეპტონად, რომელიც შემდეგში გადადის ნაწლავებში და აქედამ ეთვისება სისხლსა. თუ ამ დროს თქვენ დალევთ სპირტსა, იგი ჯერ ერთი რომ გაასქელებს ამ პეპტონს და მეორე— მოსპობს სრულიად ჰეპსინსა. კიდევ კარგი, რომ სპირტეული მარტო აბრკოლებდეს საკმლის მონელებას, იგი იმავე დროს ძლიერ აძნელებს კუქის რომელიმე სენსა, ანთებას, იარებს და სხვა, რაც შეეხება იმას, რომ მიღებული სპირტეული მცირე ხნით ასიამოვნებს მიმღებს, ეს აიხსნება იმით, რომ სპირტეული პირველ ხანად აყუჩებს კუქის ტკივილებს და სიმძიმეს. მარტო ერთს სტაქანს ლუდს შეუძლიან აუარებელი ვნება მოუტანოს კაცს და რალა უნდა ვსთქვათ იმაზედ, როცა ადამიანი ძროხასავით ეწაფება მას და სკლის სტაქანს სტაქანზედა ლუდსა თუ სხვა მაგარ სასმელებსა... ლუდი ავანიერებს სტომაქს, სპირტი კი ჰლადრავს და აიარავებს მას, რომლებსაც ვერ მოარჩენთ ვერას გზით, თუ სამუდამოთ ხელს არ აიღებთ ერთზედაც და მეორეზედაც. რომ მაგარი სასმელების ხმარება დიდად მავნებელია ადამიანისათვის, სჩანს იქიდან, რომ თბილს ქვეყნებში მაგარ სასმელებისგან ძლიერ ბევრს ეშლება ნაწლავები, ღვიძლი და სხვა მრავალი სნეულებაც სულ მაგარ სასმელებისგან წარმოსდგება. მრავალის დაკვირვებით დამტკიცებულია, რომ ადამიანები უამსასმალეობთ გაცილებით უფრო კარგათ იტანენ ცივსა თუ ცხელს ჰავასა, ვიდრე მაშინ, როცა ეტანებიან მაგარ სასმელებსა. ეს აიხსნება იმით, რომ ვინც სრულიად არა ხმარობს მაგარ სასმელებსა, სამუდამოთ დაზღვეულია კუქისა და ნაწლავების და, მაშასადამე, მთელი სხეულის დასნეულებისაგანაც.

რა გვიხსნის ჩვენ?— ჩვენ გვიხსნის ჩინურისებური და იაპონისებური შრომის-მოყვარეობა და ჩვენი ხარჯებისა და მუცლის მოთხოვნილებათა შემცირება; ჩვენ გვი-

ხსნის მტკიცე უარი ლეშის კამაზედ და მის მაგიერ ბუნებრივი სადა საზრდოთი დაკმაყოფილება; ჩვენ გვიხსნის ჩვენი ძალების მთლად ჩვენი სულიერი მხრის გაძლიერებაზე მიმართვა. მარტო მაშინ შეგვეძლება, შემოვიღოთ რვა-საათიანი მუშაობა, მარტო მაშინ დაიკავებს შინაღ-მრეწველობა საბატო ადვილს ჩვენს ცხოვრებასა და ეკონომიაში მსხვილ მრეწველობის გვერდით, მარტო მაშინ მოვესწრებით ქაბუკთა აღრე დაქორწინებასა, მარტო მაშინ მიეჩვევიან ჩვენი ცოლები დღე და ღამ იზრუნონ და იმუშაონ თავიანთის ოჯახებისათვის, იმის მაგივრათ, რომ ამაოდ ეცადნენ, როგორც ამას დღეს შვრებიან, გახდნენ მამაკაცებად და იმათებურად დამოუკიდებელი ცხოვრება ეძიონ...

ნიგეზისა, ნუშისა და თხილის ნოყიერობა და სარგებლობა.

თანამედროვე სამკურნალო მეცნიერება ამტკიცებს, რომ კაკალი, ნუში და თხილი ფრიად ნოყიერი და ადვილ მოსანელებელი საკმელიაო. ამასთან ესენი ფრიად კარგად მოქმედებენ ღვიძლზედ, საჭიროა მხოლოდ, რომ აუჩქარებლად სქამოთ იგი და კარგათ დაღეჭოთ, რადგანაც კარგათ დაღეჭილი საკმელი უდრის ნახევრად მონელებულს. დ-რ ლემანის სიტყვით კაკალი, ნუში და თხილი უსრულესი საკვებია ადამიანისათვის, მათში იპოვება 25—30% ცილოვანი ნაწილებიაო, რისგამოც მათ ადვილათ ინელებს სულ სუსტი კუჭიცაო. მთელი საუკუნოების განმავლობაში მეცნიერებას ეგონა, რომ ხორცი ერთად-ერთი ნივთიერებაა, რომელიც შეიცავს სხვაზედ მეტს ცილოვანს ნაწილებს, მაგრამ უკანასკნელი დროის კვლევა-ძიებამ არა ერთხელ დაგვიმტკიცა, რომ ერთს გირვანქა კაკალსა თუ ნუშში გაცილებით უფრო მეტია მკვებავი ნივთიერებანი, ვიდრე ერთსავე გირვანქა საუკეთესო ძროხის ხორცში. კაკალში ბლომათ არის აგრეთვე სიმსუქნე, რომელიც აგრეთვე შეადგენს აუცილებელს მასალას ადამიანის სა-

ზრდოსას; გამოკვლეულია, რომ დედის რძეში, რომლითაც იკვებება ბავშვი, შოიპოვება 5% სიმსუქნე და ცილოვანი ნაწილები კი მასში არა უმეტეს 3%. არც ერთს სანოვაგეში არ შოიპოვება იმდენი სიმსუქნე, რამდენიც კაკალსა, თხილსა და ნუშიში. უუკეთეს ხორცში შოიპოვება 10% სიმსუქნე, ძლიერ მსუქან ყველში—30%, მსუქან ღორის ხორცში—42%, ნუში კი—55%, კაკალში—56% და თხილში—62%. ამასთან ეს სიმსუქნე ისეთი თვისებისაა, რომ მას ადვილათ ინელებს სულ სუსტი სტომაქიც კი. კაკლის ხმარება საქმელში აუცილებლათ საჭიროა განსაკუთრებით იმათთვის, რომლებიც იკვებებიან მცენარეულობით, რადგანაც სხვა მცენარეებში საზოგადოთ ნაკლებ არის სიმსუქნე. კაკალში ნაკლებათ არის სახამებელი, მაგრამ ეს მაინც არ უშლის მას იყოს საუკეთესო საკვები, რადგანაც ფქვილეული და სახამებლიანი საქმელები უმჯობესია სრულიად არ იხმარონ იმათ, ვისაც მოშლილი აქვთ სტომაქი. რაც შეეხება შაქარსა და მარილებს, ესენიც ნაკლებათ არის კაკალში, მაგრამ ყველა ეს ადვილათ შეიძლება შევიფსოთ ხილის ხმარებით საქმელში. ამგვარად, რომ შევადაროთ ხორცი და კაკალი, დავინახავთ, რომ კაკალი შეიცავს თავისში გაცილებით მეტს მკვებავ ნაწილებს ადამიანის სხეულისათვის და გარდა ამისა ადვილათაც ითვისება ჩვენი სხეულით, ვიდრე ხორცი. ვისაც რამე მიზეზით არ შეუძლიან იხმაროს საქმელათ კაკალი (მაგ. კბილების უქონლობის გამო), ასეთებს ვურჩევთ იხმარონ კაკლის ზეთი, რომელიც იყიდება მაღაზიებში. კაკალი ძლიერ მარგებელია აგრეთვე ავთიმყოფებისათვისაც—სტომაქ მოშლილები-სათვის, სისხლ-ნაკლებიანებისათვის, ნერვებით მოშლილები-სათვის და სხვ.

ხაჯი, როგორც წამაჯი. ჯერ კიდევ 1778 წელს ერთი მკურნალი სწერდა შემდეგსა: „დიდათ სასურველია, რომ აფთიაქრებმა კარში გადმოყარონ მომეტებული ნაწილი თავიანთ წამლებისა და მათ მაგიერ გამოჰფინონ აფთიაქებში ლამაზ

კალათებში ჩაწყობილი სხვადასხვა ხილით. ამიტომ გაცილებით უკეთესი იქნებოდაო, რომ ნახევარი წილი აფთიაქებისა ხილის დუქნებად გადაქცეულიყო“.

მაგრამ მხოლოდ დღევანდელმა ყოვლად-შემძლებელმა მეცნიერებამ და ქიმიამ დაამტკიცა ყველასთვის თვალსაჩინოდ, რომ ხილი მართლაც საუკეთესო საზრდო და წამალია ადამიანისათვის. ვინც ყოველ დღე იკვებება ხილით და საზოგადოთ მცენარეულობით, მათთვის, რა თქმა უნდა, საჭირო არ არის ხილას ხმარება წამლავ, ხოლო ვინც უცოდინარობის გამო მცირე ყურადღებას აქცევს ხილს და ათასში ერთხელ თუ შესჯამს მას სადმე სტუმრად ყოფნაში, ასეთებმა კი სწორედ რომ წამლად უნდა იხმარონ ხილი. ამისათვის უნდა დაიღოთ წესათ, მიირთვათ ხილი არა სადღეს მერე, როცა ადამიანი სხვა საქმელებით გამოძლება, არამედ საუზმის, სადილის და ვახშმის წინ და არა უმეტეს 2—3 გირვანქისა დღეში. ხილი უმჯობესია სჭამოთ წელიწადის დროს და ხილის შემოსვლის მიხედვით: მაგალითად, გაზაფხულზედ იწყებს თუ არა ხილი შემოსვლას, თქვენც დაიწყეთ წამლობა და სჭამეთ ყოველ დღე შემოსვლის და გვარად: მარწყვი, თუთა, ბალი, ალუბალი, ყანისი, ქლიავი, ვაშლი, მსხალი, ლეღვი, ყურძენი, ატამი, კომში, ბროწეული, ზღმარტლი და სხვანი. ხილი უთუოთ მოუხარშავი უნდა მიირთვათ, რადგანაც მოხარშვით ხილს ბევრი კარგი თვისება აკლდება, მაგრამ კარგათ გარეცხილი კი, რადგანაც ხილს კანზედ მტვერი და ბევრი ქუჩი აცხია. ხილი უთუოთ მწიფე უნდა მიირთვათ და არასოდეს მკვანე. ხილით წამლობის დროს, საჭიროა შეამციროთ ჭამა სხვა სანოვაგისა, მაგალითად, უმჯობესია ხორცი სრულიად აღარ მიირთვათ. ხილი განსაკუთრებით სასარგებლოა ჩვენთვის თავისი ჩვენ-მიერ მეტად აღვილათ შესათვისებელი შაქრით. აი ქიმიური გამოკვლევა, თუ რომელს ხილში რამდენი შაქარია.

მალინაში

4% შაქარი

მაყვალში	4,4%	შაქარი
მარწყვში	5,7%	„
სმაროდინაში	6,1%	„
ქლიავში	6,5%	„
კრიჟოვნიკში	7,2%	„
ვაშლში	8,4%	„
აღუბალში	8,8%	„
ბალში	10,8%	„
ყურძენში	14,9%	„

ამათში, როგორც ხედავთ ყურძენში ყველაზედ მეტი ყოფილა შაქარი და ამიტომ უკეთესი ხილიც არის. ყურძენი სასარგებლოა იმისთანა ავთამყოფებისათვის, რომლებსაც სტკივათ ან სჭირთ: ყელის სისუსტე, ბრონხიტი, თვალები, ასტმა, კუჭისა და ნაწლავების ანთება, ბუასილი, გული და სხვა. დანდალუკის მოსარჩენად კარგია აღუბალი, მარწყვი და ყურძენი. ბუასილისა, სირსველისა და ყვითას წინააღმდეგ კარგია ვაშლი.

ვისაც ჰსურს უფრო დაწვრილებით გაიცნოს ამ წერილში აღძრული კითხვები, ვსთხოვთ წაიკითხონ რუსულ ენაზედ: 1) Научныя основанія вегетарианства и 2) Наша пища, соч. I. Петерсона.

ივანე რასტომაშვილი.

ჩვენი მწერლები

და

მწერლობა.

პოეტები, მწერლები და მწერლობა ქვეშარიტათ ითვლებიან ხალხის მეტაურებად, წინამძღოლად და აღმზრდილებად. ეს სახელები განსაკუთრებით უხდება პოეტებსა, რომელთა ციურს ენასა და წყობილ-სიტყვაობას მუდამ ჰქონია, აქვს და კიდევაც ექნება ხალხზედ ჯადოსნური გავლენა. დიახ, ძლიერი იარაღის მქონეა მწერლობა, დიახ ძლიერი არიან პოეტნი და მწერალნი, მაგრამ, რამდენად შესაფერად საჩვენო ეს შათი ძლიერება, აი კითხვა, რომელზედაც საჭიროა ცხადი წარმოდგენა იქონიოს ყოველმა ქართველმა. დღეს ამ წერილში ჩვენ გვსურს განვუმარტოთ ქართველებსა და თვითმწერლებსა და პოეტებსაც, თუ რამდენად სწორია ის საგანი, ის მიზანი, ის იდეალი, რომელსაც ასე დაჟინებით ემსახურებიან ისინი.

რომ დაკვირვებით გადავიკითხოთ ყველა, რაც კი ამ ორმოციოდე წელში დაწერილა და დაბეჭდილა ჩვენში (ძველი ხომ სახსენებელი არ არის ამ მხრითა), დავინახავთ, რომ არა მცირე ადგილი ამ დაწერილში და დაბეჭდილში, უკირავთ იმ ლექსებსა და თხზულებებსა, რომლებშიაც მათნი და მწერნი დაჰკენესიან თავიანთ ბედ-შავ სამშობლოსა, თავიანთ ხალხის უკიდურეს სიღარიბესა, ამათ ერთმანერთის გაუტან-

ლობასა, შურსა, მტრობასა, უთაურობასა, ძილსა, უმეცრე-
ბასა, ზარმაცობასა და ათას სხვა მისთანებსა.

ამგვარი, არა სანუგეშო მდგომარეობა ქვეყნისა, რასა-
კვირველია, აიძულებს მათ, როგორც მეთაურებს ქვეყნისას,
ხმა ამოიღონ მას განკურნების საშუალებებზე და, ამიტომ,
მათს ნაწერებში, უპირველეს ყოველთა, თქვენ ხედავთ ისე-
თებსა, რომელნიც აღვიძებენ ჩვენში დაცემულს გრძნობას
ერთგვებისას და დაცემულსავე გრძნობასა მამულის საეფარუდისას,
თითქოს ესენი არიან ის ერთად-ერთი საშუალებანი, რომლე-
ბითაც ჩვენი დავარდნილი საქართველო აღორძინდება და დადგება
წამატების გზასა. გადაიკითხეთ უკეთესნი ლექსნი და თხზუ-
ლებანი ჩვენის პოეტებისა და მწერლებისა (ილიასი, აკაკისა
და მათ მიმდევთა წვლილთა) და დარწმუნდებით ამაში.

ეს არის იდეალი მათის სამწერლო მოღვაწეობისა, ეს
არის იდეალი, რომელიც სხვილის ასოებით წარწერილია
მათს სამწერლო დროშაზედ, ეს არის ის იდეალი, ის მიზანი,
ის საგანი, რომელსაც, როგორც ზემოთა ვსთქვით, ასე და-
ნიჟებით ემსახურება მთლად ჩვენი მწერლობა, რომელსაც
ასეთის თავ-გამოდებით ემსახურებიან ყველა ჩვენი პოეტი
და მწერალი—დიდნი და პატარანი!..

რომ, მართლაც, ჯერ აქამომდე, თვით ჩვენს მეთაურს
პოეტებს და მწერლებს გარკვევით არ ესმისთ და არც იც-
ნობენ ისინი იმ მიზანსა, იმ იდეასა, რომლისადმი მისწრაფე-
ბას მედგრად უნდა ებრძოდეს მათი მუზა, მათი ციური მჭევრ-
შეტეველება, ყველა ეს, თქმა არ უნდა, ყველაზედ უკეთ და-
სანახია მათის ნაკალმევის განჩხრეკილად და ჩვენც ამას შე-
ვუდგეთ.

ჩვენის აზრით, ჩვენს დღევანდელს ყოფაში აუცილებ-
ლად საჭიროა, რათა ჩვენი ყოველი პოეტი და მწერალი,
ჩვენი ყველა ჟურნალ-გაზეთი და წიგნი, მედგრად მისდევდეს
იმ იდეალსა, რომელიც გამოიხატება ამ სიტყვებით: „საქარ-

თველო დაწინდების, მას ეჭირება შეეჭა, ადღენა, წარმატება, დაშვიდრება, რითა და რაგონა?

გავსინჯოთ, ამ მხრით ჩვენი მწერლების ღვაწლი და სამსახური. დავიწყოთ ნ. ბარათაშვილიდგან.

ნ. ბარათაშვილი.

ამ პოეტს არც ერთი ლექსი არა აქვს, რომელიც მკირედაც არის გვიხატავდეს მის იდეალსა, მის ქვეყნისადმი სამსახურის საგანსა.

— არც კაცი ვარგა, თუ ცოცხალი მკედარსა ემსგავსოს, იყოს სოფელში და სოფელს კი არა რა არგოს! — სთქვა მან თავის „ფიქრი მტკვრის პირზედა“-ში, მაგრამ რითა და რაგონა, ამაზედ კი კრინტსაც არა ჰსძრავს ამ ლექსში და არც შემდეგში უთქვამს სხვა ლექსებში. რომ ცოცხალი კაცი უნდა ცოცხლობდეს, რომ კაცი უნდა არგებდეს სოფელსა, ეს იგრეც ვიცით ყველამ, ეს დარიგება იგრეც ნაანდერძევა თითქმის ადამიანის შექმნიდამ, მაგრამ რით და რაგონ უნდა ცოცხლობდეს კაცი, რითა და რაგონ უნდა ვარგებდეთ სოფელსა, ეს კი ყველამ არ ვიცით, ან ყველას თავისებურათ გვესმის კაცის სიცოცხლე და რგება სოფლისა. მაგრამ, ზოგადი სიტყვის გარდა სხვას რას გვეტყოდა ის პოეტი, რომელიც თავის „ხმა იღუმალი“ ამბობს:

„ეძიე, ყრმაო, შენ ხვედრი შენი!

ვინძლო იპოვნო შენი საშვენი!“

მაგრამ მე მხვიდრსა ჩემსა ვერ ვპოვებ (ო)

და მით კაეშანს ვერლა ვიშორებ (ო)...

ან თავისსავე „სულო ბოროტო“-ში:

„რა ვარ აწ სოფლად დაშთენილი უსაგნოდ მარტო,
ქკუით ურწმუნო, გულით უნდო, სულით მახვრალი?“

როგორ უნდა გაუძღვეს ამ გვარი პოეტი ხალხსა, როდესაც თვით არ იცის ის საგანი, რომელსაც შედგრად უნდა

მისდევდეს იგი და ყოველს თვისს ნაღვაწში აღბეჭდავდეს მასა?..

გიორგი მკისთავი.

არც ამ პოეტს აქვს, ერთი მაინც არის ლექსი, რომელშიაც იგი მაღალის ხმითა ამცნევდეს თვისს მემამულეთა ქვეყნისადმი სამსახურის სვანსა. მის დრამატიულს თხზულებებზე ეხლა არას ვამბობთ...

ზრიზოლ ორბელიანი.

„მიბაძვა პუშკინისა“ 45 გვ. ერთათ პუშკინთან

ბრძანებს პოეტი:

„სიცოცხლევ ფუქო,

უბრალო ნიქო,

რად მოუციხარ ჩემთვის ზენასა?

ანუ, საგანი,

რა არს ვერ ვსცანი

ამა სოფლისა ჩემისა მოსვლის?

და გულ-უგრძნობით,

უსასოებით,

ვარ დაბრმავებით ვზასა სიცოცხლის!“...

მგონია კარგათა სჩანს აქედამ, რომ ამათაც (პუშკინს და ორბელიანს), როგორც ნ. ბარათაშვილსა, სრულიად არ სცოდნიათ თავიანთი მაღალი ნიქის დანიშნულება და ამიტომ არის, რომ დაყენებულს კითხვაზეთ — „სიცოცხლევ ფუქო,

უბრალო ნიქო,

რად მოუციხარ ჩემთვის ზენასა“, —

პასუხს ვერ იძლევიან. მოდი და უწოდე ამკვარს პოეტებს ხალხის წინამძღოლი! მოდი და მიპყევი მათ!..

„სადღეგრძელო“ 153 გვ.

„ვითარცა ცეცხლი მარტოდა ჰსჩანს ველსა ზედა შთომილი,

რომლისა კვამლი ჰაერში ქარის შებერვით არს მქრალი, —
 ეგრედ იქმნების აღზოცილ ამ სოფლით მისი სახელი,
 გზა ცხოვრებისა ვინც განვლო და არ აღბეჭდა ნავალი!“

საქმეც იმაშია, პოეტი, რომ გამოდიხართ მოედანზედ
 ხალხის წინამძღვრად და ერთხელაც არ გაისარჯეთ აგვიხს-
 ნათ, რით უნდა აღბეჭდოს ცოცხალმა კაცმა ნაფაღი თავისი
 სიცოცხლისა. უთუოთ ამით აიხსნება ის სამწუხარო ამბავი,
 რომ თქვენებურს ქნარსა ჯერ ერთი მოღვაწეც არ გამოუხრ-
 დია მამულისათვის.

„გალაშქრდნენ, მისწვდნენ იარაღსა, ერთის შეტევით
 მიღეწეს!
 ლომებრ მისცვადნენ სინოპსა, მის ციხე ზღვაში გარდაგდეს;
 განვლეს არეზი, თაფრიზი, ყაფლანქუ გარდაიარეს,
 და მტვერი გაოხრებისა, ღვთის რისხვად ყაზმინს თავს დაჰ-
 სცეს!“...

ჰხედავთ რაზედ ჰკარგავს პოეტი თვის ციურს ნიქსა? იგი,
 როგორც ატიტილას და ტამერლანის ველური აშულა, ქება-
 დიდებას შეასხამს ხალხთა ამომქყლეტელებსა და მით აქეზებს
 თანამედროვეთ და შთამომავლობას ამგვარსავე ბარბაროსულ
 მოქმედებაზედ-

დიახ! ველური ჰსცარცკავს და ჰკლავს თვის მსგავსსავე
 ადამიანსა და ამაყურად სდგამს მის უსულო გვამსა, ანუ რო-
 მელიმე მის ნაწილსა და დავლას გამოჩენილს ადგილას, ნიშ-
 ნად თვის მოხერხებათა და მამაცობათა. მხედარი მდდიდურობს
 და ბაქიობს თვისი ვაქკაცობით საომარს ველზედ და აღტა-
 ცებით ჩამოჰსთვლის იმ მსხვერპლთა (როგორც მოყვანილს
 ნაკვეთში ჩვენი პოეტი), რომლებიც შეიწირა მისმა უწყალო
 ხელმა და ამას შვრება იგი იმ საზოგადოებაში, რომლის კა-
 ნონრები სასტიკ სასჯელებს აყენებენ დამნაშავეებს. უმცირეს
 დანაშაულობაზედაც. ომის მოყვარე ერი ამაყობს დიდებით,

რომელიც მან შეიძინა ასი ათასი სიცოცხლის შეწირვითა და ამშვენებს თვის სასახლეებსა და საზოგადო დაწესებულებებსა ნადავლი სურათებითა და ნახელოვნებითა, ხოლო მისი სარდლები, სპასპეტები და ამილბარები ცხოვრობენ ფრიადს განცხრომაში და ნაომარი დავლის წარგებაში და ფლანკაში. განვითარებული ერი ყველა ამას უწოდებს ცარცვა-გლეჯასა, მკვლელობასა, მხეცობასა, ავაზაკობასა და ჩვენი პოეტი კი, რომელიც, თქმა არ უნდა, გაცილებით მალა უნდა იდგეს ხალხზედა, რომლის წინამძღოლობა მას უკისრნია, — ქება-დიდებას შეახამს მის-დაგვარ მოქმედებასა. ვაი იმ ხალხსა, ვისაცა ჰყავს ამგვარი პოეტები!..

„ჰე მამულო საყვარელო, ვინ გახსენოს, რომ მის გული არ ათრთოლდეს სინანულის აღტაცებითა აღვსილი?..
ვინ გიხილოს დროსა საშიშს (რომელს?) არ დასთხოოს ჭავი-
სი სიხლი,
არ დააკლას (რისთვის?) თავი თვისი, შენ დიდებად, ვითა
მსხვერპლი?..

მშვენიერი სიტყვებია, მაგრამ რა შეეძინა მით მკითხველსა? რას ეძახით ქვეყნისათვის საშიშს დროსა? რანახეთ იმისთანა საგულისხმო ამ ომებში, რომ თვისის მუხის საგნად მხოლოდ ამოდენა სისხლის გმირნი ვაგიხდით და ჩვენც მოგვიწევს თავი დავაკლათ შის მამულის დიდებად. იმის მაგივრად, რომ ასეთივე მჭერ მეტყველობით ამხილოთ ხალხს ნამდვილნი მისნი საშიშროებანი და სახსრები მაშის დასაძლევად, თქვენ მოჰყოლიხართ და თვისსავე ქვეყნის დამღუპველ ომებსა და მათ მიმდევთა ცამდეადიდებთ! მოდი და თაყვანი ეცი ამ გვარს პოეტებსა! მოდი დმ უკან მიჰყევი ამ გვარს მეთაურებსა!!.

სადღეგრძელო გვ. 66

„მამულისათვის ფიალა სავსე ვჰსვათ სიამოვნებით და იქმნეს აღყვავებული კეთილ-დღეობით, დიდებით; (როგორ და როგორის?)

იქმნეს მის ქედი ალყვანილ ცათამდის ძეთა ზნეობით“ (რომელს ასპარეზზედ? ომებში ხომ არა?)
 სოფელი იმათ არა ღირს კაცი ნატრობდეს ჟამს გრძელსა,
 თუ ფუჭი მისი სიკოცხლე ვერა რას არგებს მამულსა! (რითა?
 თა? როგორა? სხვა ხალხების დარბევით ხომ არა?)
 მას სადიდებლად ჩვენც შევხდეთ უშიშრად ათას მახვილსა,
 (რისთვის? ერთმანერთის დასამონავებლად და დასა-
 რბევად ხომ არა?)
 და მოვკვდეთ, თუ კი სიკვდილით ვადრდებთ მისსა სახელსა!
 რა არის ჩვენი სიკოცხლე, თუ არა საქმე კეთილი? (რომელი?
 ერთმანერთის ზოცვა-ჟლეტა ხომ არა?)
 თუ არ აღვადგენთ დაცემულს (რომელსა?), არ ვექმნეთ ნუ-
 გეშ-მცემელი? (რითა?)
 თუ არა ვსდევნით ბოროტსა, (რომელსა?) მარტლის (რომლი-
 სა?) არა ვართ მფარველი? (რითა?)
 სხვის კვნესა თუ არ გვაწუხებს, სხვისა არ გვესმის ტკივილი?
 (ამას ამბობს პოეტი, რომელიც ორიოდ სტრი-
 ჟონს ზევით მხეცურს ჟლეტაზე აქეზებს თანამემამულეთ!).
 ვსდევნიდეთ (როგორა? რითა?) ძალას დამჩაგვრელს (რომე-
 ლსა?) და მისსა უსაძართლობას; (რომელსა?)
 მიეცით ნიქსა (რომელსა? სამხედრო ნიქს ხომ არა?) გზა ფა-
 რთო (რითა? როგორა?), თაყვანისცემა ღირსებას
 (რომელსა? ჩინებსა და ორდენებს ხომ არა?)

თამარ მეფის სახე ბეთანაის კეკელესიაშა.

„და ესრეთ მზერა მსურს სიკვდილამდე,
 არ გამოვფხიზლდე,
 რომ აღარ ვგრძნობდე,
 ჩემის სამშობლოს სულით დაცემას!“...
 რატომ ჩანგის ამდენს ჟღერაში ერთს სიტყვასაც არა
 ბრძანებთ იმაზედაც, თუ რისაგან დაეცა თქვენი სამშობლო
 და თუ დაეცა, რაღამ უნდა აღადგინოს იგი?

„შენადვე მეფევ. მოველ ვედრებით:
 მოხედო ბედ-კრულს
 შენს სატრფოს მამულს
 და ჯვართ შენით აკურთხო კვალად,
 შენი ივერი:
 აღსდგეს ძლიერი,
 და დადგეს ერთად სხვა ერთა შორის
 წმიდით საყდართ,
 ენით მდიდართ,
 სწავლისა შუქით განათებული!
 ზნე ამალღებით,
 ძღვევის დიდებით,
 სამშობლოს მიწის სიყვარულითა!“

მშვენიერი სიტყვებია, მშვენიერი ნატვრაა, თქვენმა მზემ, მაგრამ, მაინც ის არ არის ნათქვამი, რაც უფრო საჭიროა აუცილებლად, სახელდობრ: რითა, როგორა, რა საშუალებით შეიძლება ყველა ამ ნატვრათა განხორციელება? აი კითხვა, რომელზედაც საჭიროა მუშაობდეს მუხა ჩვენთა პოეტთა და მწერალთა, აი კითხვა, რომლის განმარტების დანერგვაზედ ხალხში უნდა სწირავდნენ თავსა ჩვენი მეთაურნი! თორემ რა გამოვა ლიტონის ვედრებით დამიწებულის გვამისადმი, ანუ დახატული სახისადმი...

„ექვით აღესილსა,
 უსასოდ ქმნილსა,
 გულ-უიჰედოს,
 გაუხარებელს!..
 ვა თუ რაც წახდეს,
 ველარა აღჰსდგეს,
 ველარ აღყვავდეს ახლის შვენებით?
 და რაც დაეცა,
 ის წარიტაცა,
 შავმან ყორანმა, ვით უმწე მსხვერპლი?“..

დიახ, ამის მეტი რაღა დაგრჩენიათ, ბედ-კრულნო! რომ ვერ მიჰსწდომიხართ ადამიანის დანიშნულებას. ამ სოფლად და ხალხთა ბედნიერების წეს-ცხოვრებასა, მოჰყოლიხართ და გაიძახით თავიანთ იქვებზე, უსასოებაზე და გულ-უიმედო აწმეოფობაზე, რითაც, თქმა არ უნდა, დიდი და დიდი ვნება მოგაქვთ ჩვენი, ისედაც დაცემულის ხალხისათვის, მით უმეტეს, რომ ხალხი, უშეცრებისა-გამო ისეთ თავყანსა ჰსცემს თქვენს ნაწერსა და ნაბეჭდსა, როგორც წმიდათა-წმიდასა!..

მუშა ბოქუჯაძე, გვ. 76. მეტათ შექობილის ლექსით აღწერავს პოეტი მუშის ყოფა-ცხოვრებასა, მის მდგომარეობასა, მაგრამ ისევ ძველი უბედურება: პოეტი ერთსა-სიტყვასაც არ ეუბნება მკითხველსა იმ დასაბამითს მიზეზებზე, რომლებსგანაც შეთავარდნილა მუშა უბედურს ყოფაში და არც იმ საშუალებებზე, რომლებსაც სწრაფათ შეეძლო გამოეყვანა იგი ამ უბედურ მდგომარეობიდან...

ვახტანგ მრბელიანი. „გელათი“, „ბუნების კარი“, გვ. 265.

...„აქ დაბლა მე ვარ მის მღწამე და იქ მაღლა ცა, როგორც ამაღლდა საქართველო, როგორც დაეცა“.

მშვენიერად აღწერავთ მდებარეობას და მშვენიერებას გელათისას, მშვენიერად ბრძანებთ ლიტონის სიტყვებით საქართველოს ამაღლებაზედ და დაცემაზედ, მაგრამ ერთს სიტყვასაც კი არა ბრძანებთ მასზედა, თუ რაშია მდგომარეობდა ეს ამაღლება, ან რისგან ამაღლდა საქართველო, რომ თქვენს მკითხველებსა და მიმდევრებსაც დაგბადოთ სურვილი იმავე საშუალებებით ამაღლება, — ანუ რისაგან დაეცა საქართველო, რომ აგრეთვე აღძრათ მკითხველებში ნამდვილი სურვილი დაცემის მიზეზების აშორებისა და მით თვით დაცემა-გან მორჩენისა...

„ჯვარი ვახისა“, „ბუნების კარი“, გვ. 337.

...„მიხვდნენ დაღს მცნებას ძენი შენნი, ერი-ველური, მიხვდნენ, რაც არის დიდი სიტყვა, სიტყვა ციური:

ქვეყნად შვიდობა და კაცთ ჰქონდესთ გულს სათნოება, ძმობა, ერთობა, სიყვარული და შეწყალება.

სადაც სწირავდნენ კაცთა მსხვერპლად, კერპთ და ბომონთკარს, იქ ისმა მალლა გალობის ხმა: „წმიდა, წმიდა არს“...

თქვენა ბრძანებთ, რომ მაშინდელი ველური ქართველები, რომლებიც იმ დრომდე მსხვერპლად სწირავდნენ ადამიანებსაც კი, მიხვდნენ, თუ რა არის — „ქვეყნად მშვიდობა, სათნოება, ძმობა, ერთობა, სიყვარული და შეწყალება“, მაგრამ ერთი გვიბრძანეთ, ოდესმე ან სადმე ყოფილა იმისთანა ერი, რომლის ისტორია წარმოგვიდგენდეს იმდენს ჩხუბს, ომებსა, ერთმანერთის მტრობასა, გაუტანლობასა, სისხლისღვარსა და მისთანებსა, რამდენსაც ჩვენ ვხედავთ ჩვენი საყვარელი ქვეყნის წარსულში? მაგრამ, წარმოვიდგინოთ, რომ თქვენი ნათქვამი მართალია; რატომ ერთს სიტყვასაც არა სძრავთ მასზედა, თუ რისაგან დაიბადა ქართველებში შვიდობა, სათნოება, ძმობა, ერთობა, სიყვარული და შეწყალება? განა ეს (კიურნი ღირსებანი ადამიანისა და ხალხისა შეიძლება დაიბადოს მათში ლიტონის ქადაგებითა, ანუ რომელიმე ახალი რჯულის მიღებითა? ქეშმარიტად შესაბრალოსნი ვართ ყველა ქართველები ამგვარ პოეტთა ხელში!! ამათი ღირსება შეადგენს მხოლოდ მათი მდიდარი ლექსიკონი წყობილ-სიტყვაობისა, მათი ტკბილი ელერანი სიმთა და სხვა არაფერი, სხვა რაღა საჭიროა, როცა ქართველებში ლიტონს, მაგრამ ლამაზს სიტყვასაც იმოდენი პატივი და ღირსება აქვეს, რაც სადმე ამერიკაში, მხოლოდ დაბეჯითებითს გამოკვლევასა და ცოდნასა...

„ისწავლეთ, ძენო, ნუ დაზოგავთ ღვაწლსა და შრომას, ნათლის თვალითა ერიდენით ცრუ გზას და ცთომას“ (რომელსა?)...

განათლდით სწავლის ლამპარითა (რომელითა?), ისწავლეთ კვალად (რითა, როგორა?)...

დიდი ხანია ჰქადაგებთ ამასა, მაგრამ ვერა და ვერა: ვერ

შეუდგა ჩვენი ხალხი თქვენს ქადაგებასა, თქვენს მოწოდებასა: ვერ ისწავლა. რატომ ერთს წამსაც არის არ დააკვირდებით იმ შესანიშნავ მოვლენასა, რომ თქვენს ქადაგებას ერთი ნატამალი გავლენაც არა აქვს ხალხზედა? რატომ კარგათ არ განჩხრეკთ იმ მიზეზებსა, რომლებიც იწვევენ ყოველგვარ სასწავლებლების დაარსებასა ხალხში, სადაც, ყოველს მშობელს უპირველეს ვალად მიაჩნია გამოხარდოს ყველა თავისი შვილები და ღონეც შეჰსწევს ამისათვის?

„სიზმრები“, გვ. ნ. ლექსი ვ. ო. ამ ლექსში პოეტი მშვენიერის ლექსით მოგვითხრობს ორს სიზმარს: ერთში უნახავს ივერა მკვდარი, მეორეში — იგივე ივერი გაცოცხლებული. ზეპირი სიზმარი. „ვნახე სიზმარი:

ჩვენი სამშობლო, ჩვენი მიწა, ჩვენი ივერი,
მაგრამ ივერი უსულდგმულო, ივერი მკვდარი
გარდაშლილიყო ზღვის კიდემდის ჩემ თვალთა წინა;
სიცოცხლის ცეცხლი გამქრალიყო მისს წიაღს შინა“.

მეორე სიზმარი: „ვნახე სიზმარი:

ვხედავდი ივერს გარდაშლილსა, ჩემთ თვალთა წინა,
სიცოცხლის წყაროს გაელვიძნა მის წიაღს შინა...
მაგარ სადგურნი და პალატნი, წმინდა ტაძარნი
თვის ნანგრევთაგან დიდებულათ იყვნენ ამდგარნი...
ვხედავდი ივერს, მის ძეთ სულით, ძლიერის ნებით,
ტურფათ მორთულსა მშვენიერის შენობებით;
ვხედავდი მალლა ცას ნათელსა და შვენიერსა,
დაბლა მიწაზედ — ერს მშრომელსა და ბედნიერსა“.

ექვი არ არის, რომ პოეტი პირველს სიზმარში გვიხატავს ჩვენს ეხლანდელს საქართველოსა, მართლაც მკვდარსა და დამხობილსა, ხოლო მეორეში — იმ ნეტარს ღროსა, როდესაც აწ დავარდნილი საქართველო იქნება აღორძინებული და წარმატებული. ხოლო ერთი რამ გვაკვირებს ჩვენა: რატომ ერთს სიტყვასაც არ ამბობს პოეტი მასზედა, თუ რისა-

გან მოკვდა და დაემხო ივერი და როცა აღსდგა, რომელი სასწაულით აღსდგა?

თქვენა ხართ პოეტი, ე. ი. მაღალ-ნიჭიერი კაცი, მოვლინებული კაცთ წინამძღვრად. რატომ ქეშმარიტს წინამძღვრობას არ იჩენთ და უმეტეს შრომას არ აძლევთ თქვენს თავსა, რათა კარგათ შეიტყოთ მიზეზები თქვენის ვაების და ალტაცების საგნისა და მაღალის ხმით ამცნოთ იგინი ერსა, რათა იგი, თქვენგან ნამცნევი ამაღორძინებელი საშუალებებით შედგრად ებრძოდეს თავის დაცემის მიზეზებსა და მით განუმზადებდეს ბედნიერებას თავის თავსა და მომავალსა! საქიროა კარგათ შეიგნოთ, პოეტნო, რომ არა კმარა ლიტონი დახატვა საგნის სახისა და მდგომარეობისა, აუცილებლად საქიროა, რათა ამავე დროს ნათლათ წარმოუდგენდეთ ხალხსა დასაბამითს მიზეზებსაც საგნის უწყებულის სახისას და მდგომარეობისას, რომ მით ხალხმა ისიც შეიტყოს, თუ საიღამ და როგორ ეშველება წამხდარს საქმესა. პერწმუნეთ, როდესაც უჩვენებთ ხალხს მიზეზებს მისის დაცემისას და პირობებს მისის აღორძინებისას, იგი თითონვე შეიძლებს თავისი თავის მოვლას, იგი თვითონვე იპოვნის მხსნელთა...

მაშ თავი ანებეთ თქვენს უბრალოდ წყლის ნაყვასა და ერთგულად შეუდექით შემდეგი საგნის დანერგვასა ხალხში: „საქართველო დავარდნილია; მას ეჭირვება შველა, აღდგენა, წარმატება, დამკვიდრება, რითა და როგორა? ხომ თვითონაცა გაქვთ დადგენილი ეს კითხვა თქვენს „იმედში“: „მაშ საქართველო ასე მწარედ რისთვის დაემხო?“-ო.

მერე ერთი სიტყვა მაინც ბრძანეთ იმოდენა ლექსში, ამ კითხვის პასუხათა? არა. რატომა? განა, რომ საქიროა მაგ კითხვის განმარტება, როდესაც თქვენ ასეთის გაშმაგებულის სიტყვების შემდეგ აყენებთ მაგ კითხვას, როგორებიც არიან:

„გონება ხეობს, გაშმაგებულს აზრი მერევა,
სარწმუნოებას გულის კმუნვის ძალა ერევა...“

ნუ თუ მართლა გწამთ, რომ არსებობდეს და იყოს ღმერთი?
 თუ დაბადება სამყაროსი იყო მის ნება,
 თუ მართლა მნათობთ, ცას და ზღვასა, მათა და ველებს
 თვის შუქითა, სიუხვითა ის იცხოველებს;
 თუ მან დაგვბადა, მან გვცა გრძნობა, ჭკუა და ენა;
 თუ მან ეს ტყენი, ეს მდელიონი აღმოაცენა;
 თუ თვის ქმნილებას საზღვარი და კანონი მისცა
 და სული საღმრთო და ცხოველი შთაბერ. და სცა;
 თუ ქვეყანასა წესი მისგან მიენიჭების;
 თუ ნათელი არს და ნათელი ჭეშმარიტების:

მაშ საქართველო ასე მწარეთ ჩისთვის დაემხო?!!

თქვენ გაშმაგებული აყენებთ ამ შესანიშნავ კითხვასა
 და ერთს სიტყვას კი არა ბრძანებთ მის საპასუხოდ. მოდიოთ
 და მიწინამძღოლეთ ამის შემდეგ შე უბრალო მომაკვდავსა,
 როცა თვით არ გესმით მიზეზი ჩემის დამხობისა და ასპარეზი
 ჩვენის სიცოცხლის საერთო მოქმედებისა და მისწრაფებისა!..

თქვენის „იმედის“ მერვე თავში, თქვენ თითქოს გაბედ-
 დეთ პირდაპირ ამცნოთ ერსა, რომ იგი თუმცა დამხობილია
 დღესა, მაგრამ ნუ გეშინიანო, რადგანაც:

„გრწამდესო, ღვაწლნი მამა-პაპათ არ განქრებიან;
 გრწამდეს ეს შთენნი დიდებულად კვლავ აღსდგებიან:
 მართლ-მადიდებელთ ჭეშმარიტი, ღმერთი ძლიერი,
 მოგფენთ თვისს სხივსა, თვის სიუხვეს, — და თქვენი ერი,
 ქრისტეს ჯვარისთვის წამებული, კვლავ გამრავლდება, (რი-
 თა, როგორა?)“

თქვენი სამშობლო დანგრეული (რისაგან?) კვლავ აღყვავდე-
 ბა (რითა, როგორა?)“...

ახლა, ერთი ეს მიბრძანეთ: ამ სიტყვების შემდეგ უნდა
 ეშინოდეს ჩვენს ქვეყანას დამხობისაგან, თუ არ უნდა ეში-
 ნოდეს? თქვენ, ვიცი, გგონიათ, რომ არ უნდა ეშინოდეს,
 რადგანაც ღვაწლნი მამა-პაპათა არ განქრებიანო, მაგრამ ჩუ-

მის ფიქრით კი, ამ თქვენი სიტყვების შემდეგ, ერთი ათათ უფრო უნდა ეშინოდეს ჩვენს ქვეყანასა, რადგანაც მაგ სიტყვებით საქართველოს უშიშრობას ამყარებთ ლიტონს იმედზე და ერთს სიტყვას კი არა ჰხარჯავთ იმ უტყუართა წყაროებზედა, რომლებზედაც მთლათ დამოკიდებულია ჩვენი დამხობილის ქვეყნის აღორძინება და წარმატება!..

დიზრაელი.

სურათები ჯავახთ ცხოვრებილამ *).

გამოსვლა მეშვიდე.

მარა, ეფრემ და ჯაზა.

ჯაზა. (სიხარულით): დედა! გადაწყვეტილია საქმე!!. მამაი ეხლა გზაში დამხვდა, ქალაქში მიდიოდა; რაცღაების საყიდლათ მივალო, მითხრა.

მარა. პოოდენ ლაზოჯან... ხვალ-ზეგ მეფეთ იქნები, ღმერთმა გაგაბენდიეროს, შვილო, შენ გულის სურვილს ხო ეღირსე (ლაზო იღიმება).

ჯაზა. (სიხარულით) ჯან, ჯან!! დედაჯან, დედა, ახლა საქმეს უნდა შევუდგეთ, რაღა! პურის და ქადის გამოცხოება და გვექირდება, ქათამ-ინდოურის დახოცა და რაცღა-რაცღაები. ხვალ ყანებში სხვას გავგზავნი, მე აქ დავრჩები და ყოვლისფერი მოვითაოთ; მზითევი ხო აწერეთ. ხუცესიც ხომ დაესწრო!

მარა. კი მარა, ჯერგა შვილო, შენ სიმამრს ტეფოს კაცი გამოუგზავნია, ხვალ საღამოს მობრძანდით ასაწერათო, და თუ ზეგ ქორწილს გააჩენთ, შეგვატყობინეთ, რომ ჩვენც ქორწილის თადარიგში შევიდეთაო. ჩვენ შევეუფალეთ ზეგისათვის მოემზადეთქო. შენ კი ვინმე იზოგვეუსათუოდ, ორი დღის ვადით, რომ შენს საქმეებზედ დაგვექირდება;

*) იხ. „მოგზაურა“ № 5 და 6 1904 წ.

აი, დილაზეც, ეფრემს ვეტყვი, ჩვენი სარია-დეკეული დაკლას მახედ შენც მეცხმარე; დილითვე მორჩით, რომ მერე ბევრი საქმეა... ვეცადოთ ხვალვე მოვითავოთ. ზეგისათვის არა დაგვრჩესრა!.. ჰო, რა უნდა მეთქვა, ლაზო-ჯან, ლაზო! წადი გენაცვა, ველიჯანაცვა და იკითხე, იმერლებს გასაყიდი ღვინო ხო არ მოუტანიათ?

ლაზო. როგორ არა, მე რომ ყანიდამ მოვდიოდი ნ იმერელს მ საპალნე ღვინო მოჰქონდათ; იაფი იქნება... ღვინო ბევრია. ჯერ წავალ, ყანების მებეჭეს ვისმეს ვიშოვი და მაგიების, ღვინის საქმეს ამდამ გავათავებ; ეფრემ ბიძასაც წავიყვან თან! (მოდის, თან უხარია და მღერის გზაში).

მინდორჩია დავდიოდი,
დავკრიფე ნეგო!
ვენაცვალე მის გამჩენსა
წილათ ის მერგო!.. (მერე შეცვლის სიმღერას)
ჩემო ბაბალე თეთრი ხარ,
როგორც საყდარში კირია,
ნეტავი შენსა ლაზოსა,
შენთან მოუვა ძილია!
თვალ-წარბი გადაგხატვია,
სარკეს მიგიგავს პირია.

მარკო. ჰოდენ, გენაცვა! ჰო!!.. ეცადეთ, ღვინო იაფათ იყიდოთ! ლაზო გავა, მაროც გაჰყვება).

გამოსგლა მერვე.

მაყრები, ზაქარო და ატო შემოდან.

ზაქარო. (ატოს) მზითევს არა უშავდარა, ყარდაშ, წუხელის 115 მან. ავიდა, მეტი რა უნდათ, რომ არც თანხმდებოდნენ.

ატო. ჰოოდენ, ჰალობათ კარგი იყო! სტუმრებიც მოიწვიეს?.. კაცმან სთქვას ამდამ აღრე ექმნებათ თუ დაავიანებენ ჯვრის წერას.

ზაქარო. რაღა უნდა დაავიანონ, როგორც შევიტყე სამზადი-

სი-ჰაზირი ყოფილა და რაღას დაუყურებენ (შემოდინ მარო და ლაზო) ჩვენ ჩაფიცვით! ხალხსაც დაუძახეთ.

მარო. ხალხი მალე მოვა, საღამოს ლოცვის ზარების დროს არიან მოწვეულნი, პალე ბიძა და ვინცლავები კიდევაც მოვიდნენ და დარბაზში სხედან, ლაპარაკობენ... აგერ, მგონებს მამასახლისიც მოდის (შემოდის მამასახლისი).

მამასახლისი. გამარჯვებით მექორწილებს! ჰანი სადაა ხალხი, არ მოსულან?..

მარო. როგორ არა, ვაჟბატონო! გარეთ არიან, დანარჩენებიც მალე გაიხლებიან. დაბძანდით, ვაჟბატონოჯან! (დაჯდება მამასახლისი, მაგრამ ისევ ადგება) თუ პავლე ბიძაც მოსულია იმასთან გავალ სალაპარაკოთ! (გადის).

მარო. მიაა, მიაა! (მიაა შემოდის). ერთი ეს ბალიშები ბაგაზე მიაწყე, ხალხი კიდევაც მოვიდა (თვითონაც ეხმარება).

მიაა. მე მეგონა მოწყობილიც გქონდა (ეხმარება). (შემოვარდება ზაქრო და სოსო, ქალო, ხალხი მოდის, ცქვიტა: ცქვიტა, დაგავეთ და მიალაგეთ ოდა. ყველანი ალაგებენ).

გამოსვლა მეცხრე.

იგივე, ზაქარო და სოსო.

სოსო. მოდიან, (შეეგებება).

გამოსვლა მეათე.

(შემოდინ ჰავლე, მამასახლისი, ეფრემ და სხვა სტუმარნი, უჩვენებენ დამხდურ სტუმართ ბაღიშებზე) დაბძანდით, ძახლებო!..

მამასახლისი. გამარჯვებით!

ჰავლე. აქა მშვიდობა.

მარო. კაი ფეხი!!!

სტუმრები. კეთილად და ბედნიერათ მოახდინოს ღმერთმა თქვენი ქორწილი და გამარჯვება!!...

სასო, (მარტამ და ლაზო თავდაბლა გადუხდიან ყველას სალამს, ეფრემს) დაბძანდით გენაცვა!..

ჰანჯე. დრო აღარაა დაჯდომისა, დედოფლიანთგან კაცი მოვიდა ხუთჯერ, მობძანდითო, რალას უყურებთო. წავიდეთ, დროა.

ეფრემს. დაჯდომამ რალა იცის!.. ჯერ ერთი აღარ დაჯდებით, დაილოცეთ და ისევ წავიდეთ (ცქვიტა გადის და შემოაქვს ჯოხის შამფურზე აცმული მწვადი და ერთი ბოთლით არაყი, მიართმევს ყველას სათითაოდ არაყს სტაქნით და მწვადსაც დასჭრის, შეათლის და მიაწოდებს მზათ).

(სათვითაოდ). ღმერთმა კეთილად მოახდინოს თქვენი ბედნიერება!.. (ილოცავენ).

(ღანაჩენნი). გაუმარჯოს, კეთილი იყოს, კეთილი (ადგებიან და შემდეგ წავლენ). (ამ დროს გარეგან მოისმის ზურნის ხმა და მალე შეწყდება).

ფ ა რ დ ა .

მოქმედება მორაი.

(სცენა წარმოდგენს ღაზარე გოგალაშვილის სახლს ხიზაბაურში; სახლს შუაზედ და მარცხნივ აქვს კარები, ორივე კუთხეებზე ბალიშებით მართული ხაზის დასაჯდომად, მარჯვნივ შეუყუ-დედოფლის დასაჯდომი ბალიშები აწევიან, სადაც შეუყუ-დედოფლის მოსვლის უმაღლეს წამოწოლილია პირდაპირ 7 წლის ბავშვი, რომელსაც ხელები უკან უწევიან; ორღესაც შემოდან, ბავშვი გაიძახის მაყრებისაკან საჩუქრის მოცემამდინ: „ვაჟი-შვილი, ვაჟი-შვილი, ღმერთმა ვაჟი გადინოსთა“, ორღესაც საჩუქარს აიღებს, წამოდგება, ადგილს დაუთმობს შეუყუ-პატარადას, თავს დაუკრავს და გამობრუნდება. პატარადალი თავიდან ბოლომდის (ფეხებამდინ) წითელი პირბადით არის ჩამობურჯული. მარცხნივ ბალიშების წინ ფიჩუები და ჭილაბებია დაფენილი, სტუმრებისათვის (კაცებისთვის), მარჯვნივ კი იმავე რიგით ქალებისათვის. კარეთ ისმის ზურნა, თოფების სრ-

ლა და ჭი, ჭუი. კარებს რომ მიუახლოვდებიან, დაიწებენ სიმღერას და სიმღერით შემოდის დაბაზში. კარებში, სტუმრებს აფვით (სანთლებით გაჩაღებული ეგებებიან სოსო, მარო და ზაფქე); ფარდა ახდება.

გამოსვლა პირველი.

(ზურნას რომ გაჩუმებენ, მაინც ისმის კიჟინა, მ-ჟერ ზედიზედ თოფებს დასტლიან კიდევაც დაიწებენ სიმღერას):

მოვდივართ მოგვიხარიათ,
მოგვეყავს წითელი პეპელა,
ქალი რძალი მშენიერი
პირ-ვარდი, ალვა, კეკელა!

(როდესაც გაათავებენ ასლად შემოსულები, შემდეგ ვინც დაუზღუნენ დაბაზში, ისინი დაიწებენ იმ დროს ეფრემა თან ეველას ადგილს თავაზობს დასაჯობათ):

ვისაც ველოდით მოვიდნენ, კვლავაც ზინაროთ გულითა,
ციურსა ანგელოზსა ჰგავს, მისი გზა-კვლით მკულითა!
ერთხელ იყო ტარიელი, ავთანდილისა მაყარი,
მოგვემატა მოსამატი, ზარბაზი და ოქრო მაყარი!

შესული ხალხი ეველა თავიანთ ალაგების წინ ფეხზე დგანან, როდესაც შინ დამხდურები გაათავებენ სიმღერას, მაშინ ისეც შესულები დაიწებენ:

„ქალი მოგვეარეთ ესრეთი,
არ წარმოითქმის ენითა,
მშვიდია, მეტად გაზრდილი,
ძვირფასად მოვალ ძღვენითა! (ეფრემა სტუმრებს
იწვევს დასასხდომათ სახლში).
(სოსო და მარო მიესალმებიან რძალს).

სოსო. სძალო, სძალო! (მარჯვენა ხელს მარცხენა მხარზე დაადებს) შენი მოსვლა ჩემ ოჯახში ბედნიერი იყოს, შენი გვირგვინი უცვალვებელი იყოს (ორივეს) ორივე ერთ-

თათ დაგაბეროსთ, (ხელში უჭირავს ალვა და უჩვენებს, რომელსაც გადასცემს დადეს) ასე ტკბილად!

ეგუქანი. ამინ! ამინ!! გაუმარჯოს!!!

მარც. ძალო, ძალო! შენი ფეხი ჩემ ოჯახში კეთილი იყოს, (გადაჰკოცნის) ჩემ ლაზოსთან, ეგრე წყვილათ დაგაბეროსთ ტკბილის სიცოცხლითა! (მერე ლაზოს მიუბრუნდება)!.. ეი! შენ გენაცვალე, როგორ გიხდება მეფობა, შენ კი გასძეხ კარგი დღითა და სიცოცხლითა (გადაჰკოცნის), ერთ გვირგვინზე დაგაბეროსთ, შეილო!

სოსო. (ეფრემს) ეგრემც მოგცემია დღე გრძელი, არ მოგვიწყინო არაფერზე, ჩემი ძვირფასი სტუმრები!

ეფრემა. რა, ბრძანებაა? შენ გერაცვალე! რაზე მოგიწყენ, ღვინო ბევრი მაქვს და რახი ღვთის წყალობა (იქ მდგომ გიგოს) გიგო, გიგო, წადი, შენ გენაცვა და მწვადი გამოგვიტა, მე რახი აქვე მაქვს. (რახი სარკმელაში დევს) ხალხს, დაბძანდით, თქვენ გენაცვათ, სტუმრებო! (დასხდებიან, შემოაქვს მწვადი. ეფრემას რახი უჭირავს ხელში, (დაასხავს, ჯერ თვითონ დაილოცება და მერმე სხვას მიართმევს).

გამოსვლა მეორე.

იგინივე, მეორე გიგო (მწვადით).

ეფრემა. (ილოცება და მწვადს გიგოს ართმევს მზათ). ღმერთმა გააბედნიეროს ჩვენი ახალი ყვავილნი, ნეფე-პატარძალნი! (დაღვეს).

ეგუქანი. (ერთი) ამინ! ამინ! გაუმარჯოს!

(ეფრემა დასხამს, მიართმევს ჯერ სოსოს, მეორე მარცს, ატოს, სოსოს, ჰავლეს და ისე ჩაარბეებენ, ეგუქანი ილოცებიან ამ სიტყვებით: „ღმერთმა გააბედნიეროს ნეფე-პატარძალი“ ვაშაც მოკუგება ხელზე)

გამოსვლა მესამე.

(მაიას, იონას და ბიჭებს შემოაქვს სუფრა, და გაშლიან სიგრილით ქალებში და კაცებში. შემდეგ ცხრილებით ჰური და ქადა შემოაქვთ, დოქებით ღვინო და ღვინის სასმელად ჯამები, ეველს შემოიტანენ დაფხვნილს და ისე ალაგ-ალაგ დაახრობენ სუფრაზე. როდესაც ამას დააწყებენ, შემდეგ შემოაქვს (ისევე იგინივე შედი-გადიან, მხოლოდ მაიას და იონას გარდა, რომელიც ქალებში ანაწილებენ კერძებს, და კაცებში ეფრემა და იონა). თიხის ჯამებით საციფოები ორ კაცს ერთს ჯამს უდგმენ, „უნდა მოვიხსენიო“ სუფრას რომ გაშლიან, და რა ხორაკი და ღვინო შემოვა, შემოიტანი იძახის მაღლა. „ნუ დამეღეგითო“, მერიქიფე უხახუხებს ზოგჯერ სხვანინ: „მტერი დაგეღიოსო“! მერიქიფეთ აიჩქევენ იონას და თამადათ ეფრემს...

(ამ დროს თან ხელს იბანენ. ბიჭს შემოაქვს ტაშტი და კუტა-ლით წყალი, სტუმრებს აბანებს ხელებს, სტუმრები კალოებში იწმენდენ ხელებს).

ეფრემა. (აბა, გენაცვათ, მოუვრებო, დაჭყავით ჰირი! (დაიწყებენ ჭამას, ცოტაოდენს რომ სჭამენ, ეფრემა ეტყვის მერიქიფეს, აიდე ღვინო და ჯამი ამივსეო, დაასხავს ღვინოს ჯამზე და დაილოცება მაღლა ხმით:)

ეფრემა. დიდება დმერთსა, მოწყალეერთა, (სმენა და გაგონება) დმერთო შენ სწყალობდე თემსა და მათი წყალობით ჩვენცა, აქა მყოფნი კარგად გვიპყოფნე და თავის სიმართლით უშველე მტერთაც. გაუმარჯვე ქრიტიან ხელმწიფეთა! უფალმან გააძლიეროს ჩვენი დედა ეკლესია; ჩვენი ფეხი ამათხედა მძიმე იყო და მათი ჩვენზედა!.. ნეფე-დგლოფლის გვირგვინი უცვალებელი იყოს, ერთ მკლავზედა და სასთუმალზედა დააბეროს; როგორც ამ თავით ვხარობთ, ისე იმ თავით გვახაროს ყრმა შვილითა თქვენი გამარჯვებისა იყოს სტუმარნო და მაინძელნო! (დაღევეს)..

ყველანი. ამინ! ამინ! გაუმარჯოს (და გადაუგდებს ცარიელა ჯამს მერიქიფეს) დაუსხი, გენაცვა! ყველას ჩამოურიგე! (მერიქიფე დაასხავს და მიართმევს სოსოს, მეორე ჯამს აავსებს და მიართმევს ტეფოს, მამასახლისს და ამ გვარად ილოცებიან ყველანი, ვინც შეშლის ამ დალოცვას დაიძახებენ:) ტრაფშია, ტრაფში! (ალარ დაალევიანებენ თუ სამჯერ ასე განაგრძო).

ეფრემა. მოილხინეთ, სტუმრებო! სტუმრებო! (პალეს) პალე ბიძა, აბა, დაიწყე. (დაიწყებს: ყველანი ბანს აძლევენ). რად არა მღერით დარბაზნო? და რათ არ მღერით დარბაზნო! დარბაზნო!! და ჰაი!

რად არა მღერით დარბაზნო,
სრულ აზნაურთა საესეო! საესეო და ჰაი!.. ჰარალე,
ეგ ლალები, მოვჰკვდე, რად არ გებრალეები, გებრალეები!
და ჰაი, ჰაი...

დმერთო, ნუ მოშლი ამ სახლში, ლხინსა და ლხინის
სუფრასა! ჰაი, და ჰაი, ჰაი!
ცხენს ეტყვიან, თარულარ, უნაგირსა და ჰაი, ჰაი!..

ჭირი მოვჭამე მაგ პირსა, შენ რომ ეგ სიტყვა მითხარო!
მათხოვე ბარი-ნიჩაბი, სამარე გამოვიტხარო,
შიდ ჩავსწვე, შენგან მოკლული, თავს მიწა წამოვიყარო და...
(მეორე პირად დაიწყებენ)

სახლო საკეთოდ ნაშენო, ზედ გამართულო ბუხარო,
შვილი მამას ეუბნება, შენ, ვამეცალე, ნუ ხარო;
თქვენ რაღას იტყვით, ბატონნო, მოწვეულნო და სტუმარო!
და თქვენი გამარჯვება.. (აიღებს თამადა ღვინიან ჯამს
და ილოცება) ეს დმერთმა აღღეგრძელოს ნეფის დედ-მამა,
ბევრ ხანს აცოცხლოს, ახალი ნეფე-პატარძალი აჩუქოს
დმერთმა, კეთილი სიცოცხლით, ყველა ამან გაუმარ-
ჯოს. მრავალ-ქამიერ. (შემდეგ ყველანი ასევე დაილოც-

ცებიან). შესდგება ღვინის სმა, სმაში დაიწყებენ მაყრები სიმღერას.

მაყრები. (ჯამით სავსე ღვინო უჭირავთ, ნეფე-დედოფალს შესცქერიან და დამღერიან მაყრულსვე):

ხელმწიფევ შენსა ვირგვინსა, ახა, ჰე, ჰე, ჰე,

ჰი, ღვთისაგან ჯვარი სწერია, ახა! ჰე, ჰე, ჰე!..

ჰი! კიდევ სწერია და სწერია ახა..

ვერ უკოცნია ხელმწიფევს, ახა ჰე, ჰე, ჰო!..

ჰი!.. ყმაწვილია და ცხვენია, ახა! ჰე, ჰე, ჰე!..

ჰი თქვენი გამარჯვებისა იყოს!..

ჰი თქვენი გამარჯვებისა იყოს (სტუმრებს), ჯარო დარბაისელნო!..

ეფრემა. ღვინო! (ღვინოს მიართმევს ატოს) მაყარო! ღვინო, მიართვით ნეფეს, ერთი რამ დაიძახოს: ან გვაგინოს და ან დაგვლოცოს!

ეფრემა. (მერიქიფევს) ღვინო, ღვინო! დაუსხით მეფეს! (მერიქიფე აავსებს ჯამს, ქცევა-ქცევით მიართმევს ეფრემს. ეფრემი გადასცემს გვერდით მაყარს, მაყარი ნეფეს ოჰჰჰო! ჰოჰოჰი ძალიან სწყურებია ნეფეს, ჰა! ატო! ნეფეს გარდაეცი!.. (სმენა და გაგონება დაიძახებს ატო, ყველანი სმენად გადიქცევინ).

მაყრები. ნეფე ილოცება! (ხალხი) ღმერთმა დალოცოს! (ნეფე ილოცება), ღმერთმა დალოცოს! (ნეფე ილოცება) ღმერთმა დალოცოს! ნეფე დაღევს, ეფრემა დაიწყებს სიმღერას: (მაყრებს) მიბანეთ მაყრებო!

(მაყრები უბანებენ):

ნეტავი მეფის დედ-მამას! ახა, ჰე!..

გვრიტნი უსხედან კერასა!..

თემ-ქვეყანა დახარიან,

ულოცვენ კარგ ბედ-წერასა!..

თქვენი გამარჯვებისა იყოს ჯარო-დარბაისელნო!.. (ხანგრძლივი ღვინის სმის შემდეგ).

გამოსვლა მეოთხე.

(შემოაქვთ წინაინი ხორცი ბიჭებს ეფრემა აწოდებს თითო-ჯამს და იძახის): „ნუ დაშედეგით“! — „მტერი დაგედიოს“... (მერიქიფეც ასხამს ღვინოს და აწოდებს თამადას. თამადაც წესიერად იტყუა).

ზადუ. (მაყრებს) დაძახება (სანიჰარი) გავიწყდებათ მაყრებო! (ფული ხელში უჭირავს და აწოდებს: დაიძახეთო. პირისანახავია, სუფრაზე მაყრები დაიძახებენ ხმა მიღლივ, ვინც რამდენს რას აჩუქებს).

ატო. დაძახება რავა გავიწყდებათ... (ხალხს) სმენა და გაგონება. (სიჩუმეა). პალე პაპამ დაიძახა ნეფე-დედოფლის საჩუქრად 1 მან.

ხაჯი. გაუმარჯოს! გაუმარჯოს! (იღებენ ჯიბეებიდან სხვანიც. ამგვარადვე იძახებენ) გაუმარჯოს! ააშენოს ღმერთმა! აყოლებენ (თან). მამასახლისი 1 მ., ეფრემა 2 მანეთი, მერიქიფე 2 მანეთი, დანარჩენი სტუმრები ერთიან სულ 22 მან შესდგება. (ამ ფულებს აგროვებს მაყარი სინო და ბოლოს გადასცემენ მეფის დედ-მამას).

სინო. მორჩით! ყველამ დაიძახეთ!

ზოგ-ზოგი (იძახის) ჰგავს, ყველას დაუძახნია!.. ახლა, თქვენი მაყრების რიგია.

ატო. (ამოიღებს ჯიბიდან ხუთ მანეთიანს, სინო იძახის; სინო 2 მან. ამოიღებს, ატოს მისცემს, ატოვე იძახის) მაყარი სინო იძახის ხუთ მანეთიანს (ააშენოს).

ყველანი. ააშენოს ღმერთმა! გაუმარჯოს! გაუმარჯოს!..

სინო. მაყარი ატო 2 მანეთს იძახის!..

ყველანი. გაუმარჯოს, ააშენოს ღმერთმა!..

ატო. (სოსოს და მაროს აძლევს ფულებს 26 მან.) ნეფის დედ-მამავ (უთვლის) აი, თქვენი ნეფე-დედოფლის პირისანახავები, გახლავს სულ 26 მან. (ხალხს) მოწამე იყავით სტუმრებო, რომ ჩვენში მოგროვილი პირისანახავი 26 მა-

ნეთი ჩამიბარებია! ყველანი მოწამენი ვართ! (იძახიან, მერმე დადეს მიმართვენ), დადევ, ახლა ჩვენ დედოფლის დადევ! მოგმართავთ შენ, ჩვენ ნეფიანთი, მოგვაქრევიანო. პატარძლისათვის ენა, (ორივე ამოიღებენ ხანჯლებს) ჰო, უნდა მოვქრათ ენა, უნდა დაეფმოკლოთ!.. (ხალხში სიცილია).

დადევ. არა, ნეფიანთო! ჩვენს დედოფალს მოკლე ენა აქვს, მოქრა აღარ სჭირია!

ატო. აჰ! როგორ შეიძლება, ცოტა მაინც უნდა წავაქრათ, გააღებინე პირი (დედოფალს დაუახლოვდებიან ხანჯლებით).

დადევ. პირს კი გავაღებინებ, მაგრამ ბევრი არ წავაქრათ, მოკლე აქვს ენა!

ეფრემა. (დადეს) მოკლე რო არა ჰქონდეს და ენიანი რო გამოვიდეს, მაშინ?!..

დადევ. თავდებათ მე დაგიდგები, თუ ენიანი გამოვიდეს... ჩვენმა პატარძალმა ლაპარაკი ცოტა იცის, ქორი კი სულაც არა!..

ატო. ცქვიტა, ცქვიტა! გააღებინე გენაცვა, პატარა წავაქრათ! (დადევ ახლის ქვევდიგან შირბადეს, ლაგაშს შირში რა ჩაუდგეს, ერთ წვეკს შირზე ჩამოუკიდებს და ორივენი ერთი ხანჯლით წააჭრიან, მონაჭკურს დედამთილს ჩააბრიან).

ატო და სინო. (დაადგებიან ერთი ხანჯლით და ხმა-მალლივ) გამოაყოფინე...!

დედაკაცო! (გამოაყოფინებს) ღმერთმა ბევრი არ გალაპარაკებოთ, რომ ქორები არ ასტებო (ატოს—სინო) დაუსვი! (დაუსმენ და სჭრიან) ჰა, დედამთილო! (მისცემენ) მიიღევს გამონაჭერი თქვენი ახალი რძლის ენისა, მოწმათ ენა დაკლებისა, რომელი ჩვენი ვალდებულება ასრულებულია! (ხალხში სიცილი ისმის).

ეფრემა. (მაყრებს) კმარა, კაცო! მაგდენი ჰეჭიათები (მერიქიფეს) შენ დაასხი ღვინო, ჰა ჯამი! (მიაწოდებს! მერიქიფე დაასხავს და მისცემს ეფრემს) ეფრემა ილოცება, და

ლევს. გდუგდებს ცარიელა ჯამს და იმღერის, ზოგ-ზო-
გი ბანს აძლევს, ზოგნი სმენ ღვინოს).

შენ ბედნიერო, გულის ხმიერო, მზემან, მზემან!..

თვით მეცნიერო, მეფევე ძლიერო!..

მიუწდომელო, მიუხდომელო,

მიუთხრობელო, წრფელ-სახიერო...

ჯან! თქვენი გამარჯვებისა იყოს! (იძახიან ზოგიერთები)

(გიგოს) გიგო, გიგო! წადი, ერთი მესტვირე... შენი ჭირიმე

ცქვიტე, ცქვიტა!.. (გიგო გაუის და შემოჰყავს მესტვირე).

ეფრემა. (მესტვირეს) ი! სული ვსჯამე მესტვირე! მოდი აქ შენ

გენაცვა, დამიჯექ გენაცვა! (მიისვამს გვერდით) ღვინო

დაუსხი, ბიჭო! (მერიქიფეს) აბა ერთი ჯერ ღვინო შეგ-

ვისვი და მერმე ისე ჩაბერე სტვირს და თან დაგვიმღერე

ნეფე-დე დოფალი. (დალია და დაიწყო დაკვრა და თან

ამღერებს ნეფე-პატარძალს).

ნეფევე გილოცავ გვირგვინსა,

ღმერთმა გაგაბედნიეროს,

ერთმანერთის სიყვარული,

ნურაოდეს დაგიძვიროს!

შენ ხარ, მეფე ქვეყნიერი,

პატარძალთან მშვენნიერი!

შენდი ვაჟი-შვილი მოგცეს

სამი ქალი მშვენნიერი!

ღმერთმა დედაცა გაჩუქოს,

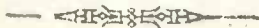
შეგისრულოს აღსავალი,

გაიხარეთ, ყვავილებო, კეთილ გეყოსთ მომავალი!

ხაჯხი. ჯან! (და გადააქცევს ლეკურს. ეფრემა და სისო ად-
გებიან და თამაშობენ, აიშლებიან ყველანი, ისინი სხვას
დაუკრავენ თავს და ასე განაგრძობს კაი დროს და ამი-
თვე თავდება!..

მესხი გ. გვარამაძე.

ფ ა რ დ ა.

ქართულ ემაწვილებს.

ვზივარ მარტოთ მთწვენილი,
სამშობლოსთვის კვნესის გული,
ქართულთ შვილნო, აღარ გიუვართ
ნაამაგდარი მამული!

აღარა ხართ ის მამაცნი,
უწინდელნი ქართულთ გმირნი,
დიაცურად თავსა იხრით,
მუხთლად გიცემსთ შკერდში გული!

მუშაობა აღარ გიუვართ,
აღარა გრწამთ თქვენ უფალი,
სულ მუდამა იმას ჭეუიქრობთ,
რამ აიღოთ სადმე ვალი.

მამულს ჰყიდით უსირცხვილათ,
აღარა გაქვთ შრომის თავი;
ქახებიც კი აღარ დაცრნათ,
შეათაროთ სადაც თავი!

ახალგაზდა ქართულის შვილნო,
დროს იცნათ თავი თვისნი,
დაუფიქრდეთ თავს რად სდებდნენ
მამულისთვის წინაპარნი!

ბრძოლაში თუ ჭირში, ღხინში
 უველა ერთად გადიოდა,
 ერთმანერთსა ნუგეშს სცემდა,
 მოძმეს ხელსა უმართავდა.

ახლა, როცა კარგი სწავლით
 შემკულია ჭკვა-გონება,
 განა უფრო არა გმართებთ
 ძმურად, ერთად უღლის წუება?!

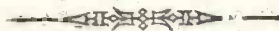
ღმერთო, ამას რასა უხედავ:
 მეგობრობა იკარგება,
 უველა შურით, მტრულის ქცევით
 სტდილობს მისცეს მოძმეს ვნება!

ნუ, ნუ მისდევთ ავსა კვალსა,
 ნუ აცინებთ თქვენზედ მტერსა,
 დაუმტკიცეთ ერთგულობა
 თქვენს საცოდავ, საწუალ ერსა!

სწავლა-ცოდნას ნუ გაურბით,
 გარდაცვით მეზობელსა,
 რაც ქაღალდში ფუღსა აგებთ
 გაუწოდეთ ქვრივ-ობლებსა!..

ვზივარ მარტოთ მოწუენილი,
 სამშობლასთვის კვნესის გული,
 ქართველთ შვილნო, შეიუფარეთ
 თქვენი მშობელი მამული!..

ს. ა.

ბერიკატის წერილები

წაკითხული და გაგონილი.

მაისის 11-სა. რუსული გასეთი „კავკაზი“ დიდ ყურადღებას აქცევდა ქართულ გაზეთების პროვინციიდან მონაწერ კორესპონდენციებს და საზოგადოთ ყოველს, რაც რომ ხდებოდა ადგილობრივ ცხოვრებაში. არაფერს არ სტოვებდა გადაეთარგმნელად. ეხლა კი სრულრად ხელი აიღო: ქართულ-გაზეთებს ყურს აღარ ათხოვებს და უფასოთაც რომ რამე გადაეთარგმნო, რედაქცია თავის გაზეთში ალავს არ მისცემს, და არცა ჰყავს ვინმე თანამშრომელი თვალყურის სადევნებლად ქართული გაზეთებისა. რუსულ-სომხური გაზეთები კიდევ თუ გადასთარგმნიან რასმე იმისთანას, რაც სასაცილო და სამარცხვინოა, თორემ რაც გაჭირებაა და დახმარებას თხოველობს მთავრობისაგან და საზოგადოებისაგან, იმაზე ხმა-კრინტს არ დასძრავენ, არც კი მოიხსენიებენ ამგვარ მოწერილობას, საილამაც უნდა იყოს. ქართული გაზეთები სტირიან, ჩივიან უმამულობაზე, რუსული გაზეთები ყურს იდმერენენ, ვითომ არ გაგვიგონიაო, იმათ არა სცალიანთ დაბრანძულ ქაროველებისთვის, რომელნიც უმამულობით იხრიობიან ერთი ბეწვა ეზოებში და მინდვრებში, რომლებიც ეხლა მიუზომეს და ბევრს ეხლა უზომავენ. უმამულობით შევიწროება ყველას აწუხებს ქართლში, კახეთში, იმერეთში და მთიულეთში ხომ კიდევ თავისდღეში არა ღირსებიათ რიგიანი არც ეზო, არც სახნავი და არც საძოვარი. მთელი იმერეთი, გურია, სამეგ-

რელო გაიწირა, გადატაკდა, ერთი ქოხის დასადგმელი მამულ-
 ლი აღარ გააჩნიათ, ხალხი გამრავლდა და ნებას არ აძლევენ,
 რომ მეზობელ ოლქებში მამული შეიძინონ. შავი ზღვის გულ-
 ბერნიაში ქვეყანას წილი დაუდვენ, ყველას მოუჭრეს, მარტო
 ქართველებს არა არგუნეს-რა. მთელი აფხაზეთი აივსო ათა-
 სის მხრის ხალხით და მარტო ქართველს ნება არა აქვს შეი-
 სყიდოს კერძო კაცის მამულიც კი. ქართლში ერთ სოფელ-
 ში ამ თვეს ერთი ბილიკი გზისათვის ორი ძმისა და მეზობ-
 ლების სისხლი დაიღვარა და რამდენი დავიდარება ტრიალებს
 სოფელსა და სოფელშუა! კახეთში კიდევ ხომ ეზოებიც აღა-
 რა აქვთ, ფართო და გაშლილ ქიზიქს, დიდი მამულის პატ-
 რონს, ისე მოეჭირათ უმამულობის ქახრაკი, რომ, ჯოგებსა
 და ცხვრის ფარებს რაღას იჩივლებს, სახსარი აღარ აქვს,
 რომ თავისი მაცხოვრებელი და ერთგული მუქთი მუშა ჯორი
 აძუოს. თუშები, ხევსურები და სხვა ჩვენი მთიულები სათქმე-
 ლები აღარ არიან, მამული არცარა ჰქონიათ და არცარა აბა-
 დიათ. მთიულების ხრიაკ მთებზე კაცი ფეხს ვერ იკიდებს,
 ძირს მოგორავს და რა უნდა იმოქმედოს გასიპულ მამულში,
 რას დასთესავს. თუშებსა, ფშავლებს და ქიზიყს მიზომილი
 ჰქონდათ საძოვრათ ყარაიას მინდვრის დაყოლება, შირაქი,
 უფადარი, ელდარი და ჩათმა. ამ მამულებში ეხლა აღარ უშ-
 ვებენ, ელდარი თათრებს უბოძეს, ჩათმა ყველას, ვისაც არ
 ეძინა, დანარჩენი საჯარო ვაჭრობით—ტორგებით გასცეს და
 მოგებსენებათ „ტორგებით“ მამულები ჩარჩებსა რჩებათ, ასე
 რომ თუში, ფშავი საძოვრებშიაც შევიწროვდა და საქონელი
 უნდა გაიწყვიტოს, რაღა გზა გამოუჩნდება საცხოვრებელი,
 დმერთმა უწყის. ჩვენი მთიულები ჩვენში მამულს ვერა შოუ-
 ლობენ, ჩარჩები მამასისხლათ იძლევიან იჯარით, და იძულე-
 ბულნი ხდებიან, საძოვრები ეძებონ საჩენოში. ყველას კარ-
 გათ მოეხსენება, რა ვაი-ვაგლახში და მწუხარებაში, რა შე-
 წუხებაში აძოვებენ საქონელს ჩენების მინდვრებში. შეიარა-
 ლებული თავიღამ-ფეხამდე „სტრაჟნიკები“ გაბატონებულები

დაიარებიან „პოსტიდამ-პოსტამდე“, მაგრამ ქისტები და თათრები ვერ დააშინეს იმათ. მთიული ისე დაშინებულია ქისტებისაგან, რომ იალალზე როცა მიდის, თავის სახლსა და კარს სამუდამოთ ეთხოვება და იმედი აღარა აქვს შინ დაბრუნებისა. ქისტები ხომ აწუხებენ და ილაჯს უწყვეტენ, ყაზახებიც ზედ ემატებიან, ხოლო იმ განსხვავებით, რომ ყაზახები მართა საქონელს ართმევენ და არა ხოცვენ მწყემსებს.

მთელი იმერეთი და დასავლეთი საქართველო უმამულოა, მთელი მთის ხალხი, სვანი, ფშავი, ხევსური, თუში უმამულოა, ბევრს სასახლეც არ აბადია. მთის ხალხს საქონელი არჩენს და აცხოვრებს, ეხლა საძოვრები ჩამოართვეს და ერთ-ერთი წყარო ცხოვრებისა დაუშრებათ, მაშ რილათ იცხოვრებენ, საით წავლენ? საქართველოში მამულები ბევრია, ჩვენ ხალხს აქამდის მამული ბლომათ ეჭირა, ეხლა კი ყველას მოჭრით აძლევენ მამულს და დიდი-დიდი წილი უპატრონოთ რჩება, ე. ი. ხაზინა ეპატრონება და ასახლებენ ამორჩეულთ, ბედ-იღბლიანებს, ყველას, ქართველების მეტს.

შავი-ზღვის პირას დაურიგეს მამულები რუსებს გარდა სომხებს, ბერძნებს, ქართლში და კახეთში „ხახოლებს“, ახალქალაქის მხარე „მალაკნებით და პრიგუნებით“ აავსეს. გაზეთი „კავკაზი“ დღეს სწერს, რომ რადგან ომიანობის გამო რუსების გადასახლება ციმბირში შესდვაო, ამიტომ საჭიროა იქ მიმავალი „აღმოსავლეთ ზაკავკაზიაში“ მოვათავსოთო, სადაც რუსების მოახლოება შეადგენს მხოლოდ ორ პროცენტსაო. რუსობა განჯისა და ერევნის გუბერნიებს არ ეტანება, უფრო ტფილისის გუბერნიას რჩეობს, ქართლსა და კახეთსა. გადმო სახლებულთა „პარტიები“ კიდევ მობრუნდნენ და დაბინადნენ, ამათ გარდა სხვებსაც მოელიან, იმათ დასაბინავებლად გადმოსახლებულთა კომიტეტმა გადასდვა საკმაო ფული, გამოიჯნა მამულები, დააკეთა სადგომი სახლები, გამოიყვანა წყლები, რომ მოსული ხალხი მზათ გაწყობილი და გამართული დაბინადდეს.

საქართველოში თაჟისუფალი მამული არც კერძო და არც სახელმწიფო სრულიად არ არის, თუ სახაზინო მამულე-ბი გამოჩნდება სადმე, მთიულები ღვთის ანაბარას ყრიან, იმერლობა კიდე უმამულობის მიზეზით ურიების კვალს გაჰყვინენ, ქვეყანას მოედვენენ, ჯერ ეს მკვიდრი მოსახლენი დაზბინაონ და თუ დარჩება, მაშინ სტუმარსაც შეიძლება პატრი სცე. თუ არა და შინ ყმაწვილები გვიტირიან, ლუკმას ხელიდგანა გვგლეჯენ და ჩვენს ტაბლებს უცხოებზე არიგებენ. უმამულობა ეხლა დიდი გამწვავებული სენია და შემდეგ უფრო გამწვადება! მამულის შეძენას და შენახვის საქმეს ეხლავე უნდა შეუდგეს, ვისაც რამე თუ აბადია!

ღღევანდელ „ც. ფ.“ ნომერში ს. ხორიდამ იწერებინ, რომ სამეგრელოში ამ სოფელს ჰქონდა თავისი სკოლა, ხალხი კარგი თვალით უყურებდა, დახმარებასაც აძლევდა, სახლი აუშენა; მაგრამ ეხლა გაიგო, რომ ნაბძანებია სკოლაში ქართული აღარ უნდა ასწავლონო, ხალხმა გული აიყარა, სახლი დაუხურავი გაუშო, და გაიძახიან — ამისთანა სკოლა რაღათ გვინდაო. მაგრამ სწავლის სურვილი კი დიდი ჰქონიათ: აქაური მასწავლებელი დილით ადრე დგება, გადის მინდორში, ხეების ქვეშ აქუჩებს ყმაწვილებს და ისე ასწავლის რუსულსა და ქართულსა. საკვირველი და გასაოცარი ამბავია, მაგრამ ამბობენ ნამდვილიაო.

„ნ. ო.“-ს კიდე სწერენ, რომ ტფილისის გუბერნიის პირველ „რაიონის“ სახალხო სკოლების ინსპექტორმა ლედენკოვმა მისწერა მაზრის უფროსებსაო, რომ სოფლის საზოგადოებათ სკოლის შესანახი ფულები არ შემოაქვთ ნებაყოფლობითაო და ძალა დაატანეთ და შემოატანიეთო. ძალდატანებით სკოლის ხარჯის გაღება — ისევ სოფლის უარის თქმაა, უარყოფაა სკოლისა, აღბათ სოფლებებს არა ჰსურთ, რომ სკოლა ჰქონდეთ, აღბათ იმათ სკოლას არ მფიქვს კეთილი ნაყოფი. ინსპექტორებმა ძრიელ გაახშირეს ქალაქების წერა ძალდატანებაზე, იმავე დროს გახუნული სოფლის მღვდლე-

ბი ძალდაუტანებლივ სამრევლო სკოლებს კიდევ აარსებენ და ამშვენებენ! თუ სკოლა კარგია, ხალხი თავის დღეში ხარჯს არ დაუჭერს. ბოლო დროს ხალხს არა ჰსურს სკოლა და გაიძახის, არ გვინდაო: ქართულს სრულიად არ ასწავლიანო, რუსულს ვერა სწავლობენო და სახლის საქმესაც გვიცდებიან შვილებიო. ხალხსა ჰგონია, რომ სკოლის ხარჯი ვალდებულია და სადაც კი გაიგებენ ხოლმე, რომ შეიძლება არ გავილოთო, მაშინვე ცივს უარზე დაუდგებიან ხოლმე და ამიტომ ინსპექტორები ძალით აკრეფინებენ მაზრის პოლიციას ჩაფრების დამათრახებით. ერთი მაზრის უფროსი იყო, ნ. მესხიევი, რომელიც ძალით სკოლის ხარჯს არ ახდევინებდა, მაგრამ სკოლები კი ყველგანა ჰქონდა. ხალხი თითონ თვალყურს ადევნებდა სკოლას და მასწავლებლებიც და ხელმძღვანელებიც რიგიანები იყვნენ. საცა კარგათ ასწავლიან, საცა სკოლას სიყვარული და პატივი აქვს საზოგადოებისა, იქ სკოლას, ყოველიფერა თავის დროზე მისდის: მასწავლებლის ჯამაგირიც, მოსამსახურისა, შეშა, წყალი და სხვაც პატივისცემა. და სადაც კი სკოლები არ ვარგანან და თავზე მდგომები პირქუშები არიან იქ სკოლის შენახვას პოლიციის დახმარებას ანდომებენ და უნდა ვსთქვათ—ტყუილათ, მალე პოლიციის შენახულ სკოლას ბოლო მოედება.

მაისის 12-სა. დიდი ნაწილი საქართველოსი ბევრი ხანია ქრისტიანობას მოსწყდა და სპარსეთის და ოსმალეთის ხელში მაჰმადიანებად გადაიქცა. მერე რუსებმა სათათროს ზოგი წილი გათათრებული საქართველოსი ჩამოართვა 1828—57—78 წლებში, ხოლო საქართველოს არ შემოუერთეს და სათათროში ჩარიცხეს; ასე რომ საქართველოს ძველი ჰერეთი, მესხეთი, არტაანი, კოლა, ტაოსკარი, აჭარა, ჭანეთი ეხლაც დასახლებულნი ძველი ქართველებით, ხოლო რჯულისით თათრები, სათათრო მაზრებათ ითვლებიან. ჰერეთის ხალხს ინგილოებს ეძახიან, ვინც გაქრისტიანდა, ზემო-ქართლის გათათრებულს ქაროველებს მუსულმანებს უწოდებენ,

ქართველის სახელსაც არ არქმევენ. ძველი გამოჩენილი, თავდადებული მესხეთი სათათრეთში სწერია და ქართველები, რჯულით მუსულმანები, თათრების სახელით გადანათლულან და ქრისტიან კათოლიკე ქართველებს კიდევ სომხები დაარქვეს, ახალციხის, ართვინის და არდანუჯის ქართველ კათოლიკებს გამოუცხადეს, თქვენ სომხები ხართო. დიდ მოსავ ხალხს მესხელებს ასე მწარეთ უმუხთლა ბედმა და ისტორიამ, სახელი რა არის, სახელიც კი ქართველისა დაკარგა და მუხთალი ბედის უფსკრულში ჩაინთქა!

არტაანის, ოლთისის და ტაოსკარის ქართველები ოსმალურად ლაპარაკობენ, თუმცა კი ახსოვთ, რომ ისინი ოდესმე ქართველები ყოფილან, აქარელები ქართულად ლაპარაკობენ და ქართველებში წილს იღებენ, ხოლო თითონვე ამბობენ, რჯულით თათრები ვართო. ინგილოები ქრისტიანები არიან, ზოგი კი ისევ თათარია, ენა და ლაპარაკი კი ქართული აქვთ. ინგილოებში ქრისტიანობის გავრცელება ჩვენ მღვდლებს ერგოთ წილათ, კიდევ „შეიტანეს ქრისტიანობა, პირველი მქადაგებელი ქრისტიანობისა იყვნენ მღვდლები ს. ლამბაროვი, ტ. ბალაევი, ჩ. და დ. ბეგიევები, მაკარი არხიმანდრიტი ახლო ხანებში პირველი მისიონერი დ. ჯანაშვილი.

ზემო ქართლს, მესხეთს ბედმა მწარეთ უმუხთლა, მისიონერის ღირსიც არ გახდა, თორემ აქ უფრო ადვილად დამყარდებოდა ქრისტიანობა, სანამ საინგილოში. საინგილოში ბოლო ეამს ქრისტიანობის გავრცელება შეფერხდა და როგორც დ. ჯანაშვილი გვიმოწმებს, შეფერხება იწყო იმ ხნიდამ, როცა ოლქის უფროსებად დაინიშნენ სომხები: უკანასკნელებმა განაცხადეს, რომ მართლმადიდებლობა ხალხთა შორის მძულვარებასა ჰბადებსო და მშვიდობიანობას უშლისო, და რაც იყო ნაღჭაწი და ნაშრომი პირველ მქადაგებელთაგან, ბევრი მიიფუშა და ერთ ღროს „მისიონერიც კი“ გამოაძიეს, ძველი გაახლებული ეკლესიები ჩაკეტეს და დასტოვეს ორიოდვე მღვდელი ბლადოჩინით, ისინიც ობლები კან-

ში. მაგრამ თითონ ინგილოები მიხვდნენ ქარის შრიალის გულის წადილს და ქრისტიანობას არა ღალატობენ, ასე რომ ეხლა ქრისტიანობას და ქართულ ენას არა ხიფათი არ ელის. ძრიელ კი აშინებდნენ „კარაპეტა უფროსები“ მართლმადიდებლობა რომ გავავრცელოთ; ინგილოები ქართულათ ლოცვას იწყებენო, ვითომ და ქართული ლოცვა და ღაპარაკი ვისმე აზნევდეს, ან როდისმე ეზნივოს ვისთვისმე.

მესხეთის ქართველების და აქარელების გაქრისტიანების საქმეც იმიტომ იქნება შემდგარი, გულში ექნება ვისმე შიში, ქრისტიანობამ და განათლებამ ქართულად ხალხი არ ააღაპარაკოსო. ამიტომ აქ ქრისტიანობას და სკოლას ჯერ პატივს არა სდებენ და ცოტ-ცოტათ აპარებენ, ასე, რომ მუნჯური მეთოდით აღარა სჭირდება. ზ. ჭ., მკოდნე გათათრებული ქართველების ცხოვრებისა და გულისთქმისა, იწერება, რომ გათათრებულ სოფლებში დაუარსებიათ სკოლა და მასწავლებლად მოუწვევიათ ერევნიდამ თათარი-მასწავლებლები, ან იმისთანა ქრისტიანენი, რომელთაც ქართული არ იციან და სკოლაში ასწავლიანო რუსულის ყურანის წერა-კითხვასა. „ჩ. ვ.“ ქოროხის ხეობიდან მოწერილ კორარესპონდენციაში დღეს ცხადათ იხატება ეს დაფარული გულის განზრახვა: ქოროხის მიდამოები წარმოადგენენ უწინდელ საქართველოს ტერიტორიასო, ბევრი ქრისტიანობის ნაშთებიაო, ხალხიც ნიჭიერი და სწავლის მოტრფიალე, ხოლო შკოლები არ არისო. ერთი არის ართვინში, იმაშიაც თათრები (რჯულით, ჩამომავლობით ქართველნი) არა სწავლობენო, კარგი იქნებოდაო, უმატებს მომწერი, რომ დაეარსებინათ სკოლები და ხალხისთვის ესწავლებინათ თათრული და რუსული წერა-კითხვაო. „ასე ჩემო მანასეო, ხან ასე და ხან ისეო“, საცა გინდა საჭიროა სკოლაში დედაენა, საცა არა გსურს და არ გეპიტნავება—რა საჭიროაო, ოსტატის ხელობაა—ლიტრას საითაც უნდა, ყურს იქიდან უზამს. ზემო ქართლში, უწინდელ მესხეთში, აქარაში და ქობულეთში ოჯახში

ლაპარაკი ქართულია, ეხლაც არტანის მემამულენი სოფელ ურში, გათათრებული ქართველები ხიმშიაშვილები ქართულათ ლაპარაკობდნენ, ოლთისის მოლა და ყადი ჰასან-ეფენდი—ათხვამ-ზადე ქართველი ერისთავია და ოთხმოცი წლის კაცმა მშვენიერი ქართული იცის, თუმცა კი თავზე სიყმაწვილიდამ დოღბანდი აფარია ქუდის ბაღლად. ჯავახეთის მემამულე ს. ხოსპიოში ფაღვანდოვი თათარია და ოჯახში ქართულად ლაპარაკობს. ფოცხოვში სოფლები წინსათაბი, ყვეფლი, საღვანე ქართველი ოსმალებით არიან დასახლებულნი და ბევრს ოჯახში აქარის რძლები შვილებს ქართულად ელაპარაკებიან და ასწავლიან ქართულ ლაპარაკს. გრაფინია უვაროვს ვიღამაც მოახსენა, რომ არტანის მხარეს ქართველებს არაფერი წილი არ უძევთ ძველ დროის ისტორიაშიო. შერე ხომ გრაფინიამ თავისი ფეხით მოიარა ფოცხოვის არემარე, ინახულა მრავალი ძველი ეკლესიების წანაწერები და სხვათა შორის სოფელ ალში დიდი ქართული საყდარი და ის ოჯახიც, საცა ქართულად ლაპარაკობდნენ.

ამ ქვეყანაში თათრული ენა ძალით არის შეტანილი, რომ გაეთათრებინათ ხალხს ძალას ატანდნენ ქართული დაფიწყებინათ, ეხლა კი ქრისტიანობა და სწავლა ისევ ქართულით უნდა შედიოდეს ხალხში. დარწმუნებულნი ვართ და კარგა ხანიც დაჯერებულნი, რომ ქართული ენა არავის არ ებიტნავება და იმისთვის გული არავის შესტკივა და თითონ ხალხიც იქნება რიგიანათ არ იყოს შესმენილი, თუ რა გზას უნდა დაადგეს, ხოლო ქრისტიანობის გავრცელება მარტო ქართულის ენით არის შესაძლებელი: გზა-გამრუდებულ ფარას ხან მგლის ძუნძულიც გაიყოლებს ხოლმე, საჭიროა პატრონობა და მოთავობა. ერთი ხუთიოდე „ზაქარიები“ რომ კიდევ გამოერივნენ ჩვენში, ზაქარიასავით თავგანწირულნი და, როგორც შეურყვევლი დაყუდებული, მოიარონ გათათრებული საქართველო რკინის ჯოხით, გახუნებულ „პიჟაკში“ და „შლიაპით“ იარონ და ასწავლონ ხალხს, ასწავლონ წერა-

კითხვა ოჯახ-ოჯახ, დიდი ღვაწლი და ამაგი იქნება. ქართველი საბები სადღა არიან! ზაქარიას მიმყოფნი ვინ არიან? სახნავი და სათესი ბევრი აბადია ჩვენს პატარა ქვეყანას და პატრონი უძლურია! გზაკვალ-დაბნეულები დაგვძახიან საქმე არა გვაქვსო, მამულ-დედულს გაურბიან და გაუგებარნი, მიდეგები „მარქსობას და გორკობას“ გვიქადაგებენ. გორკის თხზულებანი სრულიად გადაუთარგმნიათ ქართულად, უკეთესი ველარ უბოვითად გადმოსათარგმნელად გონების განსავითარებელი და ცხოვრების გამაუმჯობესებელი! ჩვენი ცხოვრება, ჩვენი სიცოცხლე, ჩვენი მდგომარეობა ისედაც „გორკია“ და რალა საჭირო იყო ქადაგება!

მაისის 21-სა. ვინც არა მგონია, ცრუ და მავნე, მიმდგარა ეხლა და ქართველ თავად-აზნაურობას სთელავს, დიდი და პატარა კბილების კრეჭით აჩმახუნებენ რაც პირზე მოადგებათ, რომელი ავი და შეუფერებელი გინდა, რომ შინაურმა და გარეულმა ამ წოდებას თავზე არ მოახვიოს. საქმე იქამდის მივიდა, რომ ერთმა დიდმა რუსულმა გაზეთმა „ნ. ვ.“ ჩვენი თავად-აზნაურები ჩობნების სახელით მონათლა. უმეცარის მიჭარუასაწყენი არ არისო, ხოლო უზრდელობით და უმეცრობით ამ ოინებს არ სჩადიან, —სჩადიან იმიტომ, რომ „დათვი საძაღლეთ გამხდარა. გარეულები დამ თავში ცემას ჩვენი ხალხი და თავად-აზნაურებიც ჩვეულნი არიან, ხოლო უბედურობა იმაშია, რომ კბილებს უკრაქუნებენ შინაურებიც და სხვათა შორის იმასაც აბრალებენ, რომ ქართული აღარ იციანო, არა კადრულობენ ქართულ ლაპარაკსა და წერა-კითხვა საო. პასუხად ამისა მოგვაგონდა, თუ რა სწერია სახარებაში: რამეთუ ყოველსა, რომელსა აქვნდეს მიეცეს და მიემატოს, და რომელსა არა აქვნდეს და რომელსა იგი აქვნდეს, მოგელოს მისგან, და უქმარი ეგე მონაჲ განჰკადეთ ბნელსა მას გარესკნელსა: მუნ იყოს ტირილი და ღრქენა კბილთა“. ჩვენის თავადებისათვის ღმერთს მიუნიჭებია ჰკვაცა, მხნეობაცა, სიამაცე, გარეგნობითი მშვენიერება, მამულის სიყვარული და

სულგრძელობა, „პურადობა, გულადობა და ერთგულობა თავის ქვეყნისა“. ესეთია საზოგადოთ ჩვენი ქართველი ხალხი. ხოლო მოგეხსენებათ, რომ საუბედუროთ საქართველო აკროშკათ გადაქცეულა, ერის ხალხი გაურჩეველი დომხალია, ძნელადღა ამოარჩევ კაცსა თუ ქალსა, რომ ქართველი ტიპის გამომხატველი იყოს ტანით, სახით, ქცევით თუ სიტყვაპასუხით. გადახედეთ ჩვენი ერის ხალხს, საცა დიდი ყრილობა იციან ქალმა და კაცმა, დღეობაში, ქელეხებში და შენიშნავთ, რომ არც ქალებში და არც კაცებში არ მოიპოვება, სრულიად ან ძნელად შეხვდებით ქართველი ქალის ან კაცის სურათს, როგორათაც ხატავენ უცხოელნი მწერალნი თუ მოგზაურნი. დააკვირდით ჩვენის ერის კაცების ოჯახობას ქართლში და კახეთში და გულის-კვნესით იხილავთ ქალსა, თუ კაცსა: ტანით ბაჯაჯღანა, პირისახე მოქრუშული და მოჯღანული, მრუდე ფეხები, ნოღა ცხვირი ან გადღენილი, მძინარა და მოქანცული თვალები, შავი კისერი, გაბურძენილი თმა, ქალები ულაზათოთ ჩაცმულნი, თავზე ხშირათ შლიაპკებითაც, ხელში „ზონტიკით“, და თუ ვისმე ჩიხტიკოპი ხურავს—უშნოთ, ულაზათოთ, მრუდეთ, და ან ბაჯაჯღანებს რა ჩიხტიკოპი მოუხდებათ; ერთმანეთში უხამსო, ურიგო და მოურიდებელი ლაპარაკი გენერალი ფადეევი სწერდა, რომ ქართველი ხალხი არისტოკრატიული ხალხიაო! და არისტოკრატობა შეამჩნია ამ გამოჩენილმა კაცმა ჩამომავლობის მხრივ კი არა—ხასიათის, ყოფა-ქცევის და სიტყვა-პასუხის გაცნობით. ნამდვილი ქართველი ყოველიფერში არისტოკრატია, ერი და თავადი, გულით მაგარი, სულით მალალი, მეზობელთან ტკბილი, უძღურთა მფარველი, მორიდებული ურიგო სიტყვა-პასუხსა: ანანია, დათო, ბესო ქართველი ერისკაცები არიან, მაგრამ ზრდილები!

აი ამისთანებზე ამბობს გენერალი, რომ არისტოკრატები არიანო! ვის გაგიგონიათ ქართველების სილოთე! ლოთობა დიდი სირცხვილი იყო, ქართველები ბლომათა სვამდნენ.

მაგრამ არა ლოთობდნენ! ლოთობა მედუქნეების საქმეაო, იტყოდნენ ხოლმე. მედუქნეები კიდევ ქართველები არ იყვნენ! ეხლა კი დღეობის დღეს სოფელში არ გაივლება: გალოთებული ხალხი გზა-გზა დალაქლაქებს, ზოგი გდია, ზოგი ილანძღება, ბევრიც ჩხუბსა მართავს და თუ ხანჯალი აბადია, მაშინვე ხელსა სტაცებს; ენა და სიტყვა-პასუხი—ყურებ-დასაცმელია! ეგრეთ წოდებული „მუშებმა“ ლაპარაკში თუ რუსული არ გაურიეს, ვერ მოახერხებენ ვერას თქმას: „ლაპატკა ახმარეო, ჩესტნი კაციაო, ფურგუნს დაუზადეო“, ცხენსაც რუსულათ სტუქსავეს, „პოშოლ“—ძალღს უჯავრდება. თუ წვრილმანებს დაეკვირდებით, ბევრს ზიანს გამოვაჩენთ ქართველ ერისკაცის ცხოვრებაში. გზა-კვალ-დაბნეულებმა „ფურცლების“ აღა-პატრონებმა ყურები გამოგვიჭედეს, ჩვენი თავად-აზნაურობა გადაგვარების გზას ადგიაო. თავადებზე გადაგვარებას ანიშნებენ და რომ გლეხები კიდევ გადაგვარდნენ, ვერ შეუმჩნევიათ, და რა გლეხები, სხვა წოდების ხალხიც გაქართულებულია. აბა ერთი გაშინჯეთ შინაური ცხოვრება, თუ რას ჩადიან მღვდლები, აზნაურები, ახალმოდის „ეპარხი-ალკები“, რას ჩადიან ქართველი „ჩინოვნიკები“. ერთისა და ორის თავადიშვილის უხეიროთ ხეტიალი და უსაქმობა, ფუქსავატობა და დედულ-მამულის ფლანგვა გამამტყუნებელ საბუთათ უდებენ თავადიშვილობის საზოგადოთ დაცემისას, წინათაც გვითქვამს და ეხლაც კიდევ ვიმეორებთ, რომ აზნაურებსა და გლეხებს შორის, აზნაურებსა და მღვდლებს შორის არაფერ განსხვავებას არ ვხედავთ კეთილშობილობითი ჩამომავლობის მხრივ; აზნაურები და მღვდლები ორნივე ერის ხალხია, ხოლო ხარჯისა და ბეგარიდამ განთავისუფლებული. ჩვენი კეთილშობილნი მარტო თავადები არიან. რაში ეტყობათ გადაგვარება ჩვენს თავადებს? სიღარიბე გადაგვარებას არ მოასწავებს, ქართული ხასიათი, სიტყვა-პასუხი, მამულის სიყვარული ერის კაცებზე ნაკლებათა აქვთ გამჯდარი ძვალ-რბილში თუ? ქართულს არა კადრულობენ, უცხო ენაზე ეხერ-

ხებათ ლაპარაკი და შვილებსაც ესე ზრდიან თუ? ყველამ ვიცით, ეს ბრალი უსაფუძვლოა და სიმართლეს დაშორებული ჩვენდა სასიამოვნოდ! რაც კი რამ ქართველებს ქართული აბადიათ, ჯერ სულ თავადიშვილების უნარია! განა თავადები რომ დიაკვნებათ არა დგებიან და ანათორებს არ ეფარებიან, მღვდლებზე და დიაკვნებზე ნაკლებათა სცემენ პატივს ქართულ ეკლესიას და სამღვდლოებას? განა საწერავ რვეულებს რომ არ აბეჭდინებენ და ანბანებს არა სთხუზავენ, ამიტომ ქართული წერა-კითხვა არა სწამთ და არ ეხმარებიან ქართულ განათლებას და განვითარებას? თავადები გამრავლდნენ და ამიტომ გაღარიბდნენ, მამულები შეუცოტავდათ, სამსახური ვერ უშოვიათ, უფრო არ აძლევენ არა თანამდებობას და გაღარიბდნენ და სიღარიბის მიზეზით დაეკარგათ გავლენა საქმართველო საქმეებში, ხოლო ქართული გული და სული შეუცვლელი შერჩენიათ. იმათშიაც არიან ზოგი შეუგნებელი „აფიცერი“, გაიძვერა „ჩინოვნიკი“, გულით და გრძობით გაქვავებულნი, და საცა გაუჭრით „მოლალატენიც“, ამათ არც კი იციან, არის სადმე საქართველო თუ არა. ჩვენდა სასიამოვნოდ განდევილი თავადების რიცხვი მცირეა, ისინი არსად ჩანან, არც კი ვინ იცის არიან იგინი სადმე თუ არა. დანარჩენი და მომატებული წილი კეთილი მიმართულობისაა, მხოლოდ, როგორც ქართველებს, მოთავე არა ჰყავთ, არა ჰყავთ ბელადი, რომ მიჰყვნენ მას და „გზა-უვალი“ გაიარონ და შინ მშვიდობით დაბრუნდნენ. აუარებელი დამახავსებელი მიზეზების მიუხედავად ყველა ქართულ საქმეს, რაც რამ არის, აწარმოებენ თავადები: თავად-აზნაურობის სკოლაში მრავალი გლეხის კაცების შვილები იზდებიან სრულ ხარჯზე, იმავე ხანს შეუძლებელი თავადების შვილები უქონლობის გამო უსწავლელები რჩებიან და იმათ თავად-აზნაურობის სკოლაში არ იღებენ, ვაკანაია არ არისო. სოფლის ერის ხალხის სკოლებში კი აზნაურის შვილებს გლეხები არ ატარებენ, სწავლის ფულს სთხოვენ! ქართველს სიმართლე უყვარს და პატიოსნე-

ბას მისდევს, თავადებზედაც სიმართლე უნდა ვსთქვათ ხოლმე. სხვა წოდების პირთა შორის კერძოთ თავადები ბევრათ უმჯობესნი არიან ყოველისფერში, ამიტომ საზოგადოთ და პირ აღებით სამდურავი და კიცხვა შეუწყნარებელი და მიდევითი ცილისწამებაა. საზოგადო და სახალხო საქმის ღალატში კიდევ თავადებს სრულიად წილი არ უძევთ. ქართული ენა კიდევ თავადებში უფრო ფაქიზათ და შეურყეველათ ინახება. აქ მოვიყვანთ ერთი თავადის ქალის მიწერილს წერილს ნაცნობთან და შეადარეთ „ეპარხილკების“ წერილებთან, რომლებს ნიმუშები „შურდულში“ ხშირად იბეჭდება, ხოლმე და ვგონებ „მოგზაურშიაც“ იყო და მერე ბძანეთ: თავადები კადრულობენ თუ არა ქართულ ენას და სწავლას! აი თავადიშვილის ქალის წერილი: „დიდათ პატივცემულო ბატონო №№-ძე. ღმერთმა დაგასწოროთ მრავალ ამ დროს, ბედნიერების ცხოვრებით, ჯანის სიმრთელით და სიამოვნებით. მე ისეთი დამნაშავე გახლავართ თქვენთან, რომ აღარ ვიცი, როგორ და რა სიტყვით მოვიხადო ბოდისში, რომ დავიმსახურო თქვენგან პატიობა დანაშაულისა. ეს მეორეთ მომივიდა თქვენი მოლოცვის ბარათი და მე კი მხოლოდ ეხლა ავიღე ხელში კალამი, რომ გიძღვნათ ჩემი გულითადი მადლობა ხსოვნისათვის, მაგრამ იმედი მაქვს, რომ ამ ჩემს მადლობის დაგვიანებას არ მიაწერთ უზრდევლობას და არც ჩამთვლით იმ უგრძნობელ პირების წრეში, რომლებმაც არ იციან პატივცემულის ადამიანის დაფასება. მაგრამ ვხი თუ ჩემი იმედი ფუჭია და ვცდები! დაგვიანების მიზეზი ის გახლავთ, რომ პირველი თქვენი ბარათი მივიღე ძალიან გვიან და სწორეთ იმ დროს, როდესაც საქმე ძალიან ბევრი მქონდა; მეორე თქვენი ბარათი მივიღე სოფელში, სადაც გახლდით უქმე დღეებში. ეს ერთი კვირა გახლავთ, რაც იქიდამ დავბრუნდი და ისევ შევუდექი ჩემს საქმეს, რომელმაც მხოლოდ დღეს, ე. ი. კვირადღეს მომცა ნება, რომ მომეყვანა ჩემი დიდიხნის გულის წადილი აღსრულებაში. დიახ, დიდიხანი გახლავთ, რაც მსურს, რომ წერილით მაინც მესაუბრა,

მაგრამ ეხლა, როდესაც ხელში ავიღე კალამი, აღარც კი ვიცი რა მოგწეროთ, რაზედ დავიწყო და რომელი უფრო წინ დავაყენო სხვებზე. ჩემს თავში ისე ირევიან სხვადასხვა კითხვები, სხვადასხვა აზრები, რომ მე თითონაც ველარ ვარჩევ, რომ შემეძლოს რომელიმე მათგანი გამოვთქვა სიტყვით. ამ რამდენიმე წუთის წინ კი მეგონა, რომ ავიღებდი თუ არა კალამს ხელში, იგი დაიწყებდა დაულალავად სირბილს სპეტაკ ქალაღებზედ და ვინ იცის რამდენ რასასმეს გაიმბობდათ, რამდენ აზრს გაგიზიარებდათ, მაგრამ, როდესაც საქმე საქმეზე მივარდა, მაშინ დავინახე, რომ ჩემს საწყალ კალამს ნიჭი არა ჰქონია წერისა და ვიგრძენ, რომ ამისთანა ღარიბი სიტყვის პატრონი, როგორც მე, ვერ მოახერხებს ვერც როდის ისე გამოსთქვას თვისი აზრი, როგორც თითონა გრძნობს და ვერც გააგებინებს სხვას. ამიტომ სჯობს, რომ ისევ ისე დავჩუმდე, სჯობს, რომ არ დავაკარგეინოთ დრო ტყუილა უბრალოდ ამ არეულ-დარეულ წერილის კითხვაში და მით არ მოგაბეზროთ თავი. აი ამ განზრახვით ისევ გეთხოვებით და გთხოვთ დიდის თხოვნით, რომ თუ როდისმე გექნებათ დრო მამაწოდოთ ორიოდ სიტყვა, თქვენ უეჭველად გეცოდინებათ, რომ მე ახლა ვახლავართ ან—ში და ამიტომ, თუ წერილს მიწყალობებთ, იქ მომწერეთ. ეხლა კი ნება მიბოძეთ კიდევ გითხრათ მადლობა ხსოვნისათვის, რომლის ღირსიც სრულებით არ ვახლავართ და მერე გამოგემშვიდობოთ. გთხოვთ მიიღოთ და გარდასცეთ თქვენს №-ს ჩემი გულითადი პატივისცემა. თქვენი პატივისცემელი №—№—სა“. უნდა მხედველობაში ვიქონიოთ, რომ ეს თავადის ქალიც გიმნაზისტკაა. გიმნაზიაში არ დაჰვიწყებია ტკბილი და შეურყვეველი ოჯახის ენა. ქართველობას აქამომდე ვერ მოუხერხებია დააარსოს ქართველ ქალების სკოლა და ადვილად წარმოსადგენია, თუ ამ მშვენიერი ოჯახის ენის მკოდნე ქართველი თავადის ქალი ქართულ სკოლაში რა გვარად განვითარდებოდა და მერე დაეხმარებოდა ქართული ენის გამშვენიერებას და გამდიდრებას!

ივლისის 31-სა. რამდენიმე წელიწადია, ქართლშია ც გამიჯვნის საქმე სწარმოებს და ვერ გათავებულა. ქიზიყის მამულები სრულიად დამიჯნეს, რაც რამე არგუნეს სოფლებს— მიუზომეს, დანარჩენი ხაზინას დარჩა და ამ მამულებზე დააბონავეს რუსეთიდან გადმოსახლებული რუსები სოფლებათ, ოლოვკა, პავლოვკა და ბევრი სხვა; ერთ სოფელს თბილისის გუბერნატორის პატივსაცემათ სახელი სვეჩინო დაარქვეს. გადმოსახლებულებს მიუზომეს უკეთესი მამული, სახნავი, საძოვარი, სავენახეები, გამოუყვანეს მშენიერი ბულაყის წყლები, დაუკეთეს პატარ-პატარა მოხდენილთ ფანჯრიანი სახლები, დერეფნიანი, ეზოებით მოწყობილნი; აუშენეს ეკლესია, დაუნიშნეს რუსი მღვდელი, დაუარსეს სკოლა; გაანთავისუფლეს დროებით ხარჯიდან და ბევარიდან. გადმოსახლებულნი დაბინავდნენ, მოეწყვნენ და კმაყოფილნი არიან თავის აწმყოსი, იმათ ბედს ძალლი ვერ დაჰყვეს.

ქართლში გამიჯვნის საქმე უფრო გამწვავებულია. იქ მამულები ერთმანეთშია არეული—სათავადო, საეკლესიო და საგლეხო. საქართველოს ორნაირი მამულები აქვს: სათავადო და საგლეხო; სათავადო შეადგენს თავადიშვილების საკუთრებას, მეფეებისგან ნაბოძებს. დანარჩენი მამულები გლეხებისა და სხვა წოდების სახმარებელია. საგლეხო მამულს სახელმწიფო მამულს ვეძახით იმიტომ კი არა, რომ ხაზინამ დაიჩემოს და ვისაცა ჰსურს იმას უბოძოს; არა; იმიტომ, რომ გლეხი ხელმწიფის კაცია, მეფის მოსამსახურე და რაც სახელმწიფოში მამულებია, თავადებისა და მონასტრების მამულების გარდა, სულ გლეხების სახმარებელი უნდა იყოს. მაგრამ გამიჯვნამ ისე წაიყვანა საქმე, რომ იმ მამულებს, რომლებიც წინათ საკუთრებად ეჭირათ, ერთმანეთში ურევენ, ერის ხალხს უზომვენ აქედამ, რაც უჭირავთ და ან რაც საჭიროა ეხლა, დანარჩენს იმათ აძლევენ, ვისთვისაც ემეტებათ.

მარტო დღევანდელი დღე კი არ უნდა ვიცოდნენ, მომავალზედაც უნდა ვიფიქროთ. ქართლელი გლეხები, საცა კი

მიწის მზომელი გაჩნდება, ყველა მამულს ხაზინისა ეძახიან, მონასტრისა, თავადისა თუ მღვდლისა, სულ ხაზინას აკუთნებენ. გლეხებსა ჰგონიათ, რაც სახაზინოთ დაიდება, მერე სულ ეს მამულები გლეხებს დაეთმობათ, საკუთრებად ებოძებათ, ის კი აღარ იციან, რომ როცა მამულებს დამიჯნავენ, მერე გლეხებს დესიატინობით კომლზე მიუზომადვენ სახნავ-სათიბს, და დანარჩენს ხაზინა მოახმარებს სხვას, ან იჯარით გასცემს და შეიძლება მეზობლად უცხო ტომის ხალხი მოუსხან. ამ ყოფაში სოფელი შევიწროვდება, სოფელს გასაფართოებელი მამული მოაკლდება. ყოველიფერი მოსალოდნელია და საფიქრებელი. ამისათვის რა საჭიროა, რომ გლეხები თავებს იხოცავენ და გაიძახიან, რაც მამულებია სულ ხაზინისაა. გლეხი რას გამოჩეხება, რომ თავადიშვილის მამული, ან ღვდლისა და მონასტრისა ხაზინამ დაისაკუთროს. გაჭირებაში გლეხი თავადისგან უფრო ადრე და ადვილად გაიმართება, თავადის მამული შეიძლება „უტორგოთაც“ იქირაოს, შეიძლება შეისყიდოს კიდევ შეღავათობით, ხაზინიდან კი შეღავათის იმედი არ უნდა ჰქონდეს. განსვენებულმა ა. გამრეკელოვმა იცოდა, რაც თავადიშვილებს მამულები აქვთ, თქვითო, რომ ხაზინისაა, თავადებმა ჰმოვლა არ იციანო, სულ სომხებსა რჩებათ იმათი მამულებიო. მაგრამ სცდებოდა: ყველა თავადიშვილი არ უთმობს სომხებს თავის მამულ-დედულს, და თუ გასყიდვა და დათმობა ჰსურს, განა ქართველს არ მისცემს? მისცემს, რატომ არა, ხოლო თავადების მამულების შესყიდვის საქმეს ჩვენმა ხალხმა და საზოგადოებამ უნდა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციონ და საჭიროა რიგიანათ მოაწყონ.

ლუკმა გავარდეს—ჯამში ჩავარდესო. ჩვენი თავადების მამულები ისევ ქართველებზე უნდა იყიდებოდეს, ყველა თავადი უნდა იმოტელოთ შეგნებული და მოსიყვარულე იყოს თავის ქვეყნისა, რომ გასასყიდი მამული შეიძლებინოს თავისივე მეზობელს ქართველს გლეხსა თუ მღვდელს შეასყიდ-

ვინოს. ეგრეთვე ბანკების სასოფლო და საქალაქო მამულები ქართველებისა, უნდა ისევ ქართველებსა რჩებოდეთ. ხალხი გამრავლდა, მამული შემცირდა და ეს თავადების მამულები მაინც ქართველ ხალხს ხელიდამ არ გამოეცალოს. რაც ხაზინას მამულები დარჩა, ისინი ქართველებისათვის სამუდამოთ დაკარგულია, ბაღათ თავადების მამულები მაინც დაიქირონ!

აგვისტოს 6-სა. ფერიცვალების დღეა. გუშინ „კავკაზ“-ში გამოცხადებული იყო, რომ ღვთაების მონასტერში ფერიცვალების დღეს ეპისკოპოსის წირვა იქნება შესრულებულიო. ამ მონასტერს ჩვენი ხალხი დარიის მონასტერს ეძახის და არის ავლაბარში. მდებარეობა იმიტომ მოვიხსენეთ, რომ ბევრმა არც კი იცის, სად არის იგი! ხალხი წირვაზე არ იყო ბლომით, რაც იყო, ისიც გარეთ იდგა, ეკლესია ძრიელ ვიწროა და სიცხე-პაპანაქებაში შიგნით დგომა შეუძლებელია. წირვა ქართული იდგა, ჟამნობასაც ქართულად კითხულობდნენ. ერთიც ღვდლად აკურთხეს და თქვეს, რომ ნაკურთხი ქართველიაო. ვანაობა იმიტომ მოგვყავს, რომ თმა რომ აღკვეცეს, სლავიანურათ წაუკითხეს ლოცვა და თითონაც ლოცვის წასაკითხი წიგნი სლავიანური მიაწოდეს. შეიძლება, რომ ახლად ნაკურთხმა ქართველმა მღვდლებმა ხუცური არ იცოდნენ, ეხლა ხუცურს აღარა სწყალობენ და ერთხელ „ნადიკვრელმაც“ კი გულმოდგინედ გამოაქვეყნა, რომ ხუცურის სწავლება საჭირო არ არისო, რადგან ქართულის სწავლებას უშლისო!

საზოგადო სენათ გადაიქცა ეხლანდელი წირვა-ლოცვის ვითარება ზოგი მღვდლების ხელში, იწყებენ ქართულად, მერე სლავიანურზე გადადიან, ასე რომ მლოცავს რაღაცა თამაშობას მოაგონებს და სასოება ეკარგება. დალოცვილებმა ან სულ სლავიანურად შეასრულონ, ან სრულებით ქართულად, დომხალივით არევა გალობასაც რევს და უშლის. არა მგონია, რომ არეულ-დარეულ წირვა-ლოცვის აკრძალვაში

ვინმე მოიმდურონ, თუ ერთბაში შეუძლებელია წირვა, შეიძლება ერთი კვირა ქართულად იყოს, მეორე სლავიანურად, ხოლო აურევ-დაურეველი, არეულ წესის ასრულებაში ვერც რუსი ლოცულობს და ვერც ქართველი როგორც გული თხოულობს.

ექვს აგვისტოს დარიის მონასტერში ქართული გალობა იყო ორ ხორათ: ერთში გალობდა შარაძის ორი მგალობელი, მეორეში მონასტრის სამრევლო სკოლის მოწაფეები. მგალობელთ ეტყობოდათ, რომ არ იყვნენ გავარჯიშებულნი ეპისკოპოზის წირვის მოხმარებაში, ეშლებოდათ ხშირად. შარაძის გალობა სასიამოვნო მოსასმენია, უფრო სასიამოვნოა თავისებური გურული კილოთი; გურული გალობა სმენას ასიამოვნებს, ხოლო ცალმხრივი ხასიათიანია და აკლია სიდიადე და სივრცე უქმი დღის შესაფერი. მაგრამ ამაზედაც ღმერთმა უშველოთ, სულ არარაობას უღელი ხარიც კარგიაო. სამრევლო სკოლის ხოროსაც დახმარება და დახელოვნება ეჭირება. მონასტერს უნდა ჰყვანდეს საკუთარი დახელოვნებული გუნდი მგალობელთა; გალობა უფრო წარჩინებული იქნება, თუ მონასტრის გუნდს დაუმატებენ და მიაშველებენ სამრევლო სკოლების ყმაწვილებს, ვაჟებისას და ქალების ხმებსაც. ამბობენ, აქამდის მონასტერს არა ჰყვანდა საკუთარი ხორო და ეხლაც რაღა საჭიროაო: ორი-სამი მორჩილი და ზოგი მიჩემებულნიც ასრულებენ მგალობელთა ვალსაო. აქამდის რომ ხორო არა ყოფილა მონასტერში, ძრიელ სამწუხარო ამბავია და ეხლა უთუოდ უნდა იყოლიოს, წინათ მონასტერში ბინა არა ჰქონდა ეპისკოპოზს და ეხლა აქვს. მონასტერი ღარიბია და მცირი, ეპისკოპოზის ბინადრობამ უნდა გაამდიდროს იგი და გაადიდოს, აღადგინოს მისი მნიშვნელობა საქართველოს სატახტო ქალაქში. ამ მონასტერში სწავლობენ ახლად ნაკურთხი მღვდლები და მთავრები, დაახლოად განწესებული დიაკვნები და რა უნდა ისწავლონ, როცა მონასტერში სრულებით გალობა არ არის. სხვაგან რომ

სთქვამთ სადმე, რომ მონასტერში გალობა არ არის, არ დაიჯერებენ, ქორათ მიიღებენ. წესის აღსრულებაში გამოყვანილი „სტიხარჩიკებიც“ რიგიანი უნდა იყვნენ ჩაცმულობით და ქცევით, თორემ რა წესია, ზოგს ტაოხიანი ხარაზის ჩუსტები აცვიათ, ზოგს „სტიხარი“ ფეხებში ეთრევათ; ტყუილათ კი არ გვეძახიან რუსები „გოლოპიატებათ“, საყდარში მანც მოვიშორათ ბრანძები და სუფთათ „სიტატვლის დაუნახვებლად“ დავესწროთ ხოლმე! დაბრანძულები და ფეხშიშველები დავდივართ, როცა არ გვიჭირს და სადაც არ გვეკუთვნის განა უშნობა, ულაზათობა ჩვენი ნაციონალური ხასიათია. საზოგადო სამსახურში გაწვრთნილების არ ქონა უზრდელობის ნიშანია და ვერვინ ვერ იტყვის, რომ უზრდელები ვიყვნეთ; ყოველიფერი ჩაუგონებლობით მოგვდის და ჩაგონება ვალია ყოველის უფროსისა, სადაც უნდა იყოს. ქართველს ჩააგონე და ცოტა ძალაც დაატანე, რომ შეასრულოს და ყოველიფერი წესიერათ ექნება.

აგვისტოს 8-სა. დღევანდელ „ივერიის“ ნომერში მოთხვსებულია მწარე, გაუნელებელი გოდება აკაკისა. უწმინდურება შეეხო „ძველი დიდების საჩინო ნივთებს“ და „ჩვენი გელათი, დიდი ტაძარი, სადაცა ბრწყინავს სული დავითისა და თამარისა“, ვის სიწმინდესაც „მტერი ურწმუნოც ვერ შეჭხებია“, ის საეროვნო „წმიდათა-წმიდა დღეს ქართველებს დაჰვიწყებიათ“! ასე მოსთქვამს გულდათუთქული გაცარცულ გელათის ტაძარზე, საიდანაც სხვათა „საშვილიშვილო ნაშთთა შორის ძველთა“ მოუტაცნიათ „ის წმინდა ქოში, რომელსაც თამარი ღოცვა ვედრების დროს გაიხდიდა და ფეხშიშველა, სამშობლო მსხვერპლად, წმინდა ტაძარში წმინდა ცრემლს ღვრიდა *)

*) ჩვენდა სასიამოვნოდ, როგორც მერე აღმოჩნდა, ქოში არ წაუღიათ.

და კიდევ „საცერე დიდი, ბეჭედი აღმაშენებელისა, რომ თითზე ეცვა და კურთხეულმა მისმა მარჯვენამ საქრისტიანო რითაც დაიცვა“. ამ წლის მარტის თვეში „მოგზაურის“ ფურცლებზე იყო აღნიშნული, რომ იმერლების ბრბო უწმინდურობის გზას დასდგომია და იმედი უნდა გექონოდა, რომ ეს ბრბო თავის სიცოცხლეს დაღვედა იქავე, საცა დაიბადა, გელათის მონასტრის, გელათის ტაძრის გაცარცვამ ლამის დაგვაჯეროს, რომ გადარჯულებულ იმერლობას „ალარ უცვნია ტაძარი ტაძრად და ღმერთი ღმერთად“

სტირის, ჩივის, ცრემლებს აფრქვევს წარჩინებული პოეტი, ქართველების მეგულისპასუხე და სიმართლის პირში მთქმელი. სამწუხაროა გოდება მისი მით უფრო, რომ ხმა ტირილისა რჩება ხმად მლალადებელისა ჩვენ შორის, ჩვენ შიშველა-მაწანწალა და გზაკვალდაბნეულთა შორის, რომელნიც ამ მწარე გულის სიღრმიდგან ამონახეთქ მიგლოვებას კბილების კრეკით მიეგებებიან და იქნებჯ გაუმარჯოც დასძახონ. სიზილწეს და სულით დაცემულობას ყოველი შეუძლიან!

ეს სიტყვით გამოუხატველი ზნეობითი გაფუჭება და გახრწნა, პილწი საქციელი ქუთაისის სემინარიელებისა და თავდაუზარელი ველურობა და გამხეცება გელათის ტაძრის გამძარცვაგებისა ნათლად გვაჩვენებს, თუ რა ზნეობით დაცემის უფსკრულში ჩავარდნილა ჩვენი ხალხი. წმინდა ტაძრის შემპილწველი და შემმუსვრელი სემინარიელი ცხადთ ამტკიცებს სამღვდელოების ოჯახობის ზნეობითი სიმდაბლეს! ერთათ ერთი სიწმინდის შელახვა, როგორც არის გელათი მთელს იმერეთში, გვაჩვენებს ამ ავაზაკების საძაგლობას და გარყვნილობას. ერთი და ორი ქეციანი ცხვარი მთელს ფარას გააქეციანებსო, იტყვიან ხოლმე რუსები, და ალბათ იმერლობას დიდი ხანია ქეცი სჭირებია, რომ ერთბაშათ მთელ არემარეს ძნელად მოსარჩენ კირად გადაჰქცევია. წამხდარ და დაცემულ სასულიერო წოდებას სამწყსოც შეეპილწება.

რა სასჯელი მოვლით შემპილწველთა და ველურთა? არა-

ფერი: კაცის კვლა და ქათმისა ერთნაირად ფასობს. მერე კი-
დე საცა საეკლესიო სიწმინდაეებს ბაზარში ასაღებენ საჯა-
როთ, უბატოთ ეპურობიან საეკლესიო სამკაულებს, მაშინ
ყმაწვილი შეუგნებელი სემინარიელი უფრო მეტს ჩაიდენდა
და გელათის მცარცველიც მხეცს დაგნსგავსებოდა!

იმერლებმა სიტყვით გამოუთქმელი სისაძაგლე მოახდია-
ნეს, მაგრამ ამაში ჩვენც ყველა ქარაველებს წილი გვიძევს-
თუ სუყველანი არა,—ორი მესამედიც რომ რიგიანები ვიყ-
ვნეთ, ჩვენში ეს გახრწნილება არ ჩამოვარდებოდა და გელა-
თის ავაზაკნი წმიდათა-წმიდას ხელს ვერ შეახებდნენ.

არა ნაკლები სისაძაგლე ჩაიდინა ერთმა კახურმა თავად-
მაც. თავადი შეზარხოშებული ბძანდებოდა, ცხენით მომავა-
ლმა დაინახა სოფლის ეკლესიის კარები ღია, სოფლის
მღვდელი საღამოს ლოცვაზე იდგა. თავადი ლოცვის მოსას-
მენათ ცხენდაცხენ ეკლესიაში შებძანდა, მაგრამ ღვდლისა და
ღიაკენისა მაინც კიდე შერცხვა და მალე უკანვე გამოვიდა.
თავადს უკან მეძებარი მოსდევნებია და ვერ შეუბედნია შეჭ-
ყოლოდა, სცოდნია, რომ „საყდრის კარი რომ ღია იყოს—
ძალი უნდა მოერიდოსო“—და თავადმა კი თურმე თავის
მეძებრის სინიღისს გადააქარბა! მერე რა გადაახდევინეს ამ
„კნიაზს?“ არაფერი, კანონიც ვერ იპოვეს „კნიაზის“ მოსა-
გერებელი, არსადა სწერიოა, რომ ცხენით ეკლესიაში შეს-
რილება არ შეიძლებაო, სომხის სუფსარქისი სახლებში და
საყდრებში ცხენით დადიოდაო და ის „პოსულში“ არავის მი-
უციაო!

გელათის მცარცვავებსაც კვალს ვერ უპოვნიან, თუნდაც
იპოვნონ, დანაკარგს ვერ გამოაჩენინებენ; და ბოლოს იქნება
კიდევ გამართლდნენ, ან ერთი-ორი თვით ტუსადანაში ჩაპ-
კეტონ! გელათის გამცარცვავებს ნადავლევის სიხარბე არ ეტ-
ყობათ, წმ. თამარის ქოშს ვერც გაასაღებენ სადმე და ვერც
რასმე ფასს დასდებენ, ამიტომ საფიქრებელია, რომ კარგათ-
ნანახს ტაძარს შიგნიდგან გატეხილობა ემცნეოდეს. აღბათ

ვისმე გულს უკლავდა, რომ ეს ძვირფასი სიწმინდენი გელათს აწყვიან კიდევ და აქამდის არ დაკარგულან, გულში რაღაც შური შერჩენია, გელათის დაკნინება და დამცირება მოსდომებია. თუ ასეა, მაშ უნდა ვაქონიოთ სასოება, რომ ჩვენს ხალხს კიდევ ახსოვს ჯვარი და თავისი საყდარი სწამს, ხოლო ცხოვრება დათახსირებული თავს დახეთქია და გადაქცეულია მოღალატედ თავისი ქვეყნისა, თავისი ისტორიისა. „ისა სჯობია“, ამბობს აკაკი, რომ ეს მოღალატეები „წულარ იცო“- ცხლებენ თავსა, ხალხი არ შეინდობს, არ მიუტყეებს“ მათ.

აგვისტოს 10-სა. ერთმა სოფელელმა მღვდელმა სოფლის ცხოვრებიდან თავისი თავგადასავალი ბევრი რამ გვიამბო. გამოკდილებით ვიცით, რომ ბევრი სოფლის მღვდელი სამკაულია თავისი სოფლისა და მრევლისა და ბევრი კი, საუბედუროთ უფრო უმეტესი ნაწილი, შხამია მრევლისა და საზოგადოებისა, მთესავი ღვარძლისა. ამ მღვდელს სოფელი აკროშკიანი ჰქონია, ე. ი. არეულ-დარეული, შემდგარი ქართველებისა და სომხებისაგან. საქართველოში ჩაჩხირული სომხები ჩამომავლობით ქართველები არიან, ხოლო რჯულით, ე. ი. ეკლესიის წესით და ტერტერების ქვეშევალდობით სომხები. ტერტერებს დიდი გავლენა მოუპოვიათ სოფელელ ქართველ-სომხებზე: უტერტეროთ ქართველი სომეხი არ დაინიშნება, აღდგომას არ გაიხსნილებს, მარხვას ვერ შეერგვა, და გულისთმასაც კი—სიყვარულს უტერტეროთ ვერ გამოაშკარავებს, რაც უნდა ძალიან უყვარდეს ქართველი ქალი. უტერტეროთ ვერ გაჰბედავს ვაჟის დანიშვნას, ერთი სიტყვით, ტერტერა ხორციელი და სულიერი ჯალათია და სიზმარშიაც კი ელანდება იგი. ქართველის მღვდელი და სომხის ტერტერა ერთ სოფელში ცხოვრობენ, მეზობლები არიან ერთმანეთისა და ტერტერას არ ეჭაშნიკება მეზობლის სიახლოვე და ყოველ ჟამს ცდაშია, რაშიმე ხრიკი უგდოს, რაშიმე მოატანოს და დაამცროს. ქართველი მღვდელი ყურს არ იღრენს, არც კი ახსოვს, ტერტერა არის სადმე თუ არა და არც ესმის, არა

გრძნობს, რომ მისი ვალია, როგორც ტერტერა ცდილობს, იმანაც ისე გზრუნოს თავის მრევლისთვის, მოიპოვოს იმოტეა ლა გავლენა. ბევრი წილი ქართველ-მღვდლებისა ეხლა მოვახშეებად გადაიქცნენ. ფეხშიშველა სემინარიელი შეირთავს გლეხის ქალს, აიღებს ქრთამში და მზითევში ას თუმნამდი ფულად და შეკმაზულ ცხენს, იბარებს ბლალოჩინისაგან სამრევლო ეკლესიას და შეუდგება ცხოვრებას. უწინარეს ყოველისა ასესხებს ქრთამის ფულს, თუმანს ექვს შაურად და ორ აბაზად, შემძლებელ ოჯახებში, და ღარიბებზე მანეთობით, ორ მანეთობით არიგებს ფულს შველაზე ან მოსავალზე ერთი-ორად, ერთი-სამად და ორხად, შეაგროვებს ერთ დასტა თამასუქებს და მერე სულ იმაზე ფიქრობს, როდის და რომელია ვადაგასული, რომელია გამოსაცვლელი, „პრიხოდი“ კი აღარ უხვოს, ასე ჰგონია, რომ პრიხოლში მარტო წესები უნდა ასრულოს მეხანიკურათ, ღონათლოს, ჯვარი დასწეროს და მარხოს და ისიც არ ავიწყდება, რომ ბლალოჩინს თავის დროზე პატივი სცეს: საახალწლო და სააღდგომო ზღვენი მიართვას, დღეობას და გაკეთებულ ოჯახში მიცვალებულზე მოიწვიოს და ხანდისხანაც, „თუ დასჭირდა“, ფულითაც დაეხმაროს. ამნაირად მღვდელი ჩინებული სახელით გვირგვინდება, მრევლშიაც მიღებული ხდება და ბლალოჩინისა კიდევ დაუვიწყარი: ხელი ხელსა ჰბანსო და თავის დროზე მოუკლებლივ მოსდის მღვდელს „ნაბედრენიკი, სკუფია, კამილაუკა“. ამ ხანაჲდის მღვდელი კარგათ სქელდება, ჯიბე ევსება, ტყავიც უსქელდება და სამღვდლო ვალი და ცოდნა სულ ავიწყდება. თავად არ იყო ძმარიო, ზედ დაასხიან წყალიო, შეუგნებელი, უცოდინარი, სემინარიელი სოფლის მღვდელი, სოფლის მევახშეობის წრეში უფრო ბრიყვდება, ხავსდება და ეკარგება მას შეგნება და ხდება გაუთლელ გვამად, რომელიც არც კაცია, თავი კი კაცად მოაქვს, არც მღვდელია, ან ფორა კი აცვია. ესეთები არიან ჩვენი არამც თუ სოფლის მღვდლები, ქალაქების მღვდლებიც. ამგვარ შეუგნებელ-გაუ-

ნათლებელ მღვდელს ხვდება მრევლად შეუგნებელი, ბედისაგან და სიღარიბისაგან დაბრწყელებული მრევლი. ამისთანა მღვდელი აბა რას გააწყობს ცქვიტ და ენაგალესილ ტერტერასთან, რომელიც ინსტრუქციებით დატვირთული მისულა სოფელში, რა უნდა შეასრულოს და რა უნდა მოახერხოს. ქართველი დონდოლა მღვდლები ტერტერებთან უკანა რჩეზიან და ეს არის მიზეზი, რომ ქართველთა სოფელში ქართველები გასომხებულან და ტერტერას ეხლა მღვდლათ იყენებენ. ვინ გაიგონა, რომ მირიანაშვილი, გოზალაშვილი, საგინაშვილი, ოთიაშვილი, დავითაშვილი, სარაჯიშვილი და სხვანი მრავალნი სომხები იყვნენ! ტერტერა ქართველების შუა სოფელში ყარაულათ უდგათ და ქართველ მღვდელს ვერ გაუბედნია ხმა ამოიღოს, ხმა-მადლა ამხილოს და დაუმტკიცოს, რომ გრიგორიანელი ქართველები გასომხებული ქართველები არიან. ეს კიდევ არაფერი! რუსის კანონი ნებას არ აძლევს, რომ მართლმადიდებელმა რჯული გამოიცვალოს, თორემ ეს რომ არ იყოს, ტერტერები ჩვენ ღუნე მღვდლებს რაც მრევლი აბადიათ, სრულიად გაუსომხებდნენ. დიახ, ჩვენი მღვდლები არიან ღუნეები, მაგრამ მარტო თავის სამღვდლო მოვალეობის აღსრულებაში; რაც კი კერძო ცხოვრებაში გამარჯვებას მოუნდება, ისინი ბელადობასაც გასწევებენ.

ამ წყევლიაში მყოფ ღვდლების წრიდან გამოდიან ბევრნი მართებულნი, სათნოიანნი და გულწრფელი მღვდლები, ერთგულნი დარაჯნი თავის თანამდებობისა. ვგონებ ამ წრეს უნდა ეკუთვნოდეს ჩვენი შოაზბე მღვდელიც. ამას არც შეშინებია, არც დახატრებია ვისიმე, გასულა სასოფლოზე და ხალხში ხმა-მადლა სიტკბოებით, სიმშვიდით, წყნარად უმხილვებია გასომხებული ქართველები და კიდევ დაუჯერებია ისინი, რომ მართლა ქართველები არიან და თავის თავს ტყუილათ სომხებათა სთვლიან და პასუხათ მოუხსენებიათ: „მართლა და კეკას ახლოა“. ერთი და ორი მღვდლის ქადაგებით და ჩაგონებით არა გამოვარა, სულ ერთობითი მიმართულო-

ბიჯ უნდა მხნეობდნენ და ქადაგებდნენ ქართველი მღვდლები; ჩვენ რომ გულადი და შეგნებული მღვდლები გვეყოლოდა და გვეყვანდნენ, საქართველოს სოფელში ერთი ქართველი არ იქნებოდა გრიგორიანელი. უღვდლობაა მიზეზი, რომ მრავალი სოფელი ქართლში და კახეთში სომხებით მოდებულა! ფარას მოწყვეტილ უმწყემსო ეულ ბატკანს მგლის ლეკვიც დაეპატრონება. ქართველები უმწყესონი ვართ, ამიტომ ზნეობრივად დავვარდით, განვიხრწენით და ურწმუნოების მორევში ჩავცვივდით. ჩვენს საყდრებს დაჯილდოებულნი მღვდლები და დეკანოზები უვლიან, მაგრამ ქერზე და კედლებზე შამბი და ხავსი კი აქვთ მოკიდებული, კანკელი მტვრითა და აბლაბუდეებით მოვარაყებული, არც ქართული გალობა, არც ქადაგება, არც არა სხვა, რაც საეკლესიო კეთილგანწყობილებას იცავს—საქართველოს საყდრებში არ არის. საყდარზე გულაყრილია მღვდელიც და ხალხიც. როგორც მღვდელიც, ისეთი ერთი, ნათქვამია და მართალიც გამოდის.

აგვისტოს 17-სა. „ც. ფ.“ მოგვითხრობს, რომ მთელს იმერეთში შიმშილიაო, ეგრეთვე გურიაში და სამეგრელოში: ბევრი ხილით იკვებება, სიმიინდი რომ აღარსად არისო, ხალხი გამრავლდა, მამული შეუცოტავდა და სახსარი ცხოვრებისა დააკლდათ,—რასაკვირველია, ხალხი გაღარიბდება; სიღარიბეს ზნეობრივი დაცემა მოსდევს, შიმშილი და ზნეობრივი დაკნინება ხალხს გადაგვარების და ამოვარდნის გზაზედ აყენებს. ვინ არ იცის, რომ ქართველი ღარიბია და ღატაკი, დიდი ხანია ვსტირით, ვჩივით, კარსა და ბანს ვაკაკუნებთ და ჯერ არავის არ გავუკითხივართ, ვთხოულობთ და არავინ რას გვაძლევს, მოცემის ბაღლათ გვართმევენ რაც გვაბადია. რაც კი რამ ჩვენი არე-მარვა, რაც კი რამ გვებადა ჩვენ სიღარიბეში, სულ ეს რომ ჩვენ ხელში გვექონდეს, შიმშილი ჩვენ ვერ მოგვიდგებოდა: ჩვენი მიწა-წყალი, ჩვენი მინდვრები და საძოვრები ათასი რიგის მოსულმა ხალხმა მიითვისა და მიიბოძა.

მშვიერი და გალატაკებულ ადამიანი ბიწიერების მანქანის გამყოლია, ზნეობით და სულითაც ეცემა. სიღარიბე ბიწიერება არ არისო, რუსებმა იციან, იქნება მართალი იყოს, ხოლო ყოველ დღეს კი ვხედავთ, რომ ბიწიერება სიღარიბის შვილია. ბათუმიდამ იწერებთან „ივერიაში“, თუ რას ახდენს სიღარიბით მოდებულ ხალხში უსახსრობა და უქონლობა: „გურიიდან აქ მოდის დიდძალი ნორჩი ახალგაზდობა, ქალი და ვაჟი; იგინი ეძებენ მოსამსახურეობის ადგილებს და სხვა სამუშაოს, ქუჩებში დალაწლაწებენ შიმშილისაგან ქანგაწყვეტილნი და ფერმიხდილნი; აქ ამ გამოუცდელ არსებათ მოვლით პირველხნობით შიმშილ-წყურვილი და ყოველგვარი გაჭირვება, ზნეობრივი დაცემა და ბოლოს ათასგვარ სენით მოწამლვა და მოსპობა და ნამეტნავად ქალებს უსაზარლესი დღე ადგიათ, ესალმებიან იგინი იმას, რაც ქალისათვის უძვირფასესი საუნჯეა და მალე სამუდამოთ სწყდებიან საზოგადოებასა და სახლსა, რადგან შერცხვენილნი დედმამის ოჯახში დაბრუნებას ვეღარ ჰბედავენ“. სამწუხარო და საზარელი ამბავია და მით უფრო უმეტესად სამწუხარო, რომ არ არის ადვილი საწამლავი და განსაკურნებელი. მაგრამ სანამ რამე სახსარს და ღონისძიებას გამონახავდეს ვინმე ამ საცოდავების დასახმარებლად, რატომ არავენა თაობს და არ დააარსებს მოსამსახურეების კანტორას, როგორც ორი-სამი კანტორაა ქალაქში. ქალაქის კანტორებში მიდის უფრო რუსის მოსამსახურე, ან ქურდ-ბაცაცა ოსები და იმერლობა კი ძნელად სარგებლობს იმათი არჩევით. მოსამსახურეები უფრო იმერლობაა და ურიგო არ იქნებოდა, გახსნილიყო ერთი ამგვარი კანტორა ბათუმში და მეორე იმათთან. დაკავშირებული ქალაქში; შეიძლებოდა, რომ ეს კეთილი საქმე ეკისრა რომელსამე ქართულ წიგნის მალაზიასაც. მოსამსახურეთ კანტორა დაეხმარება სოფლიდამ გამოსულ ღარიბ ხალხს, რომელიც მოსამსახურეობის ალავს ეძებს, და ქალაქების მცხოვრებთ, ქართველებს მაინც, ქართველი მოსამსახურეები გვეყოლებოდა, თო-

რემ ეხლა გინდა თუ არა მოსამსახურეთ ან იქერ ქურდ ოსს, ან სხვა ტომისას და ჩვენი იმერლები კი, როგორცა ჩანს, უალავობისა გამო დამშეულები მრავალ ხიფათში სცვივიან ქალი და კაცი. იმერლობა ინიკიატივის ხალხია და საკვირველია, რომ აქამდის ამოტელა სასტუმროების და სასადილოების და ბუფეტების პატრონებმა მოსამსახურეების კანტორავერ გააჩინეს. ქართველთა მოსამსახურეების კანტორის დაარსებას ექნება არა მარტო კომპერციული მოგება, არამედ იგი გაქირებულ და უალავო მატარებელ ღარიბ ახალგაზდობას გამოუჩინს ზნეობრივ და ოჯახურ, მშობლიურ დახმარებას და მფარველობას და ღმერთმა ინებოს, რომ ეს კეთილი საქმე მალე მოაგვაროს ვინმემ.

ავგისტოს 29-სა. ივანე თავიკვეთლიდღეს ჩვენმა ქართველმა იერემიამ დაუბერებელმა აკაკიმ მიუძღვნა მკითხველებს „ივერიაში“ ჩვეულებრივი ნიჭიერი და გულმოქიდებული ლექსი „პირობა“. ყველამ, თუ იცის ქართული, უთუოდ უნდა წაიკითხოს ეს ლექსი, გაიზებროს და დაასწავლოს თავის შვილს, თავის მეზობელს და თანამემამულეს. მოლა, ახუნდი და ყადი დიდი ხანია ყველას უბრაკუნებენ დაბრუებულ თავში, გაქარწყლებულ გულში ღვარძლს სთესავენ და დაცემულ სინილისით გვიადვილებენ „ნელ-ნელა გადასახლებას“. ბევრმა ვიცით, მომეტებული ვგრძნობთ და გზადაკარგულებს კი ვერ შეუგნიათ, რომ მოლა, ახუნდი და ყადი „სამ-ძალით“ მოგვდგომიან ჩვენ და გვრყვნიან, გვამცირებენ, გვწირავენ როგორც მტერსა, ჩვენ კი ვერ მივხვედრივართ, რომ ტკბილი ჰანგები და რბილი და ფაფუკი კატის ფრჩხილები სათამაშო თავგებათ გვხდიან: ჯერ თავგებს სათამაშებენ და მერე გემრიელ ლუკმად აქცევენ. სამწუხარო და სავალალო ის არის, რომ „ლია—ილ—ალლაჰის გაძახილს ჩვენებიც „ზოგნი ბანს ეუბნებიან“-ო, ჩივის აკაკი, და მართლაც, როგორც ყოველთვის, უტყუარ მართალს ამბობს. შეუგნებელის წერა ის არის, რომ „სახლი ეწვებოდეს, თითონაც ხელი მო

ითბოს*. ბარაქალა ჩვენ გულკეთილობას და შორმკერეტელობას!

დღეს სიონში არქიელის წირვა იდგა. ორი გუნდი გალობდა, შიგ და შიგ „მშვიდობიანს“ ქართულათა ც ამბობდნენ, ხოლო ქართული გალობა სრულიადაც არ იყო. საცა „მშვიდობიანი“ ქართულია, გალობაც ქართული უნდა ითქვას. ძველის-ძველ ტაძარში, როგორც სიონია, ორი გუნდი მგალობელთა გალობს და არც ერთმა არ იცის ქართული გალობა. რა საჭიროა სიონში მეორე ხორო მგალობელთა? ყოველდღეობით ეს გუნდი არა გალობს, ბევრს უქმე-დღესაც, ნამეტნავად ზაფხულობით, სრულიად არ დაიარება, მაშ რაღა საჭირო იყო ამ უქმი ხდროს ხარჯის გადახდა, და თუ კიდევ დაინახეს საჭიროთ მეორე ხოროს მოწვევა, უნდა ვალად დაედვათ, რომ ქართულიც ეგალობნათ, თუ სრულიად არა, უფალო შეგვიწყალებს მაინც, წმინდაო ღმერთო და სხვა მოკლე საგალობლები. ქართული გალობის შესწავლა ისე ძნელი არ არის, როგორც გვესმის, იმიტომ უფრო გვეძნელება, რომ არ ვიცით და არც მასწავლებლები გვყავს, რომ გვასწავლონ. ქართული გალობა მართო ქართველებმა კი არ უნდა თქვან, რუსებმაც იციან, უფრო უკეთესათ ქართველებზე: სადილის მრავალ ქამიერს რუსები უფრო კარგათ ამბობენ, სანამ ქართველები, იმიტომ, რომ რუსებს ხმაც დიდი აქვთ, ჯანიც მოსდგამთ და უფრო მიტომ, რომ რუსების კოჭი ყოველთვის აღჩუხე ზის და ემღერებათ კიდევ. ბევრ სასწავლებლებში ხოროებში ქართულსაც ამბობენ და მშვენიერადაც გალობენ, ბევრგან რუსული კილოთი ამბობენ—ძრიელ კარგათაც გამოდის, რუსული კილო გალობას არას დაუშლის, უფრო შეავსებს და დაამშვენებს. სიონშიაც მეორე ხოროს უნდა დავალბული ჰქონდეს ქართული გალობაცა სთქვან ხოლმე, ვინც მოიწვიეს თავათვე, მაშინვე უნდა ეფიქრათ ამაზე და მოეწვიათ იმისთანა ლობბარი, რომელიც შესძლებდა ორივეს სწავლებას. მართალია ბევრს კეთილ სურვილს წინ

გადაეღობება ხოლმე დამაბრკოლებელი მიზეზები, იქნება სი-
რნის ხოროს მოწვევაშიაც იყო რამე, რაც უშლის ქართულ
გალობასაც, მაგრამ მაინც ხელის გაქნევაც საჭიროა, საჭი-
როა სიფხიზლე თვალრით და გვახსოვდეს რუსული ანდაზა: თუ
ყმაწვილი არა ტირის, დედამ რს იცის რა უნდაო. თუ გინ-
დათ, რომ დედინაცვალმა ცოტა წყალობის ხელით მოგმად-
ლოს, ცოტა ხმა ამოიღეთ, ნუ ვართ გადვრენილები და
ილაჯ-დაწყვეტილნი. ზოგჯერ თქმაცა სჯობს უთქმელობას,
ხოლო ნურას ნუ დავაშავებთ, რომ ურიგო თქმით არა წავა-
ხდინოთ-რა.

*
* *

ახალი საემაწვილო ჟურნალი

„ნაკადული“

ს უ რ ა თ ე ბ ი თ

გამოიცემა მცირე წლოვან და მოზადილ ყრმათათვის.
თვეში სამი წიგნი: ორი მცირე წლოვანთათვის და ერთი მო-
ზრდილთათვის პედაგოგიურ ფურცლის დამატებით.

წელიწადი იანვარიშება 1 ნოემბრამდე 1 ნოემბრამდე.

ჟურნალის პროგრამა:

1) მოთხრობანი და ლექსები; 2) ისტორიული და საშეცნიერო
შობუღიარული წერილები, ბიოგრაფიები, მოგზაურობა; 3) აღმოჩე-
ნათა და მოგონებათა ქრონიკა; 4) ნარევი: მოსწრებული სიტყვა-შა-
სუსი და ანეგდოტები.

5) სათამაშონი, გასართობნი, რებუსები, ამოცანები, შანადა,
გამოცანები, საემაწვილო კარნიკატურები და სსვ.; 6) პედაგოგიური
წერილები; 7) მკითხველთა წერილები; 8) ფოსტის უუთი და 9) გან-
ცხადებანი.

ჟურნალის შასნი ერთად ორივე გამოცემა ღირს წელიწად-
ში 5 მან. ცალ-ცალკე 3 მან.

გამომცემელი ჟურნალისა კნ. ნინო ე. ჟოგულაშვილი.

რედაქტორები { კნ. ელ. დ. ვარსთავისა.
ნინო ნიკ. ზუკაბიშვილისა.

რედაქცია ჟურნალისა იმუთყება ალექსანდრეს ქუჩაზე, № 5, სა.
ხლი ზობოვისა, სადგომი მარამ ივანეს ასულის დემურისი.

ხელის მოწერა შიადება:

რედაქციაში, „წერა-კითხვის გამავრც. საზოგ.“ კანცე-
ლარიაში და ჟურნალის აგენტებთან.

ფოსტის ადრესი: Тифлисъ, редакція журн. „НАКАДУЛИ“.

ჯამოვიდა ახალი წიგნი

ბრძოლა ჩვენებურ ჰრესსასა და საზოგადოებაში შეზღ-
რულ შეცდომა-ნაკლოვანებებთან.

შინაარსი ამ წიგნისა:

ჩვენებური ჰრესსა, ანუ ჟურნალ-გაზეთობა და მათი სიყაღბე.	3
რა საშუალებას ხმარობენ ჩვენებური ჟურნალ-გაზეთები სიმა- რთლის გამოსარკვევად	9
რა გავლენა აქვს მკითხველ საზოგადოებაზე ჟურნალ-გაზე- თების ერთმანეთ-შორის ღანძღვა-გინებას?	20
ასეთ დაცემულ ჰრესსაში არც კრიტიკულ შენიშვნებს აქვს რა- იმე გავლენა	23
მიზანთან მისაღწევი გზის სხვადასხვაობა და მოღვაწეთა სამ- შობლასადმი მოვალეობა	24
ფარული, ანუ ჟურნალ-გაზეთებისთვის უცნობი მოღვაწეები ახალ ფეხ ადგმულ მკითხველთა შორის	26
რა არის კრიტიკა და როგორ უნდა მოქმედებდეს ის?	29
სასურველი (ნამდვილი) კრიტიკის სიძვირე და ჩვენებურ კრი- ტიკოსთა თავისებური მიმართულება	35
ბ.ნ.ნ. ჟორდანიას წერილი ჩვენებურ ჰრესსის შესახებ და ბ. ახალ-მოსულის კრიტიკა	37
რა სთქვა აკაკიმ ქუთაისის თავ. აზნ. კრებაზე და რანაირად გადაამახინჯა იგი ბ. მოსუბრემ?	42
თარი სამართლიანი საჩივარი და რიკვეზედ უმართებულ შე- ნიშვნა	68
სადაც არ არის ერთმანეთის თანაგრძობა, დახმარება და ხე- ლის შეწყობა, იქ არც რაიმე საკეთილ საჭმის გაკეთე- ბა შეიძლება	80

„ივერია“, „ცნობის-ფურცელი“ და „კვალი“; თითოეული მათგანის სურვილი და ამ სურვილის განსახორციელებლად ამათგან მოქმედება	88
როგორ მიესალმნენ ახალ ჟურნ. „მოგზაურს“ ჩვენი ჟურნალ-გაზეთობა და რამდენად შეუწევს ხელი მის ხალხში გავრცელებას?	104
ჩვენებური ჟურნალ-გაზეთების უკან ჩამორჩენა და მათი მოქმედების უნაყოფობა საზოგადო საქმეში?	110
დღევანდელ „შურდულს“ და „ივერია“-ს	115
ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას	116
ჩვენი ქვეყნის შინაური მტერ. მოყვარე და ჩვენებურ ზოგიერთ ინტელიგენტთა უკუღმართი მიმართულება	121
გურულთა გონებრივ-ზნეობრივი განვითარების დასაწყისა და ზოგიერთ ნასწავლ ახალ-თაობათა უკუღმართობის ავი შედეგო	134
ჩვენებური უბედურება, ანუ სხვისი ნაამაგვეის დაუფასებლობა.	139
თვისი მოვალეობის უკუგდება და სხვისის ათვალწუნება ჩვენში.	145
განუვითარებელი ხალხის ზოგიერთი თვისება და [დღევანდელ მოსწავლეს ახალ-თაობათა საუცხოვო საქციელი	151

2802
1904